

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

**KANT'TA KÜLTÜR KAVRAMI BAĞLAMINDA HUKUK İLE
AHLAK İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet Emin ERDEMLİ

Danışman

Doç. Dr. Nil AVCI

SAMSUN
2024

TEZ KABUL VE ONAYI

Muhammet Emin ERDEMLİ tarafından, Doç. Dr. Nil AVCI danışmanlığında hazırlanan “KANT'TA KÜLTÜR KAVRAMI BAĞLAMINDA HUKUK İLE AHLAK İLİŞKİSİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 22.7.2024 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye (Danışman)	Doç. Dr. Nil AVCI Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARSLAN Samsun Üniversitesi Temel Bilimler Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☐

Hayır ☒

09/06/2024

Muhammet Emin ERDEMLİ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : KANT'TA KÜLTÜR KAVRAMI BAĞLAMINDA HUKUK İLE AHLAK İLİŞKİSİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 10/06/2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 8

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

10/06/2024

Doç. Dr. Nil AVCI

ÖZET

KANT'TA KÜLTÜR KAVRAMI BAĞLAMINDA HUKUK İLE AHLAK İLİŞKİSİ

Muhammet Emin ERDEMLİ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Haziran/2024
Danışman: Doç. Dr. Nil AVCI

Bu çalışma, Immanuel Kant'ın felsefesinde kültür kavramı bağlamında hukuk ile ahlak ilişkisini sunmayı amaçlamaktadır. Doğanın nihai amacı olan kültür, yetilerin geliştirilmesi ile insan doğasının mükemmelleşmesini hedefler. Kültür, eğilimlerin etkisinde olan insandan ahlak yasaları altındaki insana yani doğadan ahlaka (özgürlüğe) ilerlemeyi sağlayan köprüdür. Ahlak yasaları altındaki insan ise yaratılışın nihai amacıdır. Yaratılışın nihai amacına ulaşabilmek; yani, ahlakileşebilmek için kültürleşme ödevinin yerine getirilmesi gerekir. Kültürleşme ödevi doğrultusunda ahlaki ilerleme adımlarının atılabilmesi için ise öncelikle doğa durumundan çıkılmak zorundadır. Bunun için doğa, marifetleri ile terbiye (disiplin) kültürünü edindirdiği tarihsel öznenin önüne, adil bir vatandaşlık anayasası kurma problemini koyar. Bu problem, hukuki-sivil duruma geçme ödevine işaret eder. Mülkiyet ve kökensel sözleşme idesi temelinde, cumhuriyetçi anayasa ile biçimlendirilmiş hukuk devleti kurulur. Hukuk devletinin üyesi olarak öznel, eğitim sanatı, yönetim sanatı ve güzel sanat ile kültürleşirler. Bu sanatlar beceri kültürünün, medeni kültürün ve ahlaki kültürün edinimine katkı sağlarlar. Ancak ulusal devlet içinde erişilen bu kültür seviyesi ahlakileşmek için yeterli değildir. Ahlaki ilerleme adımlarına devam edebilmek için uluslararası savaş durumundan çıkılması gerekir. Bu aşamada tekrar marifetleri ile insan türünü disipline eden doğanın işaret ettiği ödev, yeni bir boyut kazanır: Eksiksiz bir vatandaşlık anayasası için yasalara dayalı uluslararası ilişkiler kurulmalıdır. Eksiksiz bir vatandaşlık anayasası, en yüksek politik iyi olarak ebedi barışa ulaşmayı hedefler. Ebedi barış, hukuk sisteminin ahlaki bir bütüne dönüşmesi anlamına gelir. Bu nedenle ebedi barışın gerçekleşmesi için ahlakileşmek gerekir. Kültür kavramı bağlamında insan yaşamını ahlaklı kılabilmeyen aracı olarak ele alınan hukuk, ahlaki bir bütüne dönüşebilmek için ahlaka ihtiyaç duyar. Hukuk ile ahlakın bu ilişkisi, kültürleşme ödevi doğrultusunda ahlakileşmenin gerçekleşmesini değil, ahlakileşmek için sürekli çabayı ve bu çabaya dair umut taşımayı vaat eder.

Anahtar Sözcükler: Ahlakileşme, Hukuk, Kültür, Kültürleşme, Medenileşme.

ABSTRACT

THE RELATION BETWEEN LAW AND MORALITY IN THE CONTEXT OF THE CONCEPTION OF CULTURE IN KANT

Muhammet Emin ERDEMLİ

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Philosophy

Master, June/2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nil AVCI

This study aims to present the relation between law and morality in the context of the conception of culture in Immanuel Kant's philosophy. Culture, which is the ultimate end of nature, aims at the perfection of human nature through the development of faculties. Culture is the bridge that enables progress from the human being under the influence of inclinations to the human being under moral laws, that is, from nature to morality (freedom). The human being under moral laws is the final end of creation. In order to achieve the final end of creation, that is, in order to moralization, the duty of cultivation must be fulfilled. In order to take steps of moral progress in line with the duty of cultivation, one must first leave the state of nature. For this, nature puts the problem of establishing a just civil constitution before the historical subject, whom it has acquired a culture of training (discipline) through its artifices. This problem points to the duty to transition to juridical-civil state. On the basis of ownership and the idea of an original contract, the juridical state is established, formalized by a republican constitution. As members of the juridical state, subjects are cultivated through the art of education, the art of government and fine art. These arts contribute to the acquisition of a culture of skill, civilized culture and moral culture. However, this level of culture attained within the national state is not sufficient for moralization. In order to continue the steps of moral progress, it is necessary that the international state of war is left behind. At this stage, the duty pointed out by nature, which again disciplines the human species with its artifices, gains a new dimension: For a perfect civil constitution, lawful international relations must be established. A perfect civil constitution goals to achieve perpetual peace as the highest political good. Perpetual peace means the transformation of the legal system into a moral whole. Therefore, it requires moralization for the realization of perpetual peace. Law, which is considered as a means of making human life moral in the context of the conception of culture, needs morality in order to transform into a moral whole. The relationship between law and morality does not promise the realization of moralization in line with the duty of cultivation, but the constant effort to moralization and hope for this effort.

Keywords: Moralization, Law, Culture, Cultivation, Civilization.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Immanuel Kant'ın dağınık bir şekilde ele aldığı kültür kavramını anlamlandırmanın ve tanımlamanın; tanımlamadan sonra ise kültür kavramının hukuk ile ahlak ilişkisindeki konumunu belirlemenin zorluklarına rağmen, tez konusunun seçimi, kaynak taraması ve tezin yazılması aşamalarında tüm zorlukları kolaylaştıran, ilgisi ve bilgisiyle her sorunumda yanımda bulunan danışmanım Doç. Dr. Nil AVCI'ya teşekkür ederim. Ayrıca metinleri ve bilgisiyle desteğini esirgemeyen bölüm başkanımız Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR'e teşekkür ederim.

Tez yazımı için odaklanmanın ve zaman ayırmanın sosyal hayata dair olumsuz etkisini en aza indirmeme yardımcı olan, sevgisi ve tüm desteği ile yanımda bulunan aileme; özellikle iş yükümü hafifleten ikizim ve meslektaşım Av. Büşra ERDEMLİ'ye edeceğim teşekkürler yeterli olmayacaktır.

Muhammet Emin ERDEMLİ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. KÜLTÜRLEŞME ÖDEVİ	19
2.1. Buyruk (Ödevin Formülü)	24
2.2. İnsan Doğasının Aslı Yapısı	26
2.3. Eğitim Sanatı.....	31
2.3.1. Pratik Eğitim	35
2.4. Terbiye (Disiplin) Kültürü	44
2.4.1. Doğanın (Doğa Durumundaki) Marifeti	47
3. MÜLKİYET TEMELİNDE MEDENİLEŞME.....	54
3.1. Hak Ödevleri ve Adalet Türleri	57
3.2. Kökensel Sözleşme ve Cumhuriyetçi Anayasa.....	64
3.2.1. Sivil Durumun <i>A Priori</i> İlkeleri	68
3.2.1.1. Kesin Buyruğun Formülleri	78
3.3. Öznelerarası İletişim	80
3.3.1. Güzel Sanat.....	83
3.4. Uluslararası Savaş (Doğa) Durumu	89
3.4.1. Ebedi Barışın İmkani	92
4. AHLAKİLEŞMENİN İMKANI	100
4.1. En Yüksek İyinin İmkani	104
4.1.1. Akıl İnancı	107
4.2. Hukuk-Ahlak İlişkisi.....	111
5. SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	121
ÖZ GEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR

AY	: Anayasa
m.	: madde
TMK	: Türk Medenî Kanunu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Ödevler Sisteminin Sınıflandırılması.....	19
Şekil 2.2. Kültürleşme ve Emir Basamakları	23
Şekil 2.3. Eğitimin İçeriği	42
Şekil 3.1. Ödevler Sistemine Göre Ahlakın Bölümleri.....	59
Şekil 3.2. Öznelerarası İletişimde Kavramlar ve Duy(g)uların İletimi	88
Şekil 4.1. Ahlaki İlerlemenin Genel Sunumu	114

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Köprü Olarak Kültürün Konumu ve İşlevi	13
Tablo 2.1. Üst Yetilerin Dizgesel Birliği	32
Tablo 2.2. Saf Etik ile Saf Olmayan Etiğin Dizgesel Birliği	36
Tablo 3.1. Adalet Türleri ile Hak Ödevlerinin Birliği	63
Tablo 3.2. Sivil Durumların A Priori İlkeleri ile Kesin Buyruğun Formülleri	93
Tablo 4.1. Ahlakileşme Aracı Olarak Hukuk ile Ahlak İlişkisi	112

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Kant'ın hukuk ile ahlak arasındaki ilişkiye dair görüşlerini onun kültür anlayışı bağlamına yerleştirerek yorumlamayı amaçlamaktayız. Kant, kültür kavramı ile neyi kastetmektedir? Günümüzde kültür kavramı, halkların veya bireylerin farklılığını vurgulayan görelî\subjektif anlamda ele alınır ancak Kant'ın da dahil olduğu Aydınlanma sürecinde kültür, çeşitliliği ve göreliliği vurgulamaktansa objektif bir kavram olarak kullanılmaktadır.¹ Objektiflik ile kastedilen, kültürün belirli toplumları ya da bireyleri değil fakat evrenselliği içinde insanlığın kendisini ilgilendirdiğidir. Bu anlayış, kavramın etimolojisine ve tarihine dönerek daha iyi açıklanabilir.

Kültür kavramı, “Latince *colere* fiilinden türetilmiştir. *Colere*; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlama sahiptir.”² Kültür kavramının tarihteki kullanımlarına bakıldığında anlam içeriğine uygun olarak insanın yetiştirilmesi ve eğitilmesi anlamında kullanıldığı görülür. Örneğin, “Cicero’nun bu konuda kullandığı terim *cultura animi*’dir. Terim, insan nefsinin (Grekçe *pneuma*, Latince *anima*, Türkçe can) terbiye edilmesi anlamında kullanılmıştır.”³ Ancak Cicero’nun düşüncelerini⁴ takip etmek, Kant’ın kültür kavramını açıklamak için yeterli olmayacaktır.⁵ Doğan Özlem’e göre Cicero’dan Aydınlanma dönemine kadar kültür terimi tek bir insanın (bireyin) kültürüne (“tekil kültür”)e⁶ atıfta bulunurken “18. yüzyılın sonlarına doğru, terimin tekil kullanımının yanı sıra çoğul olarak da kullanılmaya başlandığı görülür.”⁷ Çoğul olarak kullanımı, kültür kavramının bir topluluğu ya da toplumu belirleyen nitelikleri belirttiğini göstermektedir. Fakat bu anlamı da Kant’ın bakış açısını tümüyle yansıtmaz. Kant insanın yetiştirilmesi, yetkinleştirilmesi ya da mükemmelleşmesinden bahsederken bireyin yanında türe de atıf yapar. Çünkü, akıllı ama sonlu varlık olan insan, nihai

¹ Bkz. Murat Yüksel, “Hukuk Kültürü”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1-2, 2003, s. 292.

² Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Nothos Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 158.

³ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, s. 158.

⁴ Cicero’ya göre felsefenin, zihnin kültürü olması ve insan zihnin eğitim ile kültürleşmesi hakkında bkz. Cicero, “Acıya Katlanma Üzerine”, *Toplu Eserler: Tusculum Tartışmaları*, çev. Ömer Kerim, Dorlion Yayınları, Ankara 2021, s. 85.

⁵ Bkz. Nathan Rotenstreich, “Morality and Culture: A Note on Kant”, *History of Philosophy Quarterly*, C. 6, S. 3, 1989, s. 305.

⁶ Bkz. Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, s. 159.

⁷ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, s. 159.

amaçlarını bireysel değil tür olarak gerçekleştirebilir.⁸ Dolayısıyla Kant, kültürün görelî amaçları kapsadığını değil, objektif anlamda insanlığa layık olma amacını sunduğunu gösterir. Kültürü insanın ödevi olarak gören Kant şöyle yazar:

Bu nedenle kendi kişiliğimizde insanlığın amacıyla bağlantılı olarak rasyonel irade ve bir insanın kendisinde bulunabildiği ölçüde genel olarak kültür yoluyla, mümkün olan her türlü amacı gerçekleştirme kapasitesini sağlayarak veya teşvik ederek kendimizi insanlığa layık hale getirme ödevi vardır. Başka bir deyişle doğasının kaba eğilimlerini kültürleştirme ödevine sahip olan insan, ilk kez hayvandan insana yükselir. Dolayısıyla bu kendisine karşı bir ödevdir.⁹

Kısaca, kaba insanın kendine karşı edindiği kültür ödevi, kültürün bireysel yanını oluşturur. Ancak bu bireysel ödevin tüm insan türüne ait olduğu ölçüde toplumsal¹⁰ yönü de bulunmaktadır.

Aydınlanma döneminde insanın mükemmelleşmesini ifade etmek için kültür (*Kultur, culture*) ile birlikte sıkça kullanılan diğer kavram ise oluşum/formasyon¹¹ (*Bildung, formation*) kavramıdır. Hans-Georg Gadamer'e göre Kant, “‘yetiştirmeden/geliştirmeden’ bir kapasite (ya da ‘doğal yeti’) olarak söz eder ve ona göre aslında bu, eyleyen öznenin özgürlük eylemidir. Bu yüzden o, kişinin yeteneklerinin kaybına izin vermemesini insanın kendisine karşı görevleri [ödevleri] arasında sayar, ancak bunu *Bildung* kavramını kullanmaksızın yapar.”¹² Gadamer, Kant'ın *Ahlakın Metafiziği* isimli eserine atıfla, oluşum kavramını kullanmadan kültürü açıkladığını belirtir. Oysa Kant'ın eğitim hakkındaki görüşlerinde oluşum¹³ kavramı ile karşılaşılır. Bu kavram, “eğitimin odak noktası olarak disiplin ve ödevle ilişkilendirilmiştir.”¹⁴ Robert B. Loudon'a göre ise Kant, aynı eğitim süreçlerini atfettiği kültür ve oluşum kavramlarını eş anlamlı¹⁵ kullanır.

Kant'ın kültür kavramı yerine farklı kavramlar kullanıp kullanmadığına dair bu

⁸ Bkz. Inder S. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, *Social Theory and Practice*, C. 38, S. 3, 2012, ss. 393-394.

⁹ Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals*, trans. Mary Gregor, Cambridge University Press, New York 1991, s. 195.

¹⁰ Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, s. 395.

¹¹ *Bildung* kavramının formasyon olarak çevirisi ve Gadamerci anlamı için bkz. Nil Avcı, “Kant'ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, S. 11, Temmuz 2019, s. 77.

¹² Hans-Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, Paradigma Yayınları, İstanbul 2023, s. 88.

¹³ Bkz. Immanuel Kant, *Eğitim Üzerine*, çev. S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 26. Atıf verilen çeviride kültür ve oluşum kavramları yerine ‘bilgi birikimi’ kavramı da kullanılmıştır. Ayrıca *Ausbildung* [development, (gelişim anlamında) eğitim] kavramı için bkz. Immanuel Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, çev. Lokman Çilingir, Elis Yayınları, Ankara 2021, s. 66.

¹⁴ Rotenstreich, “Morality and Culture: A Note on Kant”, s. 309.

¹⁵ Bkz. Robert B. Loudon, *Kant's Impure Ethics*, Oxford University Press, New York 2000, s. 40.

görüş farklılıkları daha derin bir soruna işaret etmektedir. Kant kültür kavramını çeşitli eserlerinde oldukça dağınık şekilde ele alır ve bazen aynı terimle farklı şeyleri kast eder. Hem Kant'ın görüşlerine nüfuz etmeyi zorlaştıran hem de bu çalışmanın anlaşılmasına engel teşkil edebilecek bu dağınıklığı kültür kavramının dar ve geniş anlamlarını ayırarak gidermek iyi bir başlangıç olacaktır. Kültür (*Kultur*) kavramı, en geniş anlamıyla yetiler ile kapasitelerin kültürleşmesine\gelişimine\ekinine (*Anbau, cultura*)¹⁶ ve insan doğasının mükemmelleşmesine¹⁷ vurgu yapar.¹⁸ Dar anlamıyla kültür ise, eğitim (*Erziehung*) sürecindeki edinimleri ifade eder.¹⁹ Kant'ın eğitim derslerinin derlendiği *Eğitim Üzerine* isimli eserinde kültür kavramı, eğitim sürecindeki edinimler ile mükemmelleştirilen kapasitenin farklılığına göre türlere ayrılır. Terbiye (disiplin) kültürü, beceri kültürü, medeni kültür ve ahlaki kültür, kültürün genel türlerini oluşturur. Geniş anlamıyla kültürü bir süreç olarak vurgulamak istediğimizde kültürleşme olarak isimlendirebiliriz ve kültürleşme tüm kültür türlerini kapsar. Ancak dar anlamıyla kültürü ifade ettiğinde, kültürleşme sadece beceri kültürü için kullanılmaktadır. Medeni kültür için medenileşme\uygarlaşma, ahlaki kültür için ise ahlakileşme kavramları kullanılır. Bu nedenle, çalışmamız boyunca yalnızca kültürleşme kavramını kullandığımızda geniş anlamıyla kültürü; kültürleşmenin yanında medenileşme kavramını kullandığımızda ise dar anlamıyla kültürü belirtmiş olacağız. Ayrıca Kant'ın eğitimle ilgili ifadelerinde kültür, bireysel gelişim anlamında kullanılabilir.²⁰ Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, genel olarak kültür kavramı insan türünü ilgilendiren toplumsal ilerlemeye işaret eder. Bireysel veya toplumsal ilerleme farklılığına rağmen kültürün amacı ahlakileşmektir.

Ahlakileşme amacına işaret eden kültürleşme, tarihsel süreç içinde gerçekleşir. Tarihsel süreç içinde kültürleşmenin adımlarını ise dar anlamıyla kültürün içerikleri oluşturur. Buna göre tarihsel öznenin ahlakileşme amacına ulaşabilmesi için, terbiye (disiplin) kültürü temelinde kültürleşmesi (beceri kültürü) ve medenileşmesi (medeni kültür) gerekir. Tarihsel öznenin medenileşme adımı içinde kurduğu hukuk devleti de ahlakileşme amacının bir aracı olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla kültür kavramı

¹⁶ *Anbau* olarak kullanılan kültür (*cultura*) kavramının kültürleşme anlamına gelebileceği hakkında bkz. Rotenstreich, "Morality and Culture: A Note on Kant", s. 306.

¹⁷ Bkz. Ana Marta González, "Kantian Insights into the Autonomy of Culture", *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, s. 2.

¹⁸ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 195.

¹⁹ Bkz. Marwah, "Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation", s. 395.

²⁰ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 40.

bağlamında hukuk ile ahlak ilişkisinin incelenmesi, hukuk devleti çatısı altında kültür adımlarını atan öznelere ahlaklaşma çabasını konu edinir. Kültür kavramı bağlamında hukuk ile ahlak ilişkisini açıklayabilmek için ise öncelikle kültürün ve kültürleşmenin Kant'ın felsefesindeki konumunu temellendirmemiz gerekecektir. Kant'ın kültür kavramını sistematik olarak ele almaması nedeniyle bu temellendirme, uzun bir “Giriş” bölümü sunmamıza neden olacaktır. Temellendirmedeki esaslı sorununuz, saf pratik aklı uyarınca ahlaki varlık olan öznenin ahlaklaşmak için neden kültür adımlarını atması gerektiği üzerinedir.

Kant, teorik alanda nesnelere göre kendini şekillendiren bilgi anlayışı yerine “nesnelerin kendilerini bilgimize uydurmaları gerektiği”²¹ görüşü ile Kopernikçi Devrim²² gerçekleştirir. Pratik alanda ise bu dönüşüm, “ahlak felsefesini özerklik ilkesiyle tamamlayarak ve onun üzerine de dini bina ederek ahlak ve din arasındaki ilişkide yeni bir kavrayıştır.”²³ Dolayısıyla insana ahlak yasalarını koyan Tanrı veya iyi idesi değil,²⁴ saf pratik aklının özerkliği sayesinde yine insandır. O halde, saf pratik aklı ile ahlaki varlık olan insan, neden ahlaklaşmak için kültür adımlarını atar? Kant'ın ahlak metafiziğinde sunduğu saf pratik aklın ahlak yasaları, deneyim içeriklerinden yani eğilimlerden soyutlanmıştır. Buna rağmen sıradan insan aklı, deneysel olarak koşullanmıştır.²⁵ Sıradan insan aklını kültürleştirecek ve saf pratik aklın potansiyelinin dışa vurulmasına katkı sağlayacak olan kültürdür. İnsan, kültür adımlarını atarak ahlaki varlık yönünün potansiyelini dışa vurur. O halde, temel sorununuz, sıradan insan aklı ve saf pratik akıl arasındaki ikilikten kaynaklanır. İnsan doğasından kaynaklanan bu ikilik, insan hakkındaki sistematik bir doktrin olan antropolojinin²⁶ sunulmasını içerir. Kant, Marcus Herz'e yazdığı mektupta²⁷ antropoloji derslerinin “tüm bilimlerin temellerini, ahlakiliğin, becerinin, insan ilişkisinin, insanları kalıba dökmenin, yönetmenin ve böylece pratikle ilgili”²⁸ ilkelerin

²¹ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2020, s. 25.

²² Gök cisimlerinin hareketlerini, gözlemcinin sabit kalıp yıldızların döndüğü varsayımı ile açıklamak yerine; yıldızların sabit, gözlemcinin ise döndüğü anlayış ile açıklamak.

²³ Lokman Çilingir, “Kant'ta Pratik Aklın Doğal Diyalektiği”, *Felsefe Dünyası*, S. 32, 2000/2, s. 69.

²⁴ Bkz. Lokman Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s. 54.

²⁵ Bkz. Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, vd., Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2021, s. 17.

²⁶ Bkz. Immanuel Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, çev. Mukadder Erkan, Fol Kitap, Ankara 2022, s. 37. Antropoloji kavramı için ayrıca bkz. Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2020, s. 4.

²⁷ Bkz. Loudon, *Kant's Impure Ethics*, s. 62.

²⁸ Immanuel Kant, “Felsefede Yeni Umudlar: Marcus Herz'e (1773'ün Sonlarına Doğru)”, *Felsefi Mektuplaşmalar*, çev. M. Masum Gökyüz, Fol Kitap, Ankara 2021, s. 85.

açıklanması olduğunu belirtir. Bu nedenle Kant'ın felsefesinde kültür kavramı bağlamında hukuk ile ahlak ilişkisini inceleyebilmek için “Giriş” bölümünde öncelikle insan doğasından kaynaklanan ikiliği açıklayacağız. İkiliği içinde insanın ahlaki belirleniminin nasıl gerçekleşebileceğini gösterebilmek için, açıklamamız eğilim, maksim, seçim, özgürlük gibi Kant'ın temel ahlaki kavramlarının da çözümlenmesini içerecektir. Bu ikiliğin açıklanmasından sonra Kant'ın amaç ve amaçsallık düşünceleri ile kültür kavramının konumunu somutlaştırmaya çalışacağız.

Kant'a göre insan, türünün duyular dünyasındaki (*Sinnenwelt*)²⁹ üyesi olarak doğal varlığın (*homo phaenomenon*) ve saf pratik aklı sayesinde potansiyel olarak düşünülür\akıl dünyasındaki (*intellektuelle Welt, Verstandeswelt*)³⁰ ahlaki varlığın (*homo noumenon*) birleşimidir.³¹ “İnsanın doğal varlığını *aposteriori*, otonom [özerk] varlığını da *apriori* bilgi, aynı şekilde insanın ‘görünüş’ü olan doğal yanını eğilimler, otonom varlığını da özgürlük, kişilik ve ahlak yasası oluşturur.”³² Doğal varlık yönüyle insan deneysel olan eğilimlerin (*Neigungen, inclination*) etkisindedir. Akıl\Us varlığı yönüyle ise ahlak yasasının bilincindedir. Eğilim, deneyimlenen zevk ile ilişkisi bağlamında alışılmış³³ duysal arzudur. Deneyim sonucunda ortaya çıkan eğilimin ön-yapısını meyil (*Hang, propensio*) oluşturur. “Meyil gerçekte yalnızca bir zevki arzulamaya yönelik bir ön-yapıdır; özne bu zevki tecrübe ettiğinde eğilim ortaya çıkar. Bu şekilde bütün kaba insanlar keyif verici şeylere daima meyle sahiptir.”³⁴ Kaba (vahşi, yabani, yasadışı) insanın keyif verici nesnelere olan meyli dolayısıyla eğilimini doyurması³⁵ ise mutluluktur. Seçimi belirleyen en yüksek nedenin mutluluk olması ise ben sevgisi ilkesidir.³⁶ Nesnenin gerçekliği\edimselliği (*Wirklichkeit*) arzu edilerek mutluluk doğrultusunda içerikli pratik ilke (*praktische Grundsätze*) oluşturulur.³⁷ Böylece nesnenin gerçekliği ile öznenin ilişkisinde haz duyma görülür. “Bir tasarımdaki öznel yan, hiçbir biçimde bir bilgi parçası olamayan şey, onunla bağlı olan haz ya da hazzıdır [hoşnutsuzluktur].”³⁸ Hazzın, bilgi parçası olmamasının nedeni,

²⁹ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 70.

³⁰ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 77.

³¹ Bkz. Immanuel Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, çev. Altan Haper, Fol Kitap, Ankara 2022, s. 63.

³² Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020, s. 27.

³³ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 209.

³⁴ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 56.

³⁵ Bkz. Çilingir, “Kant'ta Pratik Aklın Doğal Diyalektiği”, s. 70.

³⁶ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 25.

³⁷ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, ss. 23, 24.

³⁸ Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2020, s. 30.

tasarımın özne ile ilişkisinin anlama yetisine\anlağa (*Verstand*) değil duyguya ait³⁹ olmasıdır. “İstekle [arzulamayla] zorunlu olarak beraber bulunan haz (isteğin nesnesine göre nesnenin tasarımı duyguyu bu yolla etkilemektedir) pratik haz olarak adlandırılır, pratik haz isteğin sebebi veya sonucu olabilir.”⁴⁰ O halde haz, arzulama yetisi ile zorunlu olarak bağlı ise pratik haz adını alır. “İstek [arzulama] yetisi, tasarımlar aracılığıyla bu tasarımlara ilişkin nesnelerin sebebi olan yetidir.”⁴¹ Tasarımlanan nesnenin nedeni olarak arzulama yetisi (*Begehrungsvermögen*), içerikli pratik ilkeler söz konusu olduğunda aşağı⁴² olarak nitelenir. Pratik ilkeler, irade\isteme\istenç (*Wille*) üzerinde belirlenime yönelik önermelerdir. Akıl, ilke altında toplanabilecek pratik kurallar üretebilir. “Kişinin kendi mutluluğunu ilke edinen pratik kural istenci [iradeyi] ‘aşağı arzulama yetisi’ne, ahlâk yasası ise ‘üstün arzulama yetisi’ne bağlı olarak belirler.”⁴³ O halde insanın iradesi, doğal varlık yönüyle eğilim (mutluluk), akıl varlığı yönüyle ise saf pratik aklı (ahlak yasası) doğrultusunda belirlenebilir.

Bu istek [arzulama] yetisi, nesnenin ortaya çıkmasına yönelik bilinçle beraber olursa, seçim demektir; eğer seçimle beraber değilse, aynı kavramın eylemi bir dilektir. İçsel belirlenme sebebi, sonuç olarak süjenin [öznenin] aklındaki herhangi bir arzusu bulunan istek yetisi, istenç [irade] olarak adlandırılır yani istenç istek yeteneğidir, istenç eylemle ilişkisi bakımından (seçmede olduğu gibi) değil, daha ziyade seçimin eyleme yönelik belirleyici sebebi olarak değerlendirilir ve istencin kendisi esas olarak belirleyici neden olmamaktadır, bunun yerine, istenç seçimi belirlediği ölçüde, istenç pratik aklın bizzat kendisi olmaktadır.⁴⁴

İrade, eyleme ilişkin seçimin\özencin\ihtiyarın\kişisel tercihin (*Willkür*) belirleme nedeni olduğu ölçüde pratik akıldır. Dolayısıyla arzulama yetisini belirleyen neden, akla bağlı olduğu sürece irade olarak adlandırılıp özgür seçimden bahsedilebilir. “Hiçbir güdü veya eğilim, isteğin [seçimin] özgür bir edimiyle maksimlerimize alınmadığı sürece eylemlerimize etkide bulunamaz.”⁴⁵ İnsan, arzulamanın öznel nedeni olan güdülerini⁴⁶ (*Triebfeder, incentive*), maksimi\düzgüsü (*maxime*) olarak seçerek eylemde bulunmaktadır. İradenin öznel ilkesi olan maksim⁴⁷, özgür seçim doğrultusunda içerik kazanabilir. Yalnızca eğilime yönelik ve patolojik

³⁹ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 24.

⁴⁰ Kant, *Ahlâkın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 47, 48.

⁴¹ Kant, *Ahlâkın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 46.

⁴² Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 25.

⁴³ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 131.

⁴⁴ Kant, *Ahlâkın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 49.

⁴⁵ Lokman Çilingir, *Pratik Felsefe*, Elis Yayınları, Ankara 2018, s. 139.

⁴⁶ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, ss. 44, 45.

⁴⁷ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 16.

(tutkusal)⁴⁸ olan seçim hayvanidir (*arbitrium brutum*).⁴⁹ İnsani (*arbitrium sensitivum*) olan ise akılla belirlenendir (*liberum*).⁵⁰ Seçim özgürlüğünün duyulur itkilerce belirlenimden bağımsızlığına olumsuz\negatif özgürlük; saf aklın bizatihi kendisinin pratik oluşu ise olumlu\pozitif özgürlük olarak adlandırılır.⁵¹

İradenin öznel ilkesi olarak maksimler seçim ile meydana gelirken; iradenin nesnel ilkesi olarak yasalar iradeden çıkar.⁵² “Kant’ın öznel maksimin karşısında koyduğu şey, saf pratik aklın nesnel ve genel geçer bir ilkesidir.”⁵³ İçerikli yani eğilim ve mutluluk (ben-sevgisi) doğrultusunda belirlenmiş maksim genel bir yasa olamayacaktır. Çünkü bu içerikler duyu nesneleridir. Doğal varlık yönüyle eğilimlerin etkisinde olan insan, eğilimleri dolayısıyla mutluluğu yok edemez. Bu nedenle kaba insanın eğilimleri yalnızca olumsuz anlamda anlaşılmamalıdır. “Doğa, erdemi kurtarmak ya da en azından insanı erdeme yönlendirmek için insana bilgece kendini aldatma yatkınlığını yerleştirmiştir. İyi ve onurlu biçimsel davranış, başkalarına saygı aşıl原因 bir dış görünüştür (aşağılamayan bir görünüş).”⁵⁴ Saf pratik akıl, içerikten soyutlanmış biçimsel *a priori* maksimi tasarımılayabilir. “Deneysel maksimleri bazen içeriksel buna karşın *a priori* maksimleri biçimsel maksimler diye de adlandırırız.”⁵⁵ Deneyden soyutlanmış biçimsel maksimlerin seçimi ile saf pratik aklın temel yasasının imkanından söz edilebilir. Bu yasaya göre, “öyle eyle ki, her defasında senin istemenin [iradenin] maksimi aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin.”⁵⁶ İradenin maksiminin genel bir yasa olabilmesi için her türlü içerikten soyutlanması, onun özerkliğini\otonomisini (*Autonomie*) vurgular. Bu bağımsızlık olumsuz özgürlük anlamına gelir. Olumlu özgürlük ise saf pratik aklın kendi kendine yasa koymasıdır.⁵⁷ İrade ve seçimin olumsuz özgürlüğü eğilimden bağımsızlık anlamında birbirine benzerlik gösterir. Ancak seçimin olumlu özgürlüğünde aklın pratik olması vurgulanırken; irade için saf pratik aklın (ahlaki)⁵⁸ yasa koyucu özelliğine değinilir.

⁴⁸ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 56.

⁴⁹ Bkz. Immanuel Kant, *Ethica*, çev. Oğuz Özgül, Fol Kitap, Ankara 2021, s. 47.

⁵⁰ Bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 343.

⁵¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 49, 50.

⁵² Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 55.

⁵³ Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 141.

⁵⁴ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 78, 79.

⁵⁵ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, ss. 89, 90.

⁵⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 35.

⁵⁷ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 38.

⁵⁸ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 81.

Doğal varlık yönüyle duyuşal doğadaki deneyim yasalarına bağılı olmak, özerkliğin aksine yaderklıktır\heteronomıdır (*Heteronomie*). Deneyımden soyutlanan maksımın bıçımsel oluşu, deneyim nesnesi olmadığı anlamına gelir. Yasanın bıçımı, akıl tarafından tasarımılandığı için duyuşarüstü doğaya aıttır. “Doğa, şeylerin yasalara göre belirlenen varoluşudur.”⁵⁹ Doğa yasalarına göre zorunlu belirlenimin aksine aklın belirlenimi özgürlükten kaynaklanan nedenselliğı oluşturur.⁶⁰ Bu bağımsızlığa ise transandantal\transsendental\aşkınsal (*transzendental*) özgürlük denir.⁶¹ İnsanın hem doğa hem özgürlük nedenselliklerine tabi olması çelişki olarak görülebilir. Ancak bu görünüşteki çelişki karakter ayırımı ile çözülür: “Bir kendinde şeyin nedenselliğı olarak görüldüğünde, eylemine göre anlaşılır olarak, ve duyu evrenindeki bir görüngünün nedenselliğı olarak görüldüğünde, etkilerine göre duyulur olarak.”⁶² O halde insan, eylemin nedeni olarak düşünsel\anlaşılır karaktere ve doğa yasalarına tabi olarak deneysel\görgül\tecrübi⁶³ karaktere sahiptir. Kant’a göre “düşünen bir varlık ve duyuşlarla donatılmış bir varlık olarak ben, bir ve aynı özneyim.”⁶⁴ Bu karakter yapısına sahip olmak sıradan⁶⁵ insan aklının imkanı içindedir. “Böylece özgürlük ve doğa, her biri kendi tam imleminde alındığında, eşzamanlı olarak ve hiçbir çatışma olmaksızın aynı eylemlerde yer alabilirler, yeter ki bu eylemler anlaşılır ya da duyulur nedenleri ile karşılaştırılmış olsunlar.”⁶⁶ İnsanın deneysel karakteri ile doğa yasalarına tabi olması ve doğal varlığı yönüyle eğilimlere sahip olması, onun (akıl varlığı yönüyle) Tanrı gibi saf iradeye sahip olmadığını gösterir. Bu nedenle ahlak yasasının talebi ödev\görev (*Pflicht, duty*) ile yerine getirilir.⁶⁷ “Ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur.”⁶⁸ Öznenin yasadan etkilenmesi saygı duygusunu (*Gefühl der Achtung*) açığa çıkarır. “İstemenin [iradenin] yasa tarafından belirlenmesinin ve bunun bilincinin adı saygıdır.”⁶⁹ İradesi eğilimlerce belirlenebilecek olan sıradan insan, ödev ve saygı kavramları ile ahlak yasasının da bilincindedir.

İşte böylece, sıradan insan aklının ahlâk bilgisinin ilkesine kadar ulaştık; gerçi

⁵⁹ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2019, s. 44.

⁶⁰ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 18.

⁶¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 33.

⁶² Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 345.

⁶³ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 73.

⁶⁴ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 64.

⁶⁵ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 263.

⁶⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 347.

⁶⁷ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 132.

⁶⁸ Kant, *Ahlâk Metafizığinin Temellendirilmesi*, s. 15.

⁶⁹ Kant, *Ahlâk Metafizığinin Temellendirilmesi*, s. 17.

bu ilkeyi o, böyle genel bir biçimde diğer şeylerden ayrılmış olarak düşünmez, ama her zaman gerçekten gözönünde bulundurur ve yargılamalarının ölçütü olarak kullanır. Ona hiç de yeni birşey öğretmeden, yalnızca, SOKRATES gibi, kendi ilkesine dikkati çekince, sıradan insan aklının, bu pusula elinde, karşılaştığı bütün durumlarda neyin iyi, neyin kötü, ödevde uygun ya da ödevde aykırı olduğunu nasıl ayırmasını bildiğini; dolayısıyla dürüst ve iyi, hatta bilge ve erdemli olmak için ne yapmak gerektiğini bilmek için hiçbir bilime ve felsefeye gereksinim olmadığını burada göstermek kolay olur.⁷⁰

Tüm bu çözümlemelerden varılabilecek sonuç sıradan insan aklının ahlak yasasının bilincinde olduğudur. Ancak bu bilinç, genel biçimde diğer şeylerden ayrılmış saf bir durumda değildir. “Söz konusu nitelikler sadece potansiyelden ibarettir ve ahlâkî ayırım yapabilecek olgunlukta değildir.”⁷¹ Bu nedenle insan, Sokratik yöntem⁷² ile kendi ilkelerinin potansiyelini dışa vurabilir. Böylece, saf pratik akıl ile eğilimlerce deneysel olarak koşullanmış sıradan insan aklının, ödev ve eğilim arasındaki ikilik ile ilişkili olduğu görülür. Bu ikilik doğrultusunda Kant deneysel kısmın araştırılmasına “Pratik Antropoloji,” akılsal kısmın araştırılmasına ise “tam anlamda Ahlâk” ismini vermiştir.⁷³ Louden, Kant’ın saf etiği ve deneysel etiği (pratik\ahlaki antropoloji⁷⁴) arasındaki ayrımı vurgulamak için ikincisini saf olmayan etik (*impure ethics*)⁷⁵ olarak adlandırır. “Mevcut anlamıyla ‘saf olmama’, eylemde kararlılık veya bütünlük eksikliğini ifade eder.”⁷⁶ Saf olmayan etikte bulunan kararsızlık, insan iradesinin belirleniminde hem ödevin hem de eğilimin talepte bulunmasından kaynaklanır. Bu akıl çelici ikilik⁷⁷ yani ödev ile eğilim arasındaki çatışma, doğal diyalektiğe⁷⁸ neden olur. “Dar anlamda ‘doğal diyalektik’ ödev ile eğilim arasında felsefe öncesi aşamada, kültürleşmiş sıradan insan aklında ortaya çıkar.”⁷⁹ İnsanın ikiliği ve ikiliğin getirdiği tüm bu ayrımları kültür ile ilişkilendirmenin ilk sonucu, kültürün saf olmayan etik ile sıkı bir ilişkisi olduğudur. İkinci sonuç ise şudur: Ahlakileşmek için kültür adımlarını atan insanın doğal varlık yönüyle akıl varlığı yönü arasında; yani, ödevleri ve eğilimleri arasında doğal diyalektik görülür.

⁷⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 19.

⁷¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 15.

⁷² Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 54.

⁷³ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 3.

⁷⁴ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 45.

⁷⁵ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 3.

⁷⁶ Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 138.

⁷⁷ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 65.

⁷⁸ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 21.

⁷⁹ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 158.

Pratik alanda⁸⁰ aklın kültürleşmesi (*Kultur der Vernunft*)⁸¹ ile diyalektik kavramı arasındaki bağıntı aklın amaç belirleyebilen yeti⁸² olmasından kaynaklanır. Ahlakileşme amacına işaret eden kültür, insan doğasını mükemmelleştirerek, iradenin ödevler tarafından belirlenebilmesine katkı sağlamalıdır. “Şimdi, isteme [irade] için kendi kendini belirlemede nesnel neden işini gören şey, amaçtır.”⁸³ İrade, amaç doğrultusunda kendini belirleyerek eylemde bulunur. “Ussal [akılsal] bir varlığın genel olarak keyfi ereklere [amaçlara] yeteneğinin (sonuçta özgürlüğü içinde) üretimi kültürdür.”⁸⁴ Burada yetiştirilen yetinin amaçlar belirleme yetisi olduğundan bahsedilmesiyle kültürün daha belirli bir tanımı yapılır. Kültür amaçlar konusunda yetkinleşmedir.

Eğitim aracılığıyla kültürleşme, tarihsel özne olarak insanın deneysel karakteri⁸⁵ nedeniyle doğanın amaçsallığı içinde gerçekleşir. “Kant’ta tarih doğanın bir parçasıdır; tarihsel özne, tabiri caizse onun nihai amacı ve doruğuymuşçasına, yaratılışın bir parçası olarak kavranan insan türüdür.”⁸⁶ İnsan türü dahil diğer yaratıkların⁸⁷ (*Geschöpf*), doğal yetenekleri gelişme potansiyeline sahiptir. Çünkü Kant’a göre, “bir yaratığın tüm doğal yetenekleri önünde sonunda tam ve amacına uygun biçimde gelişmek üzere belirlenmiştir.”⁸⁸ Doğa amaçları olarak örgütlü varlıkların⁸⁹ (*organisierte Wesen*), içsel amaçsallığı ile birlikte diğer örgütlü varlıklarla ilişkisi içinde dışsal\görelî⁹⁰ amaçsallıktan bahsedilir. “Dış ereksellik [amaçsallık] ile öyle birşeyi anlıyorum ki, ona göre bir doğa şeyi bir başkasına erek [amaç] karşısındaki araç gibi hizmet eder.”⁹¹ Dışsal amaçsallıktaki amaç-arac ilişkisinin açıklamak için nedensel bağlantının türlerini incelemek gerekir.

⁸⁰ Teorik aklın transandantal yanılması ve transandantal diyalektiği için bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 224.

⁸¹ Metafizik ile aklın kültürleşmesinin ilişkisi için bkz. Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, ss. 138, 139. Ayrıca bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 31.

⁸² Bkz. Mengüsoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, ss. 46, 47.

⁸³ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 44.

⁸⁴ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 214.

⁸⁵ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 19.

⁸⁶ Hannah Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, der. Ronald Beiner, çev. Devrim Sezer ve İsmail Ilgar, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 43.

⁸⁷ Bkz. Henry E. Allison, “Teleology and History in Kant: The Critical Foundations of Kant’s Philosophy of History”, *Essays on Kant*, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 239.

⁸⁸ Immanuel Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, s.23.

⁸⁹ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 168.

⁹⁰ Bkz. Allison, “Teleology and History in Kant: The Critical Foundations of Kant’s Philosophy of History”, s. 241.

⁹¹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 209.

Nedensel bağlantı içinde bir örgütlü varlığın etki (*Wirkung*) olması halinde diğerini neden (*Ursache*) olarak varsaymaya etker\reel neden (*nexus effectivus, mechanical\efficient causation*)⁹² denir. Bu nedensel bağlantı içinde nedenin etkisi olan, etkilendiği nedenin nedeni olamaz. Ancak “us [akıl] kavramına (nedenlerin) göre bir nedensel bağlantı da düşünülebilir ki, dizi olarak görüldüğünde, kendisinde ya geriye ya da ileriye doğru bağımlılık taşıyacaktır ki, bunda bir kez etki olarak belirtilen şey ileriye doğru etkisi olduğu şeyin bir nedeni adını hak edecektir.”⁹³ Nedensel bağlantının bu türüne son\ideal nedenlerin bağlantısı (*nexus finalis*) denir. Son nedenlerin bağlantısına göre “örgütlü varlıkların hizmet ettiği bir amaç olduğunu da düşünmemiz gerekir, çünkü akıllı bir fail aklında bir amaç (nihai bir neden) olmadan bir tasarım (biçimsel bir neden) yaratmaz.”⁹⁴ Doğal varlıklara bakıldığında, araç olarak doğa şeylerinin bir başkasına amaçmışçasına yönelmesini sağlayacak son nedenlerin bağlantısı görülemez.⁹⁵ Bu nedenle yargı gücü (*Urteilskraft*) belirleyici olan niteliğiyle doğanın dışsal amaçsallığını düşünemez. “Kant’a göre nesnesine dair bilgi üreten yargılar karşılaşılan tasarımın evrensel bir kavram, kural ya da yasa altına konularak belirlendiği ve bir nesne olarak tanındığı yargılardır. Bu yüzden Kant onlara belirleyici (*bestimmend*) yargılar adını verir.”⁹⁶ Belirleyici yargılar ile doğanın amaçsallığına dair düşünülemeyen son nedenlerin bağlantısına derin-düşünen\reflektif (*reflektierend*) yargı gücü ile ulaşır. Çünkü verili olan evrensel ilkenin altına tikeli alan yargı gücü belirleyiciyken; verili olan tikel için evrenseli bulan derin-düşünendir.⁹⁷ “Öyleyse doğa ereği [amacı] olarak görülen bir şeyin kavramı belirleyen yargı yetisi [gücü] için aşkındır.”⁹⁸ Derin-düşünen yargı gücü için amaçsallık (*Zweckmäßigkeit*) kavramı şöyle açıklanabilir:

Şimdi, bir nesnenin kavramı aynı zamanda bu nesnenin edimselliğinin [gerçekliğinin] zeminini kapsadığı sürece erek [amaç] olduğu için, ve bir şeyin şeylerin ancak ereklere göre olanaklı olan yapısı ile bağdaşmasına onun biçiminin erekselliği [amaçsallığı] dendiği için, yargı yetisinin [gücünün] ilkesi, genel olarak görgül yasalar altında doğanın şeylerinin biçimi açısından, türölülüğü içindeki doğanın erekselliğidir. Eş deyişle, doğa bu kavram yoluyla öyle bir yolda tasarımlanır ki, sanki bir anlak [anlama yetisi] onun görgül yasalarının

⁹² Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 160.

⁹³ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 169.

⁹⁴ Paul Guyer, “Organisms and the Unity of Science”, *Kant’s System of Nature and Freedom*, Clarendon Press, Oxford 2005, s. 94.

⁹⁵ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 210.

⁹⁶ Avcı, “Kant’ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 82.

⁹⁷ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 23.

⁹⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 188.

türlülüğünün birliğinin zeminini kapsamaktadır.⁹⁹

Kant'ın amaçsallık (*Zweckmäßigkeit*) anlayışında, nesnenin gerçekliğinin zeminini, o nesnenin kavramı kapsadığı sürece amaçtan söz edilebilmektedir. Bu nesnenin diğer nesnelerle amaçlara göre bağdaşabilmesi amaçsallık anlamına gelir. Derin-düşünen yargı gücü, örgütlü varlıkların dışsal amaçlar ile bağlantısını doğanın amaçsallığı ilkesinin altına yerleştirir. Dolayısıyla “yargılama gücümüzün reflektif [derin-düşünen] boyutu, karşılaşılan şeyin tanınması ve bilinmesi için tümel bir kavramın olmadığı deneyimlerde, biricikliğin indirgenemediği ve yok edilemediği karşılaşmalarda işe koyulur.”¹⁰⁰ Böylece doğanın amaçsallığı düşünülür. Doğanın nihai amacı (*der Letzte Zweck der Natur, ultimate end of nature*¹⁰¹) “ya öyle bir türden olmalıdır ki, iyiliği içindeki doğa yoluyla doyurulabilmelidir; ya da her tür erek [amaç] için yetkinlik ve beceridir ki, onlar için doğa (dışsal ve içsel) onun tarafından kullanılabilir. Doğanın birinci ereği insanın mutluluğu, ikincisi ise kültürü olacaktır.”¹⁰² İnsanın mutluluğu, içsel ve dışsal doğasındaki amaçların bütününe uyumunu en son amaç olarak kabul eder. Bu belirlenimde ise insanın kendi varoluşu en son amaç olamaz. “Öyleyse ancak kültür insan-cinsi açısından doğaya yüklemek için nedenimizin olduğu son erek [amaç] olabilir (yeryüzündeki kendi mutluluğu ya da giderek yalnızca kendi dışındaki usdışı [akıl dışı] doğada düzen ve uyum kurmak için başlıca alet olması değil.”¹⁰³ Ahlak (*Moral, Sitten*) ile mutluluğun (*Glück*)¹⁰⁴ ikiliğine benzer bir ikilik kültür ile mutluluk arasında görülür. Ancak bu durum kültürün ahlak ile aynılığı anlamına gelmez.

Doğanın nihai amacı olarak kültürden başka yaratılışın\dünyanın varoluşunun da nihai amacı (*Endzweck, final end of creation*¹⁰⁵) vardır. Bu amaç, akıl varlığı yönüyle amaçlar kavramı ve amaçlar dizgesi oluşturabilen insana işaret eder. İşaret edilen insan, “numenon olarak görülen insandır; biricik doğa varlığı ki, onda onun kendi yapısı yanından gene de duyulurüstü bir yetiyi (özgürlük) ve dahası bu yetinin kendi önüne en yüksek erek [amaç] olarak (dünyadaki en yüksek iyi olarak)

⁹⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 24.

¹⁰⁰ Avcı, “Kant'ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 82.

¹⁰¹ Bkz. Paul Guyer, “Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant's Ethics”, *The Journal of Value Inquiry*, C. 36, Netherlands 2002, s. 177.

¹⁰² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 213.

¹⁰³ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, ss. 214, 215.

¹⁰⁴ Mutluluk anlamına gelen Almanca *Glück* ve *Glückseligkeit* kavramlarından ikincisinin dini bir anlam da taşıdığı hakkında açıklama için bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 116.

¹⁰⁵ Loudon, *Kant's Impure Ethics*, s. 144.

koyabileceği nesnesi ile birlikte nedensellik yasasını tanıyabiliriz.”¹⁰⁶ En yüksek iyi, mutluluğun (doğanın) ve erdemin\ahlaklılığın (aklın) sentetik (reel) birliğidir.¹⁰⁷ İnsan, en yüksek iyi kavramı bağlamında ahlaki özne olarak yaratılışın nihai amacı¹⁰⁸ kabul edilir. Dolayısıyla yaratılışın nihai amacı, düşünsel karakteri nedeniyle “ahlaksal yasalar altındaki”¹⁰⁹ ahlaki özne¹¹⁰ olma potansiyeli taşıyan insandır. O halde doğanın nihai amacı olarak kültür, yaratılışın nihai amacı (*Endzweck, final end of creation*¹¹¹) olan ahlaki insana doğru ilerlemek için köprü¹¹² (*Übergang*) görevi görür. Çünkü “Kant, kültürü doğanın amacı ve ahlaka doğru bir ara adım olarak görür.”¹¹³ Köprü olarak kültürün, bu ilerleme sürecindeki konumu ve işlevini daha anlaşılır kılmak için tablo sunulabilir.

Tablo 1.1. Köprü Olarak Kültürün Konumu ve İşlevi

	Doğal Varlık Olarak İnsan	Çatışma	Akıl Varlığı Olarak İnsan	
DOĞA	Sıradan İnsan Aklı	KÜLTÜR	Saf Pratik Akıl	ÖZGÜRLÜK
	Aşağı Arzulama Yetisi		Üst Arzulama Yetisi	
	Eğilim ile Belirlenmiş İrade		Ödev ile Belirlenmiş İrade	
	Saf Olmayan Etik		Saf Etik	
	Olan		Olması Gereken	
	Doğanın Amaçsallığı İçinde Kesintisiz ve Diyalektik İlerleme			
Derin-Düşünen Yargı Gücü				

Tabloda görüldüğü üzere kültür, deneysel- koşullanmış sıradan insan aklından

¹⁰⁶ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 217.

¹⁰⁷ Bkz. Lokman Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Din”, *Felsefe Dünyası*, S. 62, Kış 2015, s. 67.

¹⁰⁸ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 211.

¹⁰⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 228.

¹¹⁰ Bkz. Ana Marta González, “Culture and Happiness in Kant”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, s. 17.

¹¹¹ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 144.

¹¹² Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, s. 400.

¹¹³ González, “Culture and Happiness in Kant”, s. 10.

koşulsuz saf pratik akla; aşağı arzulama yetisinden üst¹¹⁴ arzulama yetisine; eğilimlerle belirlenmiş iradede ödevler ile belirlenmiş iradeye; saf olmayan etikten saf etiğe; olandan olması gerekene¹¹⁵ yani doğadan özgürlüğe doğru doğanın amaçsallığı ile bağlantı içinde ve “zaman zaman duraksayan ama asla kesintiye uğramayan”¹¹⁶ diyalektik¹¹⁷ bir ilerlemenin adımlarını içerir. Doğanın amaçsallığı içinde kesintisiz ve diyalektik olan ilerleme, doğal değil ahlaki (özgür) ilerlemedir. Bu nedenle söz konusu olan tarih, ahlaki tarihtir. Yani “soyla ilgili nosyona [*singulorum*] göre bir tür olarak değil, yeryüzünde sosyal olarak ortak amaçlı ve halklarca benimsenen [*umuniversorum*] insanların toplamı olarak insanın tarihidir.”¹¹⁸ Ahlaki tarih içinde ahlakileşmek için atılan kültür adımları arasında, kültürün bir türü¹¹⁹ olan medenileşme bulunur. Medenileşmek, kültür kavramındaki bireysel gelişimin yanında toplumsallığa¹²⁰ vurgu yapar. “İnsan, akli tarafından başka insanlardan oluşan bir toplumda yaşamaya yöneltir ve bu toplumda kendini geliştirmek [kültürleştirmek], medenileştirmek, sanat ve bilim yoluyla ahlaki bir amaca adanmak zorundadır.”¹²¹ Bu noktada, kültürün ikili anlamına, saf etiğe ve saf olmayan etiğe ait kavramlara ve Kant’ın eğitim ile amaçsallık düşüncelerinde kültür kavramının konumuna değindikten sonra medenileşme kavramından hareketle, medenileşmenin toplumsallaşma ile ilişkisinde ahlaki araç olarak hukukun konumuna geçiş yapabiliriz.

Kant’ın hukuk felsefesini açıklayabilmek için öncelikle doğa durumuna ve doğanın marifetlerine değinilmelidir. Doğa durumunda\Doğal durumda¹²² (*Naturzustand, state of nature*¹²³) bulunan tarihsel özne, Kant’ın deyimiyle doğanın marifeti\sanatsal düzenlemeleri (*Kunstanstalten der Natur, artifices of nature*),¹²⁴

¹¹⁴ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 16.

¹¹⁵ Bkz. Heinz Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016, s. 43.

¹¹⁶ Immanuel Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 68.

¹¹⁷ Bkz. Çilingir, *Pratik Akıl Doğal Diyalektiği*, s. 158.

¹¹⁸ Immanuel Kant, *Fakültelerin Çatışması*, çev. Mevlüt Albayrak, Fol Kitap, Ankara 2021, s. 131.

¹¹⁹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 20.

¹²⁰ Bkz. Ana Marta González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, s. 55.

¹²¹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 302.

¹²² Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 83.

¹²³ Almanca *natürlich* (doğal) ve *natur* (doğa) kavramlarının ayırımına uygun olarak *Naturzustand* (doğa durumu) kavramının İngilizce çevirisinde *natural* (doğal) değil *nature* (doğa) kavramının kullanımına örnek olarak bkz. B. Sharon Byrd and Joachim Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, Cambridge University Press, New York 2010, s. 5.

¹²⁴ Bkz. Immanuel Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, s. 136.

Hegelci deyimle doğanın kurnazlığı (*cunning of nature*)¹²⁵ ile toplumsallaşarak medenileşmeye doğru kültürleşir. “‘Doğanın marifeti’, kültürel ve hukuki ilerlemeyi gerçekleştirmekten, savaş ve ticaret yoluyla ahlakın önündeki engelleri kaldırmaktan veya onları karşılıklı olarak etkisizleştiren bir durumu üretmekten ibarettir.”¹²⁶ Ana Marta González, Kant’ın tarih felsefesindeki insan aklına yol gösteren doğayı, Tanrının seküler adı olarak saptar.¹²⁷ Doğanın marifetleri ile özellikle savaş nedeniyle insan, doğa durumundan sivil duruma\yurttaşlık durumuna¹²⁸ (*bürgerlicher Zustand, civil state*) geçme olanağını kavrar.¹²⁹ “Bu nedenle, insan türündeki iç veya dış savaş, kötülük ne kadar büyük olursa olsun, aynı zamanda doğanın kaba durumundan sivil duruma geçişin ana kaynağıdır.”¹³⁰ Dolayısıyla savaş, kötülüklerine rağmen kültürleşmeye katkı sağlar.

Ahlaki ilerleme içinde değerlendirilen sivil duruma geçme eylemi ile yalnızca belirli bir soyun doğal tarihi içinde hukuki duruma ilerlemesi amaçlanmamaktadır. Çünkü Kant’a göre sonlu ve “yeryüzündeki yegâne akıl sahibi yaratık olarak insanda aklın kullanımına yönelmiş olan söz konusu doğal yetenekler tam anlamıyla bireyde değil yalnızca türde gelişebilir.”¹³¹ İnsan türünün ahlaki (özgür) ilerleme içinde bulunduğu kabulü ve bu ilerlemenin doğanın marifetlerini de içermesi, insanın kültürleşme ödevini yerine getirmesinin gerekliliğini sorgulatabilir. Pauline Kleingeld’e göre, “bu gelişim kendi başına insanların herhangi bir determinist anlamda ahlaklı olmasına neden olmaz. Her insan bireysel çaba ile ahlaki bir eğilim kazanmak zorundadır.”¹³² Bu bireysel mücadele Kant’ın tarih felsefesindeki doğanın insandan şu isteğinde görülür: “Doğa, insanın, hayvansal varoluşunun mekanik düzeninin ötesine geçen ne varsa bunu kendi başına varlığa getirmesini, içgüdülerinden bağımsız olarak

¹²⁵ Kant’ın tarih felsefesini açıklarken Hegel’in aklın kurnazlığı (*List der Vernunft*) kavramına atıfla Kant tarafından kullanılmayan ‘Doğanın kurnazlığı’ kavramının kullanılmasının yerinde olduğu hakkında bkz. Allison, “Teleology and History in Kant: The Critical Foundations of Kant’s Philosophy of History”, s. 238.

¹²⁶ Pierre Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioglu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 147.

¹²⁷ Bkz. Ana Marta González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, s. 46.

¹²⁸ *Bürgerlicher Zustand* kavramının ‘yurttaşlık durumu’ olarak kullanımı için bkz. Toros Güneş Esgün, “Kant’ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, 2017, s. 141.

¹²⁹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 118.

¹³⁰ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 309.

¹³¹ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 23.

¹³² Pauline Kleingeld, “Kant, History, and the Idea of Moral Development”, *History of Philosophy Quarterly*, C. 16, S. 1, 1999, s. 75.

kendi aklıyla elde ettiğinden başka hiçbir mutluluktan ve mükemmellikten pay almamasını istemiştir.”¹³³ Doğanın marifeti ile sivil duruma yönelen insan, iradesini ancak kendi çabası yani ödevler doğrultusunda aklın egemenliğinde¹³⁴ belirleyebilir. Bu çabanın ürünü olan eylemler ile sivil durum inşa edilmelidir. Savaşın imkan dahilinde olduğu doğa durumunda insanların hakları geçici niteliğe sahiptir. Hakların nihai niteliğe bürünmesi için dağıtıcı adaletin olduğu hukuki duruma (*rechtlicher Zustand, juridical state*) geçilmelidir. Kant, sivil durum kavramının yanında hukuki durum kavramını da yer verir. *Ahlakın Metafizigi* isimli eserin “Hak Öğretisi” bölümünde “birbirinin yerine sıkça kullanılan bu iki ifade, bireylerin [doğa durumundan] geçme ödevi olan durum anlamına gelir.”¹³⁵ Sivil duruma geçilmesi dolayısıyla hukuk sistemi ile yönetilen devletin¹³⁶ (*Rechtsstaat, juridical state*¹³⁷) çatısı altına girilir.

Hukuki duruma geçişte, mülkiyet ve “en üstün uzlaşım ilkesi”¹³⁸ olan kökensel\esaslı\ilk\temel\kaynak sözleşme (*contractus originarius*)¹³⁹ idesi temelinde cumhuriyetçi anayasa (*republikanische Verfassung*) ile biçimlendirilen devlet kurulur. Dışsal zorlayıcı otoritenin bulunduğu hukuk devletinin çatısı altındaki hukuki özneler, hak ödevleri doğrultusunda eylemler. “Hukuki ödevler vasıtasıyla hak ve görevlerin [ödevlerin] taşıdığı karşılıklılık ilkesi, her insandan ‘insan hakları’na, yani hem başkalarının sahip olduğu hem de kendi şahsında taşıdığı haklara saygı göstermesini talep eder; böylece hukuki görevler [ödevler] ahlakın özünü oluşturur.”¹⁴⁰ Sıradan insan aklı, içsel olan ahlak yasası, ödev ve saygı gibi ahlaki kavramların bilincinde olmasına rağmen bu kavramların ilkelerini saf bir şekilde ayırt edemez. Bununla birlikte dışsal olan hukuk yasalarının örnek oluşturmasıyla insanın potansiyel olan ahlaki varlığının ilkelerini diğer şeylerden saf bir şekilde ayırt edebilmesi düşünülebilir. Böylece medenileşme bağlamında hukuk yasalarının ve devletin,

¹³³ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 24.

¹³⁴ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 53.

¹³⁵ Byrd and Hruschka, *Kant's Doctrine of Right a Commentary*, s. 26.

¹³⁶ Hukuk devleti kavramının ulusal, uluslararası ve kozmopolit olmak üzere üç tür hukuk devletine atıf yaptığı görüşü için bkz. Byrd and Hruschka, *Kant's Doctrine of Right a Commentary*, s. 24.

¹³⁷ *Rechtlicher Zustand* kavramının *rechtlicher Staat* kavramı olarak ifade edilebileceği görüşü dolayısıyla *Juridical state* kavramının hem *rechtlicher Zustand* (hukuki durum) hem de *Rechtsstaat* (hukuk devleti) kavramlarını kapsaması hakkında bkz. Byrd and Hruschka, *Kant's Doctrine of Right a Commentary*, s. 27.

¹³⁸ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 54.

¹³⁹ Bkz. Wolfgang Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 77.

¹⁴⁰ Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 118.

kültür ve ahlak ile olan ilişkisi açığa çıkar. Ahlakileşme aracı olarak hukuk sistemi geliştikçe kültür seviyesi yükselir. Yükselen kültür seviyesi beraberinde daha büyük savaşları getirir. İnsan türü, savaşa son verebilmek yani en yüksek politik\siyasi iyi¹⁴¹ amacı olarak ebedi barış (*ewigen Frieden*) için ulusal\vatandaşlık hukuk düzeninden (*Staatsbürgerrecht*) uluslararası birliğin\federatifin¹⁴² hukuk (*Völkerrecht*) düzenine; ve imkanı dahilinde dünya devleti\kozmpolit¹⁴³ hukuk (*Weltbürgerrecht*) düzenine tarihsel ilerleme gerçekleştirmelidir.

İnsan türü, ahlaki ilerleme içinde ahlakileşebilmek için kültürleşme ve medenileşme adımlarını atmaktadır. Koşulsuz olan ahlak yasasının saf bilincine ulaşabilmek için kültürleşme ve medenileşmeye olan ihtiyaç görünüşte bir çelişki oluşturur. Çünkü bu durum, saf etiğin (ahlak metafiziğinin) saf olmayan yani deneysel\pratik\ahlaki antropoloji ile temellendirilmesi ihtimalini düşündürür. Ancak “ahlak metafiziği antropolojiyle temellendirilemez, ama antropolojiye uygulanabilir.”¹⁴⁴ Bu nedenle kültürleşme ve medenileşme ile ahlak yasasının kendisinin geliştirilmesi ima edilmemektedir. Saf pratik aklı sayesinde ahlaki varlık olma potansiyeli taşıyan insan genel ahlak yasalarına sahiptir. Çünkü, “özgürlük ahlâk yasasının *ratio essendi*’sidir [var olma nedenidir], ama ahlâk yasası da özgürlüğün *ratio cognoscendi*’sidir [bilme, bilgi nedenidir].”¹⁴⁵ Saf olmayan etiğin amacı, özgürlüğün bilme nedeni olan ahlak yasasına dair “ilkeleri insan yaşamında etkili kılmanın yollarını (insan doğasına ilişkin nesnel deneysel araştırmalara dayanan yolları) bulmaktır.”¹⁴⁶ Bu *a priori* yasalar altındaki insanın potansiyelini dışa vurabilmesi amacıyla saf olmayanı (deneysel, pratik, antropoloji) açıklama çabası ise ahlak metafiziğini hem temeline hem de hedefine alır.

İşte çalışmamızda, bu bölümde attığımız temeller üzerinden, yani; ahlakileşme sürecindeki insanın doğal varlık ile akıl varlığı ikiliğinden hareketle, saf etik (ahlak metafiziği) ile saf olmayan etik (ahlaki antropoloji) arasındaki bu ince çizgi üzerinde kültürleşme (*Kultivieren*) ve medenileşme (*Zivilisieren*) kavramlarını açıklayacağız. Medenileşme bağlamında hukuk devletinin kurulması ile adalet (*Gerechtigkeit*), ödev

¹⁴¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 218.

¹⁴² Bkz. Otfried Höffe, “Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisyeni Olarak Kant”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 282.

¹⁴³ Kozmpolitanizm düşüncesinin tarihsel açıdan sınıflandırılması için bkz. Nil Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, *Dialogue and Universalism*, C. 1, S. 27, 2017, s. 136.

¹⁴⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 45.

¹⁴⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 4.

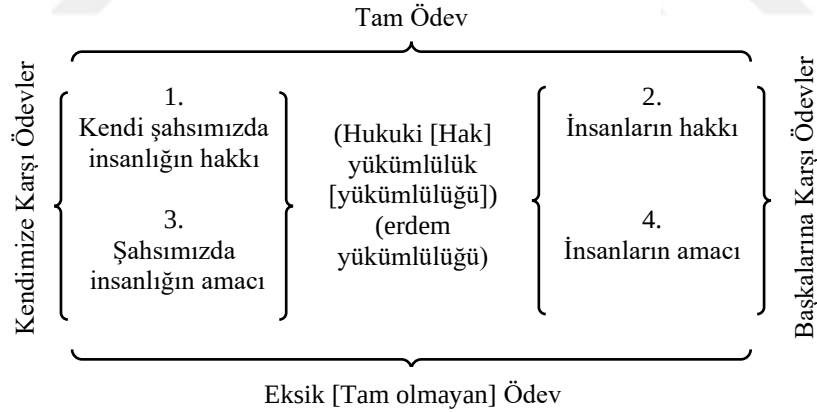
¹⁴⁶ Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 170.

ve saygı kavramlarının zorlayıcı bir otorite altındaki sıradan insan aklında açıklığa kavuşmasının ahlakileşmeye (*Moralisieren*) olan etkisini inceleyeceğiz. Bu etki doğrultusunda hukuk ile ahlak ilişkisine dair saptamalarda bulunacağız.

2. KÜLTÜRLEŞME ÖDEVİ

Kültürleşmek, insanın kendisine karşı ödevidir. Kant'ın ödevler sisteminde tüm ödevler, hak ödevleri (*Rechtspflichten*, *officia iuris*) ve erdem\etik¹⁴⁷ ödevleri (*Tugendpflichten*, *officia virtutis s. ethica*) olarak ikiye ayrılır.¹⁴⁸ Hak ödevleri dışsal yasa koyucu (*gesetzgebend*, *legislator*) tarafından belirlenebilir. Erdem ödevleri ise içsel yasa koyucu tarafından belirlenir “çünkü onlar aynı zamanda bir ödev olan bir amaçla veya (amaca ulaşmayla) ilgilidir.”¹⁴⁹ Temelde hak ve erdem ayrımına göre belirlenen ödevler, “kendimize karşı ve başkalarına karşı ödevlere, tam ve tam olmayan ödevlere”¹⁵⁰ ayrıca dar (*officium strictum*) ve geniş ödevlere (*officium latum*) göre sınıflandırılır. Olumsuz (*negative*, *limiting*) ve olumlu (*positive*, *widening*) ödevler ise “ya sakınma [*omission*] ödevleri (*sustine et abstine*) ya da gücünü kullanma [*commission*] ödevleri (*viribus concessis utere*) olarak erdeme aittir.”¹⁵¹ Kant'ın erdem ödevlerine özel ayırım benimsemesi nedeniyle tüm ödevler, başkalarına karşı ödevler ile kendimize karşı ödevler ayrımı içinde; tam\eksiksiz (*vollkommene*, *perfect*)–tam olmayan\eksik\esnek¹⁵² (*unvollkommene*, *imperfect*),¹⁵³ olumsuz–olumlu ve dar–geniş ödevlere göre ayrılırlar. Kant, ödevlerin sınıflandırılmasını şöyle şekillendirir:

Şekil 2.1. Ödevler Sisteminin Sınıflandırılması¹⁵⁴

¹⁴⁷ Paul Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, çev. Ali Kaftan, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, s. 295.

¹⁴⁸ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 62.

¹⁴⁹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 62.

¹⁵⁰ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 38.

¹⁵¹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 216.

¹⁵² Bkz. Allen W. Wood, *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Alfa Yayınları, İstanbul 2020, s. 238.

¹⁵³ Ödevlerin sınıflandırılmasının dört örnek altında açıklaması için bkz. Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, ss. 323, 324.

¹⁵⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 63.

Kant'ın ödevleri sınıflandırdığı şekilde görüldüğü üzere, hak yükümlülüğünün konusu olan ödevler tam¹⁵⁵ ödevlerle; erdem yükümlülüğünün konusu olan ödevler ise tam olmayan ödevlerle ilişkilendirilir. Bu ilişkinin hak ve erdem ödevleri ayrımı ile bağdaşmadığını belirten Paul Guyer'e göre çözüm: "Kant'ın kullandığı ayrım ilkesinin, Kant'tan biraz daha dikkatli bir şekilde açıklanması gerektiğidir."¹⁵⁶ Ayrıca olumsuz-olumlu ve dar-geniş ödevlere şekil içinde yer verilmez. Bu nedenlerle kültürleşme ve ahlakileşme ödevlerinin arasındaki ilişki de dikkatli incelenmelidir. "Tam ödevler, kendimizdeki veya başkalarındaki özgürlüğün varlığını ve kullanılma olasılığını yok etmeyen ödevlerdir."¹⁵⁷ İnsanın kendisine karşı ödevi olarak intihar (*suicidium*) etmeme¹⁵⁸ ve başkalarına karşı ödevi olarak yalan (*mendacium*) söylememe¹⁵⁹ tam ödevlere (*vollkommene Pflichten*) örnek olarak verilebilir.¹⁶⁰ Tam ödev ile benzer açıklamaya olumsuz ödevde (*negative Pflichten*) karşılaşılr. Biçimsel ve sınırlayıcı olan "olumsuz ödevler, bir insanın doğasının amacına aykırı davranmasını yasakladığı için ahlaki olarak kendini korumasıyla ilgilidir."¹⁶¹ Kültürleşme ödevi hakkında daha önce belirttiğimiz açıklamada; rasyonel irade ve kültür yoluyla kaba insanın, insanlığa layık hale gelme amacını gördük.¹⁶² Kant, ayrıca pragmatik maksatlarla\gayelerle (*Absicht, purpose, aim*) doğal varlık yönünü mükemmelleştirmesi bağlamında "bir insanın, her türlü olası amaca ulaşmak için doğal güçlerini (ruh, zihin ve beden güçlerini) kültürleştirme (*cultura*)"¹⁶³ ödevini, tam olmayan ödevler (*unvollkommene Pflichten*) arasında açıklar. "Tam olmayan ödevler özgürce seçilmiş amaçların başarılı bir şekilde takip edilmesinin bağlı olduğu kapasiteleri geliştirme ve hatta doğrudan bu amaçların gerçekleştirilmesini teşvik etme ödevleridir."¹⁶⁴ Tam olmayan ödevler ile benzer açıklamaya ise olumlu ödevlerde (*positive Pflichten gegen sich selbst*) karşılaşılr. İçerikli, genişletici ve insana "belirli bir seçim nesnesini amacı haline getirmesini buyuran olumlu ödevler, insanın

¹⁵⁵ Cicero'nun bilgiler ve sıradan insanlar ayrımına göre tam (*perfectum*) ve ortalama (*medium*) yükümlülükler\ödevler (*officium*) bölümlenmesi için bkz. Cicero, *Yükümlülükler Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 6.

¹⁵⁶ Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", s. 295.

¹⁵⁷ Guyer, "Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant's Ethics", s. 169.

¹⁵⁸ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 218.

¹⁵⁹ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 225.

¹⁶⁰ Bkz. Guyer, "Kant'ın Ödevler Sistemi", s. 296.

¹⁶¹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 216.

¹⁶² Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 195.

¹⁶³ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 239.

¹⁶⁴ Guyer, "Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant's Ethics", s. 169.

kendisini mükemmelleştirmesiyle ilgilidir.”¹⁶⁵ Amacın seçimi için tanınan özgürlük, kültürleşmenin aynı zamanda geniş ödevler arasında olduğunu gösterir. Çünkü geniş ödevler, “eylemlerin maksimi için bir yasa içermekle birlikte, eylemlerin türü ve kapsamı hakkında hiçbir şey belirlemez ancak özgür seçim için serbestlik tanır.”¹⁶⁶ İnsanın ayrıca akıl varlığı yönüyle ahlaki amaç için mükemmelleşmesini vurgulayan ahlakileşme ödevi vardır. Bu ödev iki basamaktan oluşur.

Birincisi, bu mükemmellik öznel olarak kişinin ödevde dair niyetinin saflığından (*puritas moralis*), yani yasanın, duyarlılıktan kaynaklanan amaçların karışımı olmadan bile, tek başına güdü olmasından ve eylemlerin yalnızca ödevde uygun olarak değil, aynı zamanda ödevden dolayı yapılmasından oluşur. Burada emir ‘kutsal ol’ şeklindedir.¹⁶⁷

Görüldüğü üzere Kant, ödevde uygun (*pflichtmäßig*) değil ödevden dolayı\gereği yani ödev uğruna (*aus Pflicht*) yapılan eylemin ve niyetin (*Gesinnung, disposition*) saflığının mükemmellik ile ilişkisini vurgular. Bu mükemmellik için yasanın tek başına güdü olması gerekir. “Güdü kavramından çıkar [ilgi] kavramı doğar; bu ancak akıl sahibi bir varlığa yüklenebilir ve bu güdü akıl tarafından tasarımılanan bir güdü olduğuna göre, istemenin [iradenin] bir güdüsü anlamına gelir.”¹⁶⁸ Ahlaki bir amaç için belirlenmiş iradede, ahlaki ilgi\çıkar (*moralische Interesse*) olmalıdır. “İlgi duyma, aklın pratik yani istemeyi [iradeyi] belirleyen bir neden olmasıdır.”¹⁶⁹ İradeyi aklın ilkelerine bağımlı¹⁷⁰ kılan ahlak yasalarına duyulan ilginin nedeni ahlak duygusudur (*moralische Gefühl*).¹⁷¹ Bu nedenle duyulardan bağımsız olan ahlaki ilgiyi,¹⁷² hoşnutluk (*Vernügen*) veya acı (*Schmerze*) değil “ahlak yasasının kendisine saygı”¹⁷³ olan ahlaki duygu yaratmalıdır. Saygının da bir duygu olması ile ahlaki ilginin duyulardan bağımsız olmasının çeliştiği düşünülebilir. Ancak “yasaya saygı, güdü değil, öznel açıdan güdü olarak görülen ahlaklılığın ta kendisidir; çünkü saf pratik akıl, ben sevgisine karşı çıkıp onun bütün iddialarını geçersiz kılarak yasaya saygınlık kazandırır.”¹⁷⁴ Eğilimlerce belirlenmiş iradede dahi olabilecek ödevde uygun eylemeye yasallık (*die Legalität*); yasaya saygıdan dolayı yapıldığı için ahlaki değer

¹⁶⁵ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 216.

¹⁶⁶ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 240.

¹⁶⁷ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 241.

¹⁶⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 88, 89.

¹⁶⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 79.

¹⁷⁰ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 142.

¹⁷¹ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 79.

¹⁷² Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 88.

¹⁷³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 88.

¹⁷⁴ Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 150.

(*moralischer Wert*)¹⁷⁵ taşıyan ödevden dolayı (yasa uğruna) eylemeye ise ahlaklılık (*Moralität*) denir. “Eylemlerin bütün ahlâksal değeri için esas olan, ahlâk yasasının dolaysız olarak istemeyi [iradeyi] belirlemesidir.”¹⁷⁶ Ödeve uygun eyleyen, iyi ahlaklı insanken (*bene moratus*); iradesini ahlâk yasasıyla dolaysızca belirleyen, yani ödevden dolayı eyleyen, ahlaki olarak iyi insandır (*moraliter bonus*).¹⁷⁷ Birincisi, “yasayı harfi harfine takip ediyor (yani yasa neyi buyuruyorsa eylem onu yerine getiriyor). İkincisi için ise şöyle denilebilir: yasanın ruhuna göre hareket ediyor (ahlak yasasının ruhu, onun tek başına güdü olarak yeterli olmasında kendini gösterir).”¹⁷⁸ O halde eylemdeki yasallık, yasanın sözünü\dilini\lafzını (*der Buchstabe des Gesetzes, littera legis*); ahlaklılık ise yasanın tinini\ruhunu\özünü (niyetini)¹⁷⁹ (*Geiste des Gesetzes, anima legis*) taşır.¹⁸⁰ “Her yasada yasanın dili [sözüne] uygun olarak gerçekleşenler eylemin kendisidir, eylemi doğuran zihniyet ise yasanın ruhudur [tinidir].”¹⁸¹ Yasada belirtilene göre yani ödeve uygun eylemek, ödeve karşı eylemek anlamına gelmeyecektir. Bu nedenle ödeve uygun ve ödevden dolayı ayrımı ‘ödeve karşı olmayan’ başlığı altında toplanabilir.¹⁸² “Demek ki, ödev kavramı, nesnel olarak, eylemin yasaya uygunluğunu ister; öznel olarak, yani maksimleri bakımından ise, - istemenin [iradenin] yasayla belirlenmesinin tek yolu olarak- yasaya saygı ister.”¹⁸³ Ödeve karşı olmayan ödevlerin kendi içinde ayrımı, maksimin yasaya uygunluğunda görülür.¹⁸⁴ “Maksimlerin kabul edilmesinin öznel sebebi”¹⁸⁵ olarak niyet, saf oldukça yani ödevden dolayı yasaya saygı ile eylenebildikçe, kutsal (*heilige*) ol emrine uygun davranılabilir. “Maksimleri özerkliğin yasalarıyla zorunlu olarak uyuşan isteme

¹⁷⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 90.

¹⁷⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 79.

¹⁷⁷ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 57.

¹⁷⁸ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 58.

¹⁷⁹ Yasanın sözü ve tini (niyeti) kavramları için bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, ss. 80, 163.

¹⁸⁰ Yasallık ve ahlaklılık kavramları hukuk ve ahlak ayrımı olarak değil ödevin dikkat çektiği yasanın yasallığının ve içerdiği niyet dolayısıyla ahlaklılığının ayrımı olarak anlaşılmalıdır. Yasallık ve ahlaklılık yani yasanın sözü\dili\lafzı ve tini\ruhunu\özünü (niyeti) ayrımı günümüzde, ahlaki öznenin eylemindeki değerden başka kanun hükümlerinin yorumlanmasında kullanılan işlevsel bir ayrımı da ifade eder. Bu yorumlamanın hak ödevi olarak yasallaşmasına Türk hukuk sistemi üzerinden örnek verilebilir. ‘Hukukun Uygulanması ve Kaynakları’ başlıklı Türk Medeni Kanunu’nun 1. Maddesinin birinci fıkrasına (TMK m. 1/1) göre: “Kanun, sözünü ve özüyle değindiği bütün konularda uygulanır.” Kanun hükmünün sözüne göre yapılan lafzi yorumun, kanunun özüne de uygun olması gerektiğini vurgulayan ilgili hüküm hakkında bkz. M. Kemal Oğuzman ve Nami Barlas, *Medenî Hukuk*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015, ss. 70, 71.

¹⁸¹ Kant, *Ethica*, s. 69.

¹⁸² Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 131.

¹⁸³ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 89.

¹⁸⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 55.

¹⁸⁵ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 52.

[irade], kutsal bir isteme, kayıtsız-şartsız iyi olan istemedir.”¹⁸⁶ Kutsal ol emrine uyacak kadar yetkin iradeye sahip olmayan insan için ahlakileşme ödevinin ikinci basamağına geçilir.

İkincisi, kişinin tüm ahlaki amacı ile ilgili olan bu tür bir mükemmellik, nesnel olarak kişinin tüm ödevlerini yerine getirmesinden ve kişinin kendisiyle ilgili ahlaki amacına tam olarak ulaşmasından oluşur. Burada emir ‘mükemmel ol’dur. Ancak bir insanın bu amaç uğruna çabalaması her zaman yalnızca bir mükemmellikten diğerine doğru bir ilerleme olarak kalır.¹⁸⁷

Kutsal ol emrini tam olarak yerine getiremeyen insan, kutsallık ideali (*Ideal der Heiligkeit*)¹⁸⁸ doğrultusunda ilerleyebilmek için mükemmel ol buyruğuna kulak verir. Ahlakileşme ödevi, özü itibarıyla tam ve dar ödevdir. Ancak “insan doğasının kırılganlığından (*fragilitas*) dolayı derecesi bakımından geniş ve tam olmayan ödevdir.”¹⁸⁹ Mükemmel ol buyruğunda ahlaki amaç uğruna sürekli çabalanır. Bu nedenle “insan bütün yaşamı boyunca niyetinin sınavını”¹⁹⁰ verip kültürleşme dahil tüm nesnel ödevlerini ahlaki bir amaç için yerine getirir. Kant’ın sunduğu kutsal ol ve mükemmel ol emirleri, olması gerekenden hareketle olana doğru yani yukarıdan aşağıya doğru basamaklandırılır. İnsanın kendi çabası ile birer birer çıkması gereken basamaklar şekillendirilerek gösterilebilir.

Şekil 2.2. Kültürleşme ve Emir Basamakları

İnsan, hem rasyonel irade ve kültür aracılığıyla kabalıktan çıkıp insanlığa layık hale gelme hem de doğal güçlerini kültürleştirme ödevlerini mükemmel ol emrine uygun bir şekilde yerine getirmelidir. Burada insanlığa yapılan atıf, akıl varlığı olarak insanın kültürleşme ve ahlakileşme amacı arasındaki bağlantıyı sunar. González’e göre, kültür kavramı ile doğrudan ilişkili olan kültürleşme ödevinin ikincisinin, “ahlakın kültürleşmesiyle yalnızca dolaylı ve sınırlı bir ilişkisi vardır.”¹⁹¹ Dolaylı

¹⁸⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 57.

¹⁸⁷ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 241.

¹⁸⁸ Bkz. Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, s. 92.

¹⁸⁹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 241.

¹⁹⁰ Kant, *Salt Akılın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 100.

¹⁹¹ González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 39.

ilişkiyi sağlayan ise doğal güçlerin kültürleştirilmesinin insanın akıl varlığı yönü için bir hazırlık olmasıdır. Çünkü Kant’a göre insan, “aklının bir gün kullanabileceği doğal yapıları ile kapasitelerini atıl bırakmamayı ve deyim yerindeyse paslanmaya terk etmemeyi (akılsal bir varlık olarak) kendisine borçludur.”¹⁹² Doğal güçlerin kültürleşmesi ile insanlığa layık hale gelme anlamlarındaki kültürleşme ödevleri doğadan ahlaka (özgürlüğe) doğru ilerlemek amacıyla birleşirler. Bir mükemmellikten diğerine ilerleyen “insan soyu [türü], (kendi doğal amacı olan), kültür bakımından sürekli ilerlediği için, bu ilerlemeyi soyun kendi varoluşunun ahlaki amacı bakımından da iyiye doğru bir gelişme olarak”¹⁹³ tasarlayabilir. Kültür kavramı bu yönüyle ahlaki kolaylaştırıcı (*moral facilitator*)¹⁹⁴ işlevine bürünür. Kant, bu nedenle “kültürü doğa ile ahlak arasında görece bağımsız bir aracı olarak görür: kültür, ne saf doğa ne de ahlaktır.”¹⁹⁵ Özgürce seçilmiş amaçlarla, (ilk bakışta) kendisine karşı (tam olmayan, olumlu ve geniş) kültürleşme ödevi bulunan insan, mükemmelleşmek için emre kulak vermelidir. Ödevin ahlaki emir\yasa (*Gebote\Gesetze der Sittlichkeit*) ile formüle edilmesine kesin\koşulsuz\kategorik buyruk\imperatif (*kategorischer Imperativ*) denir.

2.1. Buyruk (Ödevin Formülü)

Kant’ın saf etiğinde (ahlak metafiziğinde) ödevler, buyruklar ile formüle edilir. Ödev kavramı ile vurgu yapılan eylemin zorunluluğu, yasaya saygının yanında yükümlülük (*Verbindlichkeit, obligatio*)¹⁹⁶ kavramını da içerir. Çünkü, “bir eylemin yükümlülüğünden dolayı nesnel zorunluluğuna da ödev denir.”¹⁹⁷ Yükümlülüğün konusu¹⁹⁸ olan ödevler, kesin buyruk ile talep edilir. “Yükümlülük, aklın kategorik imperatif [kesin buyruk] koşulları altında özgür bir eylemin zorunluluğudur.”¹⁹⁹ Yükümlülük ile ilişkilendirilen kesin buyruk, koşullu buyruktan (*hypotetischer Imperativ*) ayrımı ile tanımlanır. “Şimdi eğer eylem sırf başka bir şey için -araç olarak- iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi, dolayısıyla kendiliğinden akla

¹⁹² Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 239.

¹⁹³ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 68.

¹⁹⁴ Bkz. Allison, “Teleology and History in Kant: The Critical Foundations of Kant’s Philosophy of History”, s. 250.

¹⁹⁵ González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 40.

¹⁹⁶ Aktif-pasif (*activa-passiva*), doğal-pozitif (*naturalis-positiva*), olumlu-olumsuz (*affirmativa-negativa*) yükümlülüklerin sınıflandırmaları için bkz. Kant, *Ethica*, ss. 37-41.

¹⁹⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 57.

¹⁹⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 53.

¹⁹⁹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 52.

uygun olan bir istemenin [iradenin] ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarımlanırsa, o zaman kesindir.”²⁰⁰ Araç olarak iyi olan koşullu buyruklar “beceri buyurtuları taşırlar”.²⁰¹ Akıl, beceri buyurtularına (*Vorschriften der Geschicklichkeit*) zorunluluk kazandırarak koşullu buyruğu oluşturur. “Ama bu zorunluluk yalnızca öznel koşullara bağlıdır ve bütün öznelde aynı derecede varsayılmaz. Aklın yasa koyucu olması için ise, yalnızca kendi kendini varsaymakla yetinmesi istenir.”²⁰² Aklın yalnızca kendisi ile yetindiği zorunlu (*apodiktisch*) olan kesin buyruğun aksine öznel koşullara bağlı olan (koşullu) buyruklar ya sorunludur\belkilidir (*problematisch*) ya da onaylayıcıdır\önesürümlüdür (*assertorisch*).²⁰³ “Böylece koşullu buyruk, yalnızca, eylemin herhangi bir olanaklı ya da gerçek amaç için iyi olduğunu söyler.”²⁰⁴ Olanaklı\mümkün amaç, sorunlu; gerçek amaç ise onaylayıcı koşullu buyruğa atıf yapar. Olanaklı amaç için olan sorunlu koşullu buyruk, beceri buyrukları (*Imperativen der Geschicklichkeit*) ile ilişkilendirilir. Beceri buyrukları için “varsayılan amacın iyi veya kötü olması söz konusu değildir, tersine kural, amaca erişmek için neyin yapılmasını gerektiğini söyler.”²⁰⁵ Mutluluk, akıl sahibi varlıkların²⁰⁶ “doğa zorunluluğuna göre sahip olduklarını kesinlikle varsayabileceğimiz”²⁰⁷ gerçek amaç olduğu için onaylayıcı koşullu buyruğa örnek olarak gösterilir. Olanaklı amaç ile bağıntılanan sorunlu buyruklar, beceri kuralları (*Regeln der Geschicklichkeit*); gerçek amacın “aracı olarak eylemin pratik zorunluluğunu ortaya koyan koşullu buyruk”²⁰⁸ yani onaylayıcı buyruklar ise zeka öğütleri (*Ratschläge der Klugheit*) olabilirler. “İlk buyurtulara teknik (sanata ilişkin) buyruklar, ikincilerine pragmatik (refaha ilişkin) buyruklar”²⁰⁹ denebilir. Koşullu buyruklar, araç seçiminde deneysel koşulları ve eğilimleri barındıran pratik buyurtuların²¹⁰ (*praktische Vorschrift*) taşıyıcısı olduğu için ahlaki emir olamazlar. “Kesin buyrukta (‘ahlaki emir’) asla deneysel bir amaç göz önünde bulundurulmaz, tersine eylem kendiliğinden zorunludur.”²¹¹ González’e göre,

²⁰⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 31.

²⁰¹ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 22.

²⁰² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 23.

²⁰³ Zorunlu, sorunlu ve onaylayıcı yargılar için bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 89.

²⁰⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 31.

²⁰⁵ Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 145.

²⁰⁶ ‘Akıl sahibi varlıklar’ kavamı ile, insanın da dahil olduğu tüm akısal varlıklar kapsanırken; güzeli deneyimleyen estetik öznde insana yapılan vurgu için bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 44.

²⁰⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 32.

²⁰⁸ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 32.

²⁰⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 33.

²¹⁰ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 39.

²¹¹ Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 147.

deneysel amacın göz önünde bulundurulmaması ahlaki eylemin amaçları takip etmediği anlamına gelmemelidir, “çünkü insan eylemi, bir tür mantıklı güdü gerektirir ve her zaman bir amaç göz önünde bulundurur; bu sadece, bir amaca ulaşmanın yalnızca mantıklı bir güdüye dayandırılmayacağı, bunun yerine yasa tarafından belirlenmesi gerektiği anlamına gelir.”²¹² Eylemin yasa tarafından belirlenmesine vurgu yapan kesin buyruk için “ahlâksal (genel olarak özgür davranmaya, yani ahlâka ilişkin) buyruklar denebilir.”²¹³ O halde kesin buyrukta, koşullu buyruklarda bulunan pratik olan beceri buyurtularının (beceri kuralları ve zeka öğütlerinin) aksine saf pratik aklın²¹⁴ ahlaki buyurtusu²¹⁵ (*moralische Vorschrift*) bulunur. Özetle “insan görünüş yanıyla doğaya, kendi başına varlık yanıyla da mutlak varlık alanına katılır. *Noumenon* alanında geçerli olan yasalar kategorik imperatif (buyruk) adını aldıkları halde, diğer alanda kökünü bulan imperatifler, koşullu imperatif adını alırlar.”²¹⁶ Doğal varlık yönüyle eğilimlerin etkisinde olan insan, kutsal bir iradeye sahip olmadığı için “nesnel yasaların ‘zorlamasına’ gerek duyar.”²¹⁷ İnsanın deneysel karakterini etkileyecek ahlaki zorlama (yükümlülük), kesin buyruk tarafından gereklilik (*Sollen*) ile sunulur. “Bu benim isteğimin [seçimimin] saf öznel ilkesi olarak maksimlerimi nesnel pratik yasalara dönüştüren bir buyruktur.”²¹⁸ Böylece koşullu olan ile değil kesin buyruk ile içerikten (deneysel olandan) bağımsız nesnel (*objektiv*) ve genel geçer (*allgemein gültig*) ahlak yasasına yönelinir. Buyrukların sınıflandırılmasında görülen teknik, pragmatik (*pragmatischer, pragmatic*) ve ahlaki kavramları insan yapısının yeteneklerinin (*Anlage, predisposition*) açıklanması için de kullanılır.

2.2. İnsan Doğasının Asli Yapısı

Kant’ın antropoloji anlayışına göre insanın, teknik, pragmatik ve ahlaki olmak üzere üç yapısı bulunmaktadır. Teknik yapı, olanaklı amaç ile bağıntılanan beceri kuralları için teknik buyruk denilebilecek sorunlu buyruklar ile; pragmatik yapı, gerçek amaç ile bağıntılanan zeka öğütleri için pragmatik buyruk denilebilecek onaylayıcı buyruklar ile; ahlaki yapı ise ahlaki buyruk denilebilecek zorunlu olan kesin buyruk ile ilişkilendirilebilir.

²¹² Bkz. González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, s. 71.

²¹³ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 33.

²¹⁴ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 73.

²¹⁵ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 43.

²¹⁶ Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, s. 54.

²¹⁷ Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 144.

²¹⁸ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 91.

Yeryüzünün yaşayan sakinleri arasında insan, şeyleri manipüle etme konusundaki teknik yeteneği [yapısı] (bilinçle mekanik olarak bağlantılı), pragmatik yeteneği (başkalarını kendi amaçları içinde kullanma konusunda akıllı olması) ve ahlaki karakter yeteneğiyle (böylece kendisine ve başkalarına karşı yasadaki özgürlük ilkesine göre hareket edebilir) diğer bütün yaratıklardan farklıdır. Bu üç seviyeden herhangi biri, tek başına insanı karakteristik olarak bu dünyanın diğer sakinlerinden ayırt edebilir.²¹⁹

Henüz ahlak yasasının saf bilincinde olmayan insan, amaç olarak (ahlaki) iyilik yerine ağırlıklı olarak araç olarak iyiliğe yani teknik ve pragmatik yapısına göre eyleyebilecektir. Başkalarını kendi amaçları doğrultusunda kullanma anlamına gelen pragmatik kavramının, zeka\sağduyu (*Klugheit, prudence*) kavramı ile ilişkisi içinde “kişinin mutluluğu için etkili araçlar bulma becerisine”²²⁰ yönelik ayrı bir tanımı da vardır. “Şimdi, kişinin kendisinin en iyi durumda olmasını sağlayan araçların seçiminde becerikliliğe, dar anlamda zekâ diyebiliriz.”²²¹ Zeka, dar anlamından başka dünyevi zeka\cerbeze\basiret (*Weltklugheit*) ve özel zeka (*Privatklugheit*) anlamlarını içerir. “İlki, bir insanın başkalarını kendi amaçları için kullanmak üzere etkileyebilme becerikliliğidir. İkincisi, bütün amaçları kendi sürekli yararı için birleştirme yeteneğidir.”²²² İnsan hakkındaki sistematik bilgiye yani antropolojiye göre ise “insanın pragmatik bilgisi, insanın özgürce eyleyen bir varlık olarak kendi hakkında ne yaptığını, yapabileceğini veya yapması gerektiğini amaçlar.”²²³ Louden, Kant’ın pragmatik kavramını birden farklı anlamda kullanmasına değinerek, pragmatik ve ahlak ilişkisinin dikkatli şekilde açıklanmadığını belirtir.²²⁴ Son tanımında insanın özgürce ne yapması gerektiğine (*Soll, should*) yönelik vurgu “kesin olarak kategorik bir ahlaki gereklilik olmasa da, şu anda sadece başkalarını idare etme becerimizle ilgili manipülatif bir *Klugheitslehren*den [zeka öğretisinden] bahsetmediğimizi gösterir.”²²⁵ Ancak doğal eğilimlerden biri olan ve manipülatif yönü bulunan zeka öğütlerinin tamamen yok edilmesi²²⁶ gerekmemektedir.

Doğal eğilimler kendinde düşünüldüklerinde iyidirler, yani işe yaramaz değildirler ve onları yok etmeyi istemek yalnızca gereksiz değil, aynı zamanda zararlı ve zavallicadır. Kendi aralarında çatışmak yerine bu eğilimler kontrol altına alınarak mutluluk olarak adlandırılan bir bütünde bir araya getirilebilir. Bunu yapan akıl zekâ olarak adlandırılır. Bir tek ahlak yasasına karşıt olan mutlak şekilde faydasızdır ve kendinde kötüdür; işte kökü kazınması gereken budur.

²¹⁹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 298.

²²⁰ Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 69.

²²¹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 32.

²²² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 32.

²²³ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 37.

²²⁴ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 70.

²²⁵ Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 69.

²²⁶ Bkz. Çilingir, *Pratik Akılın Doğal Diyalektiği*, s. 72.

Sadece bize bunu öğreten akıl, üstelik bir de onu icra ediyorsa, bilgelik adını hak eder.²²⁷

Koşulluğa buyruğa göre ödevde uygun eyleyen özne, ahlak yasasına karşıt eylemde bulunmamaktadır. Bu nedenle kökü kazınması gereken eğilimler değil kendinde kötü olandır. Kendinde kötüye karşı savaşılan akıl bilgedir (*Weishet*). Eylemlerdeki doğal eğilimlerin yok edilmeye çalışılması yerine ahlak yasasını yasa uğruna yani ödevden dolayı yerine getirmek için çabalamalıdır. Ancak yine de özgürlüğü içinde kültürleşme ödevini yerini getirecek sıradan insan aklı, kesin buyruğa göre ahlaki gereklilik ile eylemekte zorlanacaktır. Bu nedenle saf olmayan etik, “kesin buyruktan ödevlerin türetilmesiyle ilgili değildir, daha ziyade ahlakı insan yaşamında etkili kılmakla ilgilidir.”²²⁸ Ancak bu, sıradan insan aklının kesin buyruğu içermediği anlamına gelmemelidir. “Eğer sıradan insan aklı ahlâk yasasını veya kesin buyruğu (kategorik *Imperativ*) içermemiş olsaydı, ahlâk felsefesinin bilimsel araştırmalarına zemin oluşturacak bir nesnesi kalmazdı.”²²⁹ Dolayısıyla koşullu buyruğa göre eyleyen sıradan insan aklının kültürleşmesi ile kategorik buyruğa göre ahlakı yaşamında etkili kılabilmesinin potansiyeli söz konusudur.

Buyrukların ve insan yapısının üçlü bölümlenmesi, üç tür iyiliğe karşılık gelir. Teknik yapıya göre sorunlu buyruklar, sorunlu iyilik (*bonitas problematica*) ile; pragmatik yapıya göre pragmatik buyruklar pragmatik iyilik ile; ahlaki yapıya göre ahlaki buyruklar ise ahlaki iyilik (*bonitas moralis*) ile örtüşür.²³⁰ Kesin buyruğa göre ödevden dolayı eylemekle ilişkili olan ahlaki iyilik, iyi iradedir (*guter Wille*).²³¹ Çünkü “dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden [iradeden] başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez.”²³² Kant’a göre insan doğasında iyiye yönelik asli yapı²³³ bulunur. “İnsan doğasından yalnızca duyuşal edimi önceleyen, insanın (nesnel yasalara tabi olan) özgürlüğünün kullanımının öznel sebebi anlaşılabilir; bu sebep nerede istenirse orada bulunur. Fakat bu öznel sebep daima bizzat özgürlüğün bir fiili olmak zorundadır.”²³⁴ Dolayısıyla insan doğası kavramı ile özgürlüğün karşıtı olan dışsal doğa değil özgürlük içindeki içsel bir doğa anlaşılmalıdır. İçsel doğasına

²²⁷ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 82.

²²⁸ Loudon, *Kant's Impure Ethics*, s. 13.

²²⁹ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 48.

²³⁰ Kant, *Ethica*, s. 31.

²³¹ İyi irade idesi ve sıradan insan aklı ilişkisi için ayrıca bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 49.

²³² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 8.

²³³ Bkz. Lokman Çilingir, *Umut Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara 2003, s. 55.

²³⁴ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 48.

göre insanın asli ve doğal yapısının (*natürliche Anlage*) üç belirlenim unsuru bulunur. Bu asli yapılar insanın teknik, pragmatik ve ahlaki yapılarıyla kompleks birliktelik²³⁵ oluşturur. Birincisi, insanın yalnızca canlı varlık olmasını vurgulayan hayvani yapıdır.

İnsanın hayvani yapısı fiziksel ve salt mekanik, yani akli şart koşmayan bir ben-sevgisi genel başlığı altında toplanabilir. Bu yapı üç yönlüdür: ilk olarak kendini muhafaza; ikinci olarak cinsel dürtü sayesinde kendi türünü geliştirme ve cinslerin birleşmesi sayesinde zürriyeti muhafaza; üçüncü olarak da diğer insanlarla birliktelik yani toplumsallaşma dürtüsü.²³⁶

Bilinçle mekanik bağlantılı teknik yapı ile örtüşen, aklın şart koşulmadığı ben sevgisine (*Selbstliebe*) dayalı insanın hayvani yapısı; kendini koruma, türünü geliştirme ve zürriyeti muhafaza ile toplumsallaşma dürtülerini içerir. Hayvani yapıdaki gelişim cinsel dürtü dolayısıyla fiziksel bir gelişime vurgu yapar. İnsanın doğasında bulunan ikinci asli yapı, canlı varlık olmanın yanında akıllı bir varlık olmayı da vurgulayan insaniliktir. “İnsani yapı fiziksel ve aynı zamanda (aklın gerekli olduğu) karşılaştırmacı ben-sevgisi genel başlığı altında toplanabilir; yani insan yalnızca başkalarıyla karşılaştırıldığında mutlu veya mutsuz diye değerlendirilebilir.”²³⁷ İnsani yapıda bulunan akıl ile birlikte ben-sevgisi, mekanik değil karşılaştırmacı hale bürünür. “Ben-sevgisi maksimi (zekâ) yalnızca salık verir; ahlaklılık yasasıysa buyurur.”²³⁸ Bu nedenle (araç olarak iyi) zeka öğütleri doğrultusunda insan, mutlu veya mutsuz olur. Akıllı varlık olan insanın üçüncü asli yapısı, yükümlülük taşımasını sağlayan kişiliğidir (*Persönlichkeit*). Kişiliğe sahip olan “kişi, eylemleri isnat yeteneğine sahip olan (eylemleri haiz) öznedir.”²³⁹ Ahlaki yargı olan isnadiyet\sorumluluk (*imputatio*)²⁴⁰ ile özne, eylemin\fiilin (*factum*) aktörü (*causa libera*) yani faili olarak kabul edilir.²⁴¹ Varoluşları doğaya dayalı olup akıl sahibi olmayan varlıklar²⁴² ise eşya\şeyler (*Sache, res corporalis*) olarak adlandırılır. “Özgür seçimin kendisine ait bir özgürlüğün bulunmadığı”²⁴³ eşyanın eylemlerinde isnat yeteneği yoktur. Kişi ise, maksimini özgürce seçtiği eylemleri ile ahlaki kişiliğinin potansiyelini dışa vurur. Ahlaki kişilik, ahlak yasaları altındaki insanın özgürlüğü²⁴⁴

²³⁵ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 72.

²³⁶ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 54.

²³⁷ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 54.

²³⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 42.

²³⁹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 57.

²⁴⁰ Eylem (*facti*), yasa (*legis*) ve ahlak (*moralis*) isnadiyeti türleri için bkz. Kant, *Ethica*, ss. 81, 84.

²⁴¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 57.

²⁴² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 45.

²⁴³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 57.

²⁴⁴ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 95.

ile bağdaşır. “Ahlaki kişilik bir akıllı varlığın ahlak yasaları (psikolojik, fakat farklı durumlarında kendi kişiliğinin bilincinde olma yetisi) koşullarında özgürlüğünden başka bir şey değildir, buradan şu çıkar; bir kişi kendi koyduğu (ya tek başına veya en azından diğerleriyle birlikte) yasalar dışında, hiçbir yasaya tabi olmayandır.”²⁴⁵ İnsan kutsal bir iradeye sahip olmasa dahi (kesin buyruk)²⁴⁶ ahlak yasası kutsaldır ve çiğnenemezdir (*unverletzlich*). Bu nedenle “onun kişisinde insanlık onun için kutsal olmalıdır. Yaratılmış dünyada herşeyi insan isterse ve elindeyse, sırf araç olarak kullanabilir; yalnızca insan ve onunla birlikte her akıl sahibi yaratık, kendi başına amaçtır.”²⁴⁷ İnsanın kişiliğinde taşıdığı insanlık (onuru),²⁴⁸ onu kendi başına amaç yaparak (araç olan) eşya gibi fiyata\fiata (*Preis*) değil değere sahip kılar.

İnsanların genel eğilimlerine ve gereksinimlerine ilişkin şeylerin piyasa fiatı [fiyatı]; bir gereksinimi varsaymaksızın belirli bir beğeniye, yani ruhsal yapımızın yeteneklerinin amaçsız bir oyunundan duyulan hoşnutluğa uygun düşenlerin duygu fiatı; bir şeyin kendisinin amaç olmasının tek koşulunu oluşturan şeylerin ise yalnızca görelî bir değeri, yani fiatı değil, iç değeri vardır, yani değerlidir.²⁴⁹

Doğal varlık yönüyle insanın etkisinde olduğu eğilimler fiyatın²⁵⁰ konusu olur. Ancak akıl varlığı yönüyle insan, ahlaki eylemleri ile kişiliğinde taşıdığı insanlığın değerini elde eder. Bu değer uyandırdığı saygı²⁵¹ sıradan insan aklının kavrayabileceği kişilik idesinde (*Idee der Persönlichkeit*)²⁵² bulunur. Dolayısıyla “kişiliğe dair yapı, ahlak yasasına kişisel tercihin [seçimin] kendi başına yeter bir güdüsü olarak saygı duymadaki yatkınlıktır.”²⁵³ Eylemin öznel yönü²⁵⁴ olan saygının kişilikle olan ilişkisinden dolayı eylemin nesnel yönü olan ahlaki yasa idesinin de kişiliğin dayandığı bir doğal yapı olduğu düşünülmemelidir. Aksine ahlaki yasa idesi, “kişiliğin bizzat kendisidir (tümüyle düşünsel olarak gözlenen insanlık idesidir).”²⁵⁵ Kant, insanın doğasındaki hayvani, insani ve kişiliğe dair asli yapıların ayrımını ve işlevini özetle şöyle açıklar:

İlkinin akla sahip olmadığını ikincisinin pratik olana sahip olduğunu ama

²⁴⁵ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 57.

²⁴⁶ Bkz. Mengüsoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, s. 58.

²⁴⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 96.

²⁴⁸ Bkz. Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, s. 138.

²⁴⁹ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 52.

²⁵⁰ Bkz. Mengüsoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, s. 60.

²⁵¹ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 194.

²⁵² Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 96.

²⁵³ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 55.

²⁵⁴ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 149.

²⁵⁵ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 55.

yalnızca öteki güdülere hizmet ettiğini, ancak bir tek üçüncüsünün kendi başına pratik yani koşulsuz yasa koyucu akıl köküne sahip olduğunu görürüz. İnsandaki bütün bu yapılar yalnızca (negatif olarak) iyi (yani ahlak yasası ile çelişmeyen) değil, aynı zamanda iyiye yönelik yapılardır (yani ahlak yasasına uymayı talep ederler). Onlar aslidir çünkü insani doğanın imkânı dâhilindedir. Gerçi insan ilk iki yapıyı amaca aykırı biçimde kullanabilir ama hiçbirini ortadan kaldıramaz.²⁵⁶

İnsanın ortadan kaldıramadığı asli yapıların, ahlak yasasına uymayı talep etmesi özellikleri doğal eğilimlerin olumlu yönüne vurgu yapar. Önemli olan insanın, hayvani (teknik) ve insani (pragmatik) yapılarını (ahlakileşme) amacına aykırı kullanmamasıdır. Kişiliğe dair yapısı ile ahlaki yasa koyucu akıl dolayısıyla saf pratik akıl köküne sahip olan insanın bu kökü yeşertmesi (kültürleştirilmesi) gerekir. “Kişilik; kendini gözetebilen ve toplumda kabul ettirmiş, kendisine has bir kıymete sahip özgür bir bireyin eğitimi ile yerine oturur.”²⁵⁷ O halde insanın kültürleşme araçlarından biri olan eğitim sanatı (*die Erziehungskunst*), kişilik idesinin dışı vurumunu sağlamalıdır.

2.3. Eğitim Sanatı

Yetilerin gelişmesi anlamında kültür, insanın özgürlüğü içinde ve amaçları doğrultusunda gerçekleşen üretimdir. “Haklı olarak ancak özgürlük yoluyla üretime, e.d. usu [aklı] eylemlerinin temeline alan bir özenç [seçim] yoluyla üretime sanat denmelidir.”²⁵⁸ Sanatın (*Kunst*) bu tanımı doğrultusunda Kant, yönetim sanatı (*die Regierungskunst*) ve eğitim sanatı kavramları ile medenileşmenin ve kültürleşmenin özgürlük yanını vurgular.²⁵⁹ Eğitim “sanatının kökeni ve de gelişimi, ya öne çıkan şartlara göre mekanik yani plansız bir şekildedir ya da akılcı.”²⁶⁰ Kant, plansız olan mekanik eğitimi dışlamamakla²⁶¹ birlikte akılcı olanı onaylar. “İnsanoğlu, sadece eğitilir, yoğrulur ve robot gibi [mekanik biçimde] yetiştirilebilir de, aydınlatılabilir de.”²⁶² İnsanın, mekanik eğitim ile robot gibi yetiştirilmesi yerine akılcı eğitim ile aydınlanması (*Aufklärung*) tercih edilir.

Aydınlanma insanın kendi kabahati olan toyluktan çıkmasıdır. Toyluk [ergin olmama], kendi anlama yetisini bir başkasının güdümü olmaksızın kullanma yetersizliğidir. Eğer toyluğun nedeni, anlama yetisi yoksunluğu değil de kişinin kendi anlama yetisini bir başkasının güdümü olmaksızın kullanma kararlılık ve cesaret yoksunluğu ise bu durumda bu, insanın kendi kabahatidir. O halde aydınlanmanın sloganı şudur: *Sapere Aude!* Kendi anlama yetini kullanma

²⁵⁶ Kant, *Salt Akılın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 55.

²⁵⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 26.

²⁵⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 116.

²⁵⁹ Bkz. Mengüsoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, ss. 32, 33.

²⁶⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 16.

²⁶¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 21.

²⁶² Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 20.

cesaretine sahip ol!²⁶³

Anlama yetisine sahip olan insanın başkasına bağımlı olması kendi kabahatidir. Bu kabahat, ergin\reşit olmaya [toyluktan (*Unmündigkeit*) çıkmaya] ve dolayısıyla aydınlanmaya engel olur. Bu nedenle anlama yetisinin de dahil olduğu zihinsel\anlık güçlerin\yetilerin\melekelerin kültürleşmesi (*Kultur der Gemütskräfte*) gerekir. Zihinsel güçlerin genel kültürü, “el becerisini ve kusursuzluğu hedef alır. Öğrenciye belli bir konuda bilgi vermek değil, akli melekelerin [zihin güçlerinin] güçlendirilmesi amaçlanır.”²⁶⁴ Kısmi\belirli zihinsel güçlerin kültüründe ise aşağı ve yüksek güçlerin eğitilmesi amaçlanır.²⁶⁵ Aşağı zihinsel güçlerin eğitimi, “idrak [algılama] gücünün, duyuların, hayal [imgelem] gücünün, hafızanın, dikkati yoğunlaştırma gücünün ve zeka kıvraklığının ve kavrama gücünün aşağı yetilerinin artırılmasını da ihtiva eder.”²⁶⁶ Eğitilecek olan yüksek zihinsel güçler ise anlama yetisi, yargılama gücü ve akıldır.²⁶⁷ En üst yeti olarak akılı dolayısıyla diğer yetileri ve güçleri kültürleştirerek “insanoğlunun dimağını geliştirip onu amacına ulaştırabilecek eğitim sanatı ya da eğitimbilim akılcı olmak zorundadır.”²⁶⁸ Kant, akılcı eğitimin hedef aldığı kısmi zihinsel güçlerden üst yetilerin ilkelerine ve uygulama alanına dair şu tabloyu sunar.

Tablo 2.1. Üst Yetilerin Dizgesel Birliği²⁶⁹

Anlığın [Zihnin] Tüm Yetileri	Bilme Yetisi	<i>A priori</i> İlkeler	Uygulama Alanı
Bilme Yetisi	Anlak [Anlama Yetisi]	Yasallık	Doğa
Haz ve Hazsızlık Duygusu	Yargı Yetisi [Gücü]	Ereksellik [Amaçsallık]	Sanat
İstek [Arzulama] Yetileri	Us [Akıl]	Son Erek [Amaç]	Özgürlük

Eğitim biliminin\pedagojinin, eğitim sanatının uygulanmasına temel alınması ile eğitimde birlik sağlanır.²⁷⁰ Kant’a göre eğitim bilimi, temelde pasif²⁷¹ olan fiziksel

²⁶³ Immanuel Kant, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, s. 39.

²⁶⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 51.

²⁶⁵ Lokman Çilingir ve Rıdvan Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 10, 2004, s. 85.

²⁶⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 52.

²⁶⁷ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 53.

²⁶⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 16.

²⁶⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 36.

²⁷⁰ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 16.

²⁷¹ Aktif-pasif eğitim ayrımı için bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 86.

ve aktif olan pratik\eylemsel eğitim yönünde ikiye ayrılır.²⁷² Pratik\ahlaki eğitim, “insanın özgür bir varlık olarak yaşamını idame ettirme yetisini kazandırmayı kapsar.”²⁷³ Fiziksel eğitim ise, ağırlıklı olarak bebeklik ve çocukluk dönemine yani ilk dönem eğitime vurgu yapar. “Kant fiziksel eğitimden, daha ziyade doğal yasaların hakim olduğu alanda beslenme ve büyümeden zihinsel gelişmeye kadar, insanın fiziksel yapısıyla ilgili süreci kasteder.”²⁷⁴ Kant’ın eğitim anlayışını, özellikle fiziksel eğitimin doğaya uygunluğuna dair görüşlerini, Jean-Jacques Rousseau’nun²⁷⁵ *Émile* isimli eserindeki eğitim felsefesinin etkilediği görülür. Rousseau’ya göre: “Yetilerimizin ve organlarımızın içsel gelişmesi doğanın eğitimidir; bu gelişmenin bize öğretilen kullanımı da insanların eğitimi, bizi etkileyen nesneler hakkında kendi deneyimimizle edindiğimiz bilgi de şeylerin eğitimidir.”²⁷⁶ Doğanın, insanın ve şeylerin eğitimi beliren Rousseau, kusursuz eğitim için insanı ve şeyleri doğanın eğitiminde birleştirmenin gerektiğini düşünür.²⁷⁷ Kant’a göre de, “ilk dönem eğitiminin tamamen pasif olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Öyle ki bu dönemde tabiatın sunduğu doğal önlemlere hiçbir ilave yapılmamalı, sadece o önlemlerin yerli yerinde tatbik edilmesine önayak olunmalıdır.”²⁷⁸ Kant’ın ilk döneme dair doğaya uygun fiziksel eğitim anlayışı Rousseau’nun görüşleri ile örtüşür.²⁷⁹ “Burada, Rousseau’nun eğitim felsefesinin temelinde yer alan doğanın hiçbir zaman gereksiz ve yanlış bir iş yapmadığı anlayışı”²⁸⁰ görülür. Fiziksel eğitime yönelik ortak görüşlerinden birine kundaklamanın²⁸¹ bebeğe verdiği zarar gösterilebilir.²⁸²

Kant, eğitim sanatı görüşüyle Rousseau’dan ayrılır. Rousseau, insanın eğitimi, doğanın eğitime dahil ederken; “eğitim bir sanat oldukça, başarılı olması neredeyse olanaksızdır,”²⁸³ der. Kant ise, özgürlüğün ürünü olarak kusursuz eğitim sanatını sunar. “Sanat, özgürlüğün bir sistemini hemen doğanın bir sistemi haline getirmeyi

²⁷² Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 26.

²⁷³ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 26.

²⁷⁴ Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, ss. 84, 85.

²⁷⁵ Rousseau’nun Kant’a etkisi için bkz. Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, ss. 48-50.

²⁷⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Émile*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 6.

²⁷⁷ Bkz. Rousseau, *Émile*, s. 7.

²⁷⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 30.

²⁷⁹ Bkz. Devrim Kabasakal Badamcı, “Immanuel Kant’ın Jean Jacques Rousseau’dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Mayıs 2016, s. 170.

²⁸⁰ Kabasakal Badamcı, “Immanuel Kant’ın Jean Jacques Rousseau’dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine”, s. 171.

²⁸¹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 30. Ayrıca bkz. Rousseau, *Émile*, ss. 14-16.

²⁸² Bkz. Kabasakal Badamcı, “Immanuel Kant’ın Jean Jacques Rousseau’dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine”, s. 177.

²⁸³ Rousseau, *Émile*, s. 7.

mümkün kılar.”²⁸⁴ Özgürlüğün sistemi olarak eğitim sanatı, nesiller üzerinden aktararak kusursuz olabilir.²⁸⁵ “İnsan kendi doğal yapı veya kapasitelerini kendi başına geliştirme gücüne sahip olmadığından onun eğitilmesi kesin bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar.”²⁸⁶ İnsanın eğitime muhtaç olması onu hayvanlardan ayırır. Çünkü Kant’a göre “yavru kuşların şakımayı öğrenmesi hariç”²⁸⁷ hayvanlar, içgüdüleri dolayısıyla öğrenime ihtiyaç duymaz. Doğal varlık yönüyle insanın kırılganlığı, onda eğitim sanatı aracılığıyla ikinci bir doğayı²⁸⁸ oluşturmayı gerekli kılar. Bu nedenle insan türü, nesiller boyunca takip eden süreç içinde eğitilir.²⁸⁹ Kişinin kendisine karşı olan kültürleşme ödevinin, önceki neslin sonraki nesli eğitmesi bağlamında başkalarına karşı da bir ödev olduğu düşünülebilir.²⁹⁰ “Her nesil, önceki nesilden kendisine miras kalan bilgileri kullanarak ve oransal olarak üstüne koyarak insanoğlunun kapasitesini geliştirmeye dair yeni eğitim ve öğretim yöntemleri geliştirebilir ve bütün bir ırka [türe] amaca giden yolda öncülük edebilir.”²⁹¹ Sonraki neslin, önceki nesilden öğrendikleri ile daha gelişmiş bir sistem içinde amaca ilerlemeleri düşüncesi, ahlaki eşitlik sorununu da yanında getirir. Buna göre ahlakileşme amacına yönelik kültürleşme adımlarını atan insan türünün önceki nesilleri, kendilerinden sonraki nesiller kadar ahlaki olamayacak mıdır?²⁹² Cevabın evet olması halinde; hem Kant’ın koşulsuz özgür olan insan anlayışı ile çelişki doğacak hem de bir önceki neslin ilerleme aracı olarak kullanılması bağlamında kişiliklerindeki insanlığın değeri yani kendinde amaç olmaları göz ardı edilecektir.²⁹³ Kleingeld’e göre, “her ne kadar sonraki nesiller gelişmiş eğitimden ve önceki nesillerden elde edilen kavrayışlardan yararlanabilse de, her türlü ahlaki ilerleme kendiliğinden oluşan özgürlük eylemlerinin sonucudur.”²⁹⁴ O halde kültürleşme ödevinin yerine getirilmesi için önceki nesillerden sağlanan yarar, ahlakileşmek için doğrudan bir etki oluşturmayacaktır. Ayrıca Kant’a göre, “ahlak eğitimi için kendileri de eğitilmiş olması gereken iyi insanlar gerekli olduğundan ve muhtemelen aralarında (doğuştan veya sonradan edinilmiş) bir ahlaksızlığa sahip olmayan biri olmadığı için, türümüz

²⁸⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 46.

²⁸⁵ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 14.

²⁸⁶ Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 83.

²⁸⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 10.

²⁸⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 70.

²⁸⁹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 8.

²⁹⁰ Bkz. Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, s. 298.

²⁹¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 14.

²⁹² Kant felsefesinde erken doğmaya yönelik eleştiri için bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 55.

²⁹³ Bkz. Kleingeld, “Kant, History, and the Idea of Moral Development”, s. 71.

²⁹⁴ Kleingeld, “Kant, History, and the Idea of Moral Development”, s. 75.

için ahlaki eğitim sorunu çözümsüz kalır.”²⁹⁵ Ancak ahlak eğitiminin çözümsüz kalması, ahlaki kültürün (*die moralische Kultur*) olmadığı anlamına gelmemelidir. Kişi, kendi özgür eylemlerinin değeri ile ahlaki karakterinin potansiyelini dışa vuracaktır. Önceki neslin aktardığı doğaya dair deneyimler ile özgürlüğün (ahlakiliğin) ayırt edilmesi için fiziksel eğitimin türü olan ruhun kültürleşmesi\yeşermesi (*Kultur der Seele*) gerekir. “Bedenin ve ruhun tabiatı [doğası] bu konuda bir hareket eder; birikim [oluşum] ikisinin de bozulmasını önler ve ikisini de geliştirir, sanat da hem ruha hem de bedene birikim katar.”²⁹⁶ İnsanın doğasını geliştirmesi ile özgürlük içinde yasa oluşturma arasındaki farkı öğretmeyi amaçlayan ruhun kültürleşmesi kavramı için aynı anlamda tinin oluşumu (*Bildung des Geistes*) kavramı da kullanılır. “Ruhun [Tin] bu fiziksel birikimi [oluşumu], ahlâkî birikimden ayrılmalıdır çünkü ilki sadece tabiatı [doğayı] hedeflerken diğeri sadece özgürlüğü hedefler.”²⁹⁷ Özgürlüğü hedefleyen ahlaki kültür, ruh ve fizik kültüründen farklı olarak pratik eğitime dahildir.

2.3.1. Pratik Eğitim

Kant’a göre pratik eğitim, beceri, (dünyevi) zeka ve ahlaki içerir.²⁹⁸ Louden’a göre pratik eğitimin üç kısmı, üç tür buyurtu ve tarihsel öznenin ilerleme sürecindeki üç tür kültür (kültürleşme, medenileşme ve ahlakileşme) ile örtüşür.²⁹⁹ Ayrıca González’e göre, “hem eğitim hem de kültür, insan doğasının teknik, pragmatik ve ahlaki olmak üzere üç farklı şekilde rasyonel biçimlendirilmesi olarak görülebilir.”³⁰⁰ Beceri buyurtusu ile ilişki içinde olan ilk kısmın konusu şöyledir: “Eğitsel ve mekanik bilgi birikimi [oluşum]: Bu yetenek [beceri] edindirme ile ilgilidir ve dolayısıyla didaktiktir. (Öğretmenin görev alanıdır.)”³⁰¹ İnsanın teknik ve hayvani yapısı gibi mekanik oluşumu içeren beceri, öğretmen (*Informator*) tarafından öğretildiği için didaktiktir. Öğretmenin kamusal yani halka yönelik devlet³⁰² eliyle verdiği eğitim, “toplum için en iyi vatandaş üretecektir.”³⁰³ Bu eğitim, kültürleşerek ahlakileşme yönünde ilerleyen insanın hukuk devletine duyduğu ihtiyacı gösterir. Beceri edinme

²⁹⁵ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 305.

²⁹⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 45.

²⁹⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 45.

²⁹⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 62.

²⁹⁹ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 44.

³⁰⁰ González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 45.

³⁰¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 26.

³⁰² Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 22.

³⁰³ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 25.

sürecinde “kültür, amaçlanan yolda kullanılmaya uygun olan her türlü yeteneği ortaya çıkarır.”³⁰⁴ Pratik eğitimin ikinci kısmı, insanın pragmatik yapısı doğrultusunda özel eğitmen\mürebbiye\lala (*Hofmeister*)³⁰⁵ tarafından zeka edinmesi ile ilgidir.³⁰⁶ Kişi “sosyal topluma uygun, belli bir nüfuza sahip, toplumca kabul görmüş birey olmalıdır. İşte kültürün elzem bir kolu olan bu duruma medenileşme denir. Her insan oğlunun nihai amacına ulaşma yolunda başvurması icap eden sağgörünlük [zekilik], görgü ve efendilik elzemdir.”³⁰⁷ González’e göre, medeniyet sürecini genellikle beceri kültürü ile ilişkilendiren Kant, eğitim üzerine düşüncelerinde medenileşmenin medeni kültür dolayısıyla zeka buyurtusu ile ilişkilendirir.³⁰⁸ Ahlakileşme amacıyla örtüşen ve pratik eğitimin üçüncü kısmı ise ahlaki kültürdür.³⁰⁹ Genel olarak kullanılan kültür kavramı, kültürleşmede beceri kültürü; medenileşmede medeni kültür; ahlakileşmede ise ahlaki kültür olarak türlere ayrılır. Bu ayrım doğrultusunda teknik, pragmatik ve ahlaki yapının saf etik ve saf olmayan etikteki dağılık açıklamalarının dizgesel sunumu tablo ile gösterilebilir.

Tablo 2.2. Saf Etik ile Saf Olmayan Etiğin Dizgesel Birliğı

Kültür Türleri	Beceri Kültürü	Medeni Kültür	Ahlaki Kültür
Amaçlar	Olanaklı Amaç	Gerçek Amaç	Ahlaki Amaç
Buyurtular	Beceri Kuralları	Zeka Öğüdü	Ahlaki Emir
Buyruklar	Sorunlu Koşullu Buyruk	Onaylayıcı Koşullu Buyruk	Zorunlu Kesin Buyruk
İnsanın Yapıları	Teknik	Pragmatik	Ahlaki
İnsanın Asli Yapıları	Hayvani	İnsani	Kişilik
İyilik Türleri	Sorunlu (Araç)	Pragmatik (Araç)	Ahlaki (Amaç)
Pratik Eğitimin İçeriğı	Beceri Eğitimi	Zeka Eğitimi	Ahlaki Eğitim

³⁰⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 19.

³⁰⁵ *Hofmeister* kavramında Rousseau’nun *Émile* isimli eserindeki gibi özel eğitmen ile öğrenci ilişkisi görülür. Ancak *Informator* kavramı ile herkese açık kamu eğitimine vurgu yapan Kant’ın, bu düşüncelerinin Rousseau’nun eğitim felsefesinden farklı oduğı hakkında bkz. Kabasakal Badamcı, “Immanuel Kant’ın Jean Jacques Rousseau’dan Çikarsadıkları: Eğitim Üzerine”, s. 171. Ayrıca Kant’ında bir dönem *Hofmeister*’lik yaptığı hakkında bkz. E. Efe Çakmak, “Kant: Filozof Kral”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, s. 15.

³⁰⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 26.

³⁰⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, ss. 19, 20.

³⁰⁸ Bkz. González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, s. 57.

³⁰⁹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 26.

Ahlaki kültürde amaçları doğrultusunda eyleyen ahlaki özne, ödevde uygun değil ahlaki niyetle ödevden dolayı eylemelidir. “İnsan sadece bütün amaçlarını gerçekleştirecek teçhizata [beceriye] değil, doğru amaçları seçebileceği bir melekeye [niyete] de sahip olmalıdır. Bu özellik hem herkes tarafından kabul görülmeli hem de herkes bu melekeye sahip olmayı amaç haline getirmelidir.”³¹⁰ Çocuk, saf etikte görülen henüz ödevin saf bilincinde olmayan sıradan insan aklı ile benzer konumdadır. Buna rağmen çocuğun ödev “fikrini [idesini] benimsemesi bile bir artı olacaktır. Çünkü bireye çocukken görev [ödev] bilinci aşılması, yetişkinde aşılmasından çok daha kolaydır. Yetişkinlikte çok daha zor olan bu durum başarılırsa itaat de kusursuz olur.”³¹¹ Kant, yaşa göre insanı çocuk, gençlik\delikanlılık\ergenlik ve yetişkinlik olarak üç döneme ayırır. “İnsanın kendini koruyamadığı çocukluk çağı; kendini koruduğu, türünün devamını sağladığı ama türünü koruyamadığı delikanlılık çağı; kendini koruduğu, türünün devamını sağladığı ve türünü koruyabildiği yetişkinlik çağı.”³¹² Her dönem kendi yaşına uygun eğitilmelidir.³¹³ Kant, ödevde itaat farklılığını yaşlara göre belirlediği dönemler ile uyum içinde ayırır. Doğaya göre gençlik\delikanlılık\ergenlik çağının on yaşında başladığını belirtir.³¹⁴ Gençlik döneminde çocukluktan farklı olarak itaate sorumluluk yüklenir.³¹⁵ Kant, ergenlik\yetişkinlik çağının on altı³¹⁶ veya on altı-on yedi³¹⁷ yaşlarında başladığını ancak doğa durumu için geçerli olan bu yaş aralığının sivil durumda on yıl ertelendiğini belirtir.

Zira doğal insan (*Naturmensch*), sivil insanın (ki aynı zamanda bir doğal insan olmayı da bırakamaz) henüz delikanlı, hatta çocuk olduğu belirli bir yaşta çoktan yetişkin bir erkektir ve her ne kadar doğanın çağrısı uyarınca üreme güdüsü ve yetisine sahip olsa da yaşından ötürü (sivil durumda) bırakın kendi türünü, kendisini bile korumaktan aciz biri çocuk olarak nitelenebilir. Çünkü doğa canlı yaratıktaki içgüdü ve yetenekleri, bunlarla savaşıp bastırsın diye yerleştirmemiştir kesinlikle.³¹⁸

İnsanın hem doğal varlık hem de akıl varlığı olmasından yani eğilimleri ile ödevlerinden kaynaklanan çatışma, kültürleşme sürecinde onun daha geç yetişkin

³¹⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 20.

³¹¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 57.

³¹² Kant, *Ethica*, s. 298.

³¹³ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 60.

³¹⁴ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 301.

³¹⁵ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 59.

³¹⁶ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 301. Ayrıca bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 24.

³¹⁷ Bkz. Immanuel Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, s. 57.

³¹⁸ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 58.

olmasına neden olur. İnsan, yetişkinlik dönemine yani “erkeklik çağına girdiği zaman kendisine gerçek ödevlerin, kişiliğinde insanlık onurunu korumanın ve başkalarının kişiliğinde insanlık onurunu korumanın ve başkalarının kişiliğinde insanlığa değer vermenin ne olduğu anlatılmalıdır. Burada doktrin karakteri oluşturulmalıdır.”³¹⁹ Ahlaki eğitimde bulunan soruna rağmen Kant’ın ders notlarının kitaplaştırıldığı *Eğitim Üzerine*³²⁰ ve *Ethica*³²¹ isimli eserlerinde umut ışığı veren bir okul; Johannes Bernhard Basedow’un³²² Dessau’da *Philanthropinum*³²³ (Hayır Kurumu) adında kurduğu okul örnek gösterilir. “Kant ne yazık ki ayrıntılara girmese de Basedow’a verdiği coşkulu desteğin, Basedow’un okullarının eğitimin ‘mükemmel planına göre hayata geçirilen ilk okullar’ olduğuna dair kendi inancına dayandığı açıktır. Ve bu mükemmel plan elbette insan türüne dair yapıların bütünüyle geliştirilmesidir.”³²⁴ İnsanın mükemmelleşmesi için ahlaki eğitimde³²⁵ “ilk amaç bir karakter oturtmaktır.”³²⁶ Genç ve yetiştikten farklı olarak çocuğun ahlaki eğitiminde vatandaş\yurttaş değil, çocuk karakteri oturtulmalıdır.³²⁷ Ancak bu ayrım ile insanın vatandaş olarak eğitilmediği düşünülmemelidir. Çünkü kültür bir yönüyle “insanın aynı zamanda yurttaş [vatandaş] olarak doğru ilkelere göre eğitilmesi”³²⁸ anlamına gelir.

Çocuk, karakterinin oturması için iki türlü itaat etme öğrenmelidir. “Birincisi onu idare eden, yöneten amir ya da efendiye gösterdiği mutlak itaat. İkincisi ise aklına ve vicdanına yatan kurallara itaat. Bu eğer baskıdan türerse mutlak, itimattan [güvenden] türerse diğer türden itaat olur.”³²⁹ Önemli olan, akla ve vicdana itaat olan ikinci türden gönüllü itaattir. Bununla birlikte “çocukları ileride bir vatandaş olarak uymak zorunda kalacakları yasalara karşı hazırlaması açısından mutlak itaat de elzemdir.”³³⁰ Çocuk karakterinin oturabilmesini sağlayan diğer nitelikler doğruluk\dürüstlük³³¹ ve girişkenliktir.³³² Çünkü “çocuk da kişiliğinin sahip olduğu

³¹⁹ Kant, *Ethica*, s. 302.

³²⁰ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, ss. 18, 22, 42.

³²¹ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 304.

³²² Basedow’un da Rousseau’nun eğitim felsefesinden etkilendiği hakkında bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 37.

³²³ *Philanthropinum* hakkında geniş bilgi için bkz. Edward Franklin Buchner, *The Educational Theory of Immanuel Kant*, Lippincott, Philadelphia 1904, ss. 242-245.

³²⁴ Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 46.

³²⁵ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 75.

³²⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 56.

³²⁷ Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 86.

³²⁸ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 59.

³²⁹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 57.

³³⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 57.

³³¹ Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 86.

³³² Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, ss. 59, 60.

haysiyeti [onuru] konusunda hassas yetiştirilmelidir.”³³³ Bu nitelikler doğrultusunda çocuğa kendisine ve başkalarına karşı olan ödevleri öğretilmelidir. Kendi amaçlarına ve “karşısındaki insanların haklarına saygı ve hürmet göstermesi erken yaşta öğretilmeli ve öğrendiklerini uygulamaya dökmesi sağlanmalıdır.”³³⁴ Yalan söylemeyen ve girişken bir çocuk için verilecek ahlaki eğitim ile çocuk, alışkanlık dolayısıyla ödevde itaat etmemelidir. Duyu idesini güçsüzleştiren³³⁵ “alışkanlık, bir eylemin ya da hazzın sürekli tekrar edilmesiyle daha sık başvurulur hale gelmesidir.”³³⁶ O halde alışkanlıkta (*Gewohnheit, habit*) ahlaki niyet yerine tekrar eden eylemler bulunur.³³⁷ Tekrar eden eylemlerde kendisini başkalarıyla karşılaştıran insanın doğal eğilimi³³⁸ olan taklit (*mimesis*) görülür. Aristoteles’e göre de taklit, “doğal olarak ortaya çıkar, insanları diğer hayvanlardan ayıran şey taklit etmeye en yatkın hayvan olmaları ve ilk öğrendiklerini taklit yoluyla öğrenmeleridir, ayrıca bütün insanlar taklitten hoşlanırlar.”³³⁹ Kant’ın eğitim sanatı ile sunduğu ikinci bir doğa³⁴⁰ anlayışından farklı olarak Platon’da taklitin oluşturduğu ikinci doğa görülür. Platon’a göre eğer taklit edilecekse erdemler taklit edilmelidir; “çünkü, taklit ede ede, sonunda taklit ettikleri şeye alışırlar. Bu alışkanlık da bedeni, konuşmayı, görüşleri değiştiren ikinci bir tabiat [doğa] olur.”³⁴¹ Ancak Kant’a göre iyi bir davranışın taklidi ile edinilecek alışkanlık, ödevden dolayı değil ödevde uygun eylemeyi sağlayacağı için kişi bir insanla değil olması gereken insanlık idesi ile karşılaştırılmalıdır.³⁴² “Alışkanlık oluşturmak, herhangi bir maksimin dışında, bu eğilimin sık sık tekrarlanan tatminleri yoluyla kalıcı bir eğilim oluşturmaktır; bir düşünce ilkesinden ziyade bir duyu mekanizmasıdır (ve edinilmesi daha sonra kurtulmaktan daha kolaydır.)”³⁴³ Duyu mekanizması olduğu için benimsenmemesi gereken alışkanlık yerine düşünce ilkesi dolayısıyla maksimin seçimi geliştirmelidir. “Öğrencilerin alışkanlıktan değil kendi adabından [maksiminden] kaynaklanan şekilde iyi davranışlar sergilemesine, iyilikleri

³³³ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 65.

³³⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 66.

³³⁵ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 93.

³³⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 33.

³³⁷ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 43.

³³⁸ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 202.

³³⁹ Aristoteles, *Poetika*, çev. Ari Çokona ve Ömer Aygün, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022, s. 9.

³⁴⁰ Bkz. Lokman Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Eğitim”, *Felsefe Logos: Eğitim Felsefesi*, S. 79, 2022, ss. 142-144.

³⁴¹ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ocak 2018, 377c, s. 86.

³⁴² Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 268.

³⁴³ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 268.

sırf iyi oldukları için yapmasına özen gösterilmeli. Çünkü eylemlerin ahlaki değeri iyi adaba bağlıdır.”³⁴⁴ Karakterin oturtulmasında ve ahlaki değerin dolayısıyla kişiliğin oluşturulmasında görülen maksimler, “okulun, hukukun ve insanlığın davranış ilkeleri olurlar.”³⁴⁵ Maksimin seçiminde alışkanlığın bulunmaması erdem (*Tugend*) kavramı ile bağlantılanır.³⁴⁶ “Maksimlerinin sonsuza dek ilerlemesinden ve bu maksimleri sürekli olarak geliştirmekteki ısrarından emin olma, yani erdem: sonlu pratik aklın başarabileceği budur en fazla.”³⁴⁷ Ödevden dolayı eylemek için maksimlerin sürekli geliştirilmesi, erdemin ahlaki güç³⁴⁸ yönüne vurgu yapar. “Erdem kolaylık değil, güçtür”³⁴⁹ söylemiyle Kant, ahlaki anlamda güç için Aristoteles³⁵⁰ gibi güç ve erdem kavramları arasında bağlantı kurar.

Maksimlerin seçimi doğrultusunda sürekli iyi iradeye yönelik çaba olan erdemin öğretimi ya doğrudan dersler ile sunulabilir (*akroamatik*)³⁵¹ ya da öğrenciye soru sorarak (*erotatik*) ders işlenir.³⁵² Soru yöneltilen yöntem öğrencinin aklını kültürleştirmeye yönelikse diyalog; hafızasını kültürleştirmeye (*Kultur des Gedächtnisses*) yönelikse ilmiyal (*katechetische*) adını alır.³⁵³ “Mantığa [Akla] bilgi birikimi [kültür] kazandırmada Sokratik yöntemi kabul edilmelidir.”³⁵⁴ Dolayısıyla aklın kültürleşmesini hedef alan diyalog yöntemi Sokratik olmalıdır. Ancak ödev bilinci henüz kültürleşmemiş olan çocuğa ödevleri öğretmenin ilk aracı, hafızayı güçlendiren ilmiyal yöntemidir. İlmiyal yöntemi dini değil ahlaki olmalıdır.³⁵⁵ Ahlaki ilmiyal, “din öğretilerinde sadece bir ekleme olarak içerilemez, daha ziyade kendi başına kalıcı bir bütün olarak ayrı bir şekilde sunulmalıdır; çünkü erdem öğretisinden dine geçiş sadece saf ahlaki ilkelerle yapılabilir.”³⁵⁶ Henüz Sokratik diyalogun kullanılmadığı ahlaki ilmiyal yönteminde öğrencinin tamamen pasif olduğu düşünülmemelidir.

Öğrencinin aklından metodik olarak çıkardığı cevaplar yazılmalı ve kolayca değiştirilemeyecek kesin kelimelerle korunmalı ve böylece öğrencinin hafızasına

³⁴⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 52.

³⁴⁵ Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 86.

³⁴⁶ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 268.

³⁴⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 38.

³⁴⁸ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 72.

³⁴⁹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 80.

³⁵⁰ Bkz. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2020, s. 42.

³⁵¹ Bkz. Lokman Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Eğitim”, ss. 150-152.

³⁵² Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 267.

³⁵³ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 267.

³⁵⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 54.

³⁵⁵ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 267.

³⁵⁶ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 267.

işlenmelidir. Dolayısıyla ilmihal yoluyla öğretim yöntemi hem dogmatik yöntemden (sadece öğretmenin konuştuğu) hem de diyalog yönteminden (hem öğretmenin hem de öğrencinin birbirlerine soru sorup cevap verdikleri) farklıdır.³⁵⁷

Kant'ın çözümsüz olduğunu belirttiği ahlaki eğitim, insanın ahlaki yasa koyucu saf pratik aklının potansiyelinin farkına varıp, bu potansiyeli dışa vurmasını sağlayan ahlaki kültürün eğitimi olarak özetlenebilir. “Burada eğitilmekten kastımız, her türlü toplum değerinin kullanımı ve gelecek nesillere nakledilmesini kapsayan ahlaki kültür [oluşum] bilincinin verilmesinin de dahil olduğu, gözetim (kendini idame etme yetisi), talim ve terbiye [disiplin (terbiye)] ihtiyacıdır.”³⁵⁸ Kant, kültürleşmenin aracı olarak eğitim sanatının içeriğini özetlerken çeşitli kavramlar³⁵⁹ kullanılır. Bu kavramlar; disiplin (*Disziplin, discipline*), öğreti (*Doktrin, doctrine*), öğretim (*Belehrung, teaching*), talim (*Unterweisung, instruction*) ve terbiye (*Zucht, training*) olarak sırlanabilir.

Okulların dilinde Disiplin [*Disziplin*] adının genellikle öğretim [*Unterweisung*] ile eşdeğerde kullanıldığını çok iyi biliyorum. Ama başka birçok durum daha vardır ki, bunlarda terbiye [*Zucht*] olarak ilk anlatım öğretim [*Belehrung*] olarak ikinciden özenle ayırdedilir, ve şeylerin doğasının kendisi bu ayırım için biricik uygun anlatımının korunmasını gerektirir, öyle ki ilk sözcüğün olumsuz bir anlam dışında hiçbir zaman kullanılmasına izin verilmemesini isterim.³⁶⁰

Kant, disiplin ve talim kavramlarının farkını sunabilmek için terbiye kavramı ile disiplinin, öğretim kavramı ile talimin ilişkisini kurar. Terbiye, eğitimin “olumsuz kısmını temsil eder ki bu süreç bireyi yabanılığından kurtarmaya yarar. Talim, tam aksine, eğitim sürecinin olumlu kısmıdır.”³⁶¹ Eğitimin olumsuz yönü olan terbiye ile olumlu yönü olan talimin karşıt birlikteliği, disiplin ve kültür arasında da görülür. İnsanın gelişimi için “disiplin olumsuz, kültür ve öğreti ise olumlu bir katkıda bulunur.”³⁶² Kant, olumsuz olan aklın disiplinini³⁶³ beceri yaratan olumlu kültürden ayırarak tanımlar. “Belli kurallardan sapma yönündeki eğilimi sınırlayan ve sonunda yok eden zorlamaya Disiplin denir. Bu yalnızca bir beceri yaratması, ama bunu daha şimdiden bulunan bir başkasını ortadan kaldırmaksızın yapması gereken Kültürden

³⁵⁷ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 268.

³⁵⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 7.

³⁵⁹ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 40.

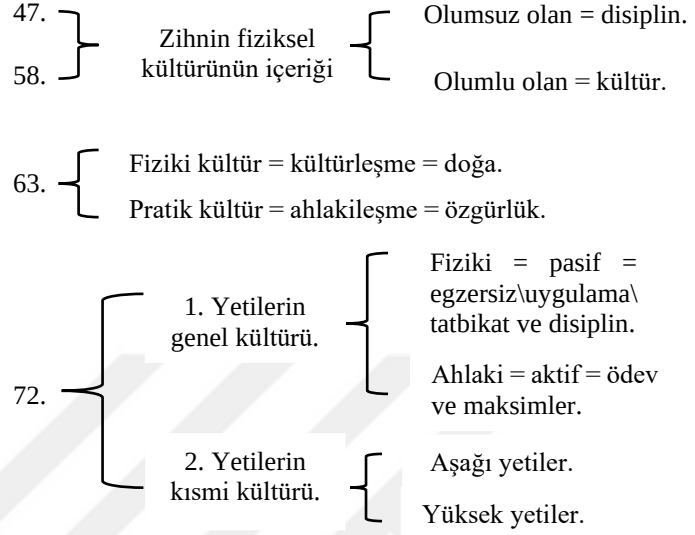
³⁶⁰ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 424.

³⁶¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 8.

³⁶² Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 424.

³⁶³ Bkz. González, “Kant's Dual Approach to Culture”, s. 42.

ayırddedilir.”³⁶⁴ Disiplin, beceri yaratan kültürden farklı olarak eğilimleri sınırlar. Disiplin kavramının detaylı açıklamasına geçmeden önce buraya kadar açıklanan eğitim içerikleri hakkında, Edward Franklin Buchner’ın Kant’ın *Eğitim Üzerine* isimli eserindeki paragraf numaraları ile oluşturduğu şekiller sunulabilir.

Şekil 2.3. Eğitimin İçeriği³⁶⁵

Disiplinin olumsuz³⁶⁶ olması kültürleşmeye katkı sağlamadığı anlamına gelmez. Aklın disiplininin bu özelliği, saf pratik aklın yasa koymas (olumlu özgürlük) için önce iradenin maksiminin her türlü eğilimden soyutlanarak (olumsuz özgürlük) özerk olması gerekliliğine³⁶⁷ benzer. Doğal varlık olan insanın, akıl varlığının potansiyelini dışa vurabilmesi için ahlak yasasının biçimselliğine, dolayısıyla içerikten ve eğilimlerden bağımsız bir yasanın saf bilincine varması gerekir. Disiplinin eğilimleri sınırlama özelliği doğrultusunda terbiye edilen insan, ahlak yasasını takip etme olanağı³⁶⁸ bulur. Ancak Kant’a göre ahlaki kültür, disiplinin değil maksimlerin üzerine oturtulmalıdır.³⁶⁹ “Terbiye [Disiplin] kusurları önlerken ahlaki birikim [kültür] düşünce tarzını değiştirir.”³⁷⁰ Şimdi disiplinin, ahlaki yasa için maksimin seçiminde eğilimlerin sınırlandırılmasına olan katkısı göz önüne alındığında, ahlaki kültürün dolaylı da olsa disiplin üzerine oturtulduğu düşünülebilir. Ancak ahlak eğitiminde görülen ve

³⁶⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 424.

³⁶⁵ Buchner, *The Educational Theory of Immanuel Kant*, s. 76.

³⁶⁶ Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 89.

³⁶⁷ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 48.

³⁶⁸ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 45.

³⁶⁹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 55.

³⁷⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 55.

benimsenmemesi gereken alışkanlık, disiplinin egzersiz boyutunda bulunur.³⁷¹ Bu nedenle disiplin, eğilimi sınırlayarak maksimin seçiminde düşünce tarzına örnek olmasına rağmen ahlakileşmek yani düşünsel karakteri etkilemek için kişinin kendi özgür seçimi bulunması gerekir. Kültür kavramı eklenerek deneysel olan bir eğitim süreci ile ilişkilendiren ahlaki kültür de, kişinin kendisine ahlak yasası koyması için (olumlu özgürlük) maksimin (biçimsel) seçiminde düşünce tarzını eğitir.³⁷² Ancak ahlaki kültür uyarınca eğitilmek, düşünsel karakter³⁷³ uyarınca özgürce ahlaki değeri olan eylemde bulunmadıkça ahlakileşmek anlamına gelmeyecektir. “İnsan ahlakî anlamda ne ise veya iyi ya da kötü ne olması gerekiyorsa, bunu bizzat kendisi yapmalıdır veya yapmış olmalıdır.”³⁷⁴ İşte ahlaki eğitimin çözümsüz kalmasının bir diğer nedeni budur. Loudena’a göre:

Eğitim öncelikle deneysel karakterle ilgilidir, düşünsel karakterle değil. Aynı şey Kant’ın saf olmayan etiğin diğer alanlarında incelediği ahlak için diğer tüm hazırlayıcı adımlar için de geçerlidir. Kültür, sanat, bilim, siyaset, hukuk insan yaşamının bu alanlarının her biri, erdemli bir ahlaki niyetin gerektirdiğine benzer şekillerde deneysel karakteri şekillendirerek (örneğin, sempatilerimizi genişleterek veya bizi ilkeli davranışa alıştırmak) ahlaki yaşam için zemin hazırlamaya yardımcı olur.³⁷⁵

Beceri kuralları içeren kültürleşme (beceri kültürü) ile zeka öğütleri (mutluluk, ben sevgisi) içeren medeni kültür, deneysel karakterin eğitilmesi ile ilgili olduğu için disiplinden doğrudan etkilenirler. Ahlakileşmek için kültürleşmek ve medenileşmek süreçlerinde ilerleme ihtiyacı göz önüne alındığında; olumsuz özgürlük ile ilişkilenen disiplinin, olumlu eğitimin (talim, öğretim) zeminini temizleyerek³⁷⁶ ilerleme adımlarına temel olduğu görülür.³⁷⁷ González’e göre, “disiplin olumsuz özgürlük alanını açsa ve olumsuz özgürlük ahlak yasasına *a priori* bir referans anlamına gelse bile, disiplin ile ahlaki yükümlülük arasında hala bir boşluk vardır.”³⁷⁸ Disiplinin, olumsuz özgürlük için kapı aralaması olanağı ile ahlaki yasaların yükümlülüğünü ödevden dolayı yerine getirme arasındaki boşluk, insanın doğal varlık ve akıl varlığı arasındaki uçuruma benzer. “Şimdi, duyuların alanı olarak doğa kavramının alanı ve duyulurüstünün alanı olarak özgürlük kavramının alanı arasında ölçsüz bir uçurum

³⁷¹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 55

³⁷² Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı”, s. 91.

³⁷³ Eğitimin düşünsel değil deneysel karaktere etki yaptığı görüş için bkz. Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 56.

³⁷⁴ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 71.

³⁷⁵ Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 59.

³⁷⁶ Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, s. 396.

³⁷⁷ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 53.

³⁷⁸ González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 45.

saptanmış olsa da”³⁷⁹ bu uçurumun temeline disiplinin eğilimleri sınırlama özelliği toprak olarak dökülüp; kültürleşme ve medenileşme tohumları ile doğadan özgürlüğe (ahlakileşmeye) uzanan ağaçtan bir köprü yetiştirme denemesinde bulunulabilir. Ancak eğilimleri sınırlayan disiplin temeline rağmen, beceri kültüründeki ve medeni kültürdeki (sorunlu, onaylayıcı) koşullu buyruklarda ödev ile çatışan eğilimler bulunur. O halde temel olan disiplin, henüz sınırlayamadığı eğilimler nedeniyle aynı zamanda beceri kültürü ve medeni kültür ile kültürleşmelidir.³⁸⁰ Disiplin toprağı üzerinde filiz açan kültür türleri yetiştikçe kök saldığı toprağı da güçleştirmelidir. Disiplinin olumsuz, kültürün ise olumlu yönüne yapılan vurgu nedeniyle genellikle Kant’ın iki kavramı ayırdığı görölse dahi;³⁸¹ disiplinin de kültürleşmesini ima eden terbiye (disiplin) kültür [*Kultur der Zucht (Disziplin)*]³⁸² kavramı ile iki kavram bağıntılanır.

2.4. Terbiye (Disiplin) Kültürü

Disiplin, kendini tanıma\bilme³⁸³ ve dolayısıyla kendine hakim olmayı içererek genel olarak sunulan kendine karşı ödevlerin uygulanmasını sağlar. Çünkü bu uygulamada “kural şudur: Kendine hâkim olmaya çalış, zira kendine karşı ödevlerini yerine getirmeye bu koşulda muktedir olursun.”³⁸⁴ İnsanın, kendisine hakim olabilmesi için disiplin altına alınması gerekir. “Bu disiplin akıl tarafından verilen talimatların duyusallıktan kaynaklanan davranışlar üzerindeki yürütme gücüdür.”³⁸⁵ Duyusallık bağlamında beden disipline edilmelidir. “Bir yandan bedenimizi disiplin altına almamız gerekirken, öte yandan da ona özen göstermekle yükümlüyüz, bunun için canlılığı, zindeliğı, faaliyeti, güç ve cesareti teşvik etmeye çalışmalıyız.”³⁸⁶ Dolayısıyla bedenin disiplini, perhiz gibi bedeni güçten düşüren³⁸⁷ keşiş çilecilerinin³⁸⁸ yaklaşımı yönünde anlaşılmamalıdır. Stoacı açıdan ahlaki çilecilik ise şunu öğütler: “Hayatta meydana gelebilecek talihsizliklere katlanmaya ve gereksiz zevklerden vazgeçmeye kendinizi alıştıırın (*assuesce incommotis et descuesce*

³⁷⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 20.

³⁸⁰ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 43.

³⁸¹ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 41.

³⁸² Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 215.

³⁸³ Bkz. Guyer, “Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant’s Ethics”, s. 178.

³⁸⁴ Kant, *Ethica*, s. 173.

³⁸⁵ Kant, *Ethica*, s. 174.

³⁸⁶ Kant, *Ethica*, s. 197.

³⁸⁷ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 196.

³⁸⁸ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 273.

commoditatibus vitae).³⁸⁹ Kant, ahlaki çileciliğin³⁹⁰ bu olumsuz yanına yaşama keyif verecek neşe (*fröhlich*) kavramını ekler.³⁹¹ Dolayısıyla Kant'ın çilecilik (*Asketik*) anlayışında “insanın kendi kendine uyguladığı terbiye (disiplin), ancak ona eşlik eden neşeyle değerli ve örnek hale gelebilir.”³⁹² Çünkü neşe, erdemin mizacıdır (estetik niteliğidir) yani “ödeve uymadaki neşeli kalp (onu tanımadaki rahatlık değil) erdemli niyetin hakikiliğinin bir göstergesidir.”³⁹³ Kant'ın felsefesinin yanında ailesi ile olan anılarında da neşe kavramının önemi görülür. Heinz Heimsoeth, Kant'ın “özellikle annesinden- çok şey öğrendiğini, ‘bir insanın edinebileceği en yüksek şeyleri; dinginliği, dinginlik içindeki neşeyi, hiçbir aşırılığın bulandırmadığı gönenci’ tattığını”³⁹⁴ anlattığını aktarır. Neşenin ihmal edilmediği beden disiplini, insanın hayvani ve teknik yapısına dolayısıyla beceri kültürüne temel olur. Bu yönüyle disiplin, hayvani doğayı insani doğaya dönüştürür.³⁹⁵

Disiplin, yalnızca bedeni değil imgelemi\hayali (*Einbildung*) de kapsar. “Duyu, bir nesnenin varlığında sezgi yeteneğidir. Hayalgücü [imgelem gücü], o nesnenin varlığı olmaksızın sezgidir.”³⁹⁶ Kendine hakim olamayan insanın “imgelemi başıboş kalır, kendini disiplin altına alamaz, çağrışım yasaları uyarınca imgelemi tarafından sürüklenir, çünkü duyularına teslim olmayı sever, böylece kendini kısıtlayamadığı zaman duyuların oyuncağı olur ve yargısı duyular tarafından belirlenir.”³⁹⁷ Başıboş imgelem ile tasarlanıp elde edilemeyen nesneler, mutluluk peşinde sürüklenmeye neden olur.³⁹⁸ “Çünkü mutluluk aklın bir ideali değil, sırf deneysel nedenlere dayanan hayal [imgelem] gücünün idealidir; bu nedenlerin de, aslında sonsuz olan bir sonuçlar dizisinin tamına ulaştıracak bir eylemi belirlemelerini beklemek boşuna olur.”³⁹⁹ Eğilimlerin doyurulması anlamında mutluluğun⁴⁰⁰ imgelem gücünün (*Einbildungskraft*) ideali de olduğu dikkate alındığında; başıboş imgelemin disiplin altına alınmasının sıradan insan aklı için önemi görülür. “Kararlar hiçbir zaman

³⁸⁹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 273

³⁹⁰ Bkz. Çilingir, “Kant'ta Ahlak ve Eğitim”, ss. 150-152.

³⁹¹ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 51.

³⁹² Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 274.

³⁹³ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 51.

³⁹⁴ Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, s. 14.

³⁹⁵ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 8.

³⁹⁶ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 80.

³⁹⁷ Kant, *Ethica*, s. 176.

³⁹⁸ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 146.

³⁹⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 35.

⁴⁰⁰ Bkz. Lokman Çilingir, “Kant'ta Mutluluk – Ahlâklılık İlişkisi”, *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Yeniçağ Düşüncesi*, ed. Bayram Ali Çetinkaya ve Ahmet Erhan Şekerci, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, C. 3, s. 347.

boşlukta verilmediğinden, hayali bir ideal olarak mutluluk, ahlaki kararlar için bir bağlam veya arka plan sağlar.”⁴⁰¹ İmgelemin, mutluluk doğrultusunda arka plan oluşturabilmesi nedeniyle disiplin altına alınması, insanın insani ve pragmatik yapısına dolayısıyla medeni kültürüne temel olur. Ayrıca Kant, imgelem gücünün kültürleşmesi (*Kultur der Einbildungskraft*) konusunda çocuklar için şu hususa dikkat çeker: “Çocukların peri masallarıyla genişletilemeyecek ya da daraltılamayacak son derece yüksek bir hayalgücü [imgelem gücü] vardır. Bu hayal gücünün daha çok yönetilmesi ve bazı kurallara bağlı hale getirilmesi gerekir. Ama bunu yaparken tamamen pasif bir hale sokulmamasına dikkat edilmelidir.”⁴⁰² Peri masallarının imgelem gücünü genişletmesi veya daraltması yaklaşımına romanların hafıza üzerindeki etkisinde de karşılaşılır. “*Tantum scimus, quantum memoria tenemus* (Bildiklerimiz hafızamızda olanlar kadardır.) kuralı oldukça doğrudur bu yüzden hafızasının [hafızanın] eğitimi ve gelişmesi [kültürleşmesi] son derece önemlidir.”⁴⁰³ Roman okumanın, çocukların hafızasının kültürleşmesinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülür. Kant’a göre hafızayı önemsiz bilgilerle doldurarak zayıflatan “bütün romanlar çocukların gözlerinin önünden çekilmelidir.”⁴⁰⁴ Taklit (*mimesis*) olarak sanata sansür⁴⁰⁵ uygulayan Platon gibi Kant da, çocukların kültürleşmesine yönelik eğitimde peri masalları ve romanları sansürler. Şimdi aklın, bedeninin ve imgelemin eğilimlerle belirlenmesine yönelik talebin disiplin altına alınması doğrultusunda eğitimin ilerleme ile olan ilişki şöyle özetlenebilir:

İnsanın eğitimini temsil eden tüm kültürel ilerlemeler, kazanılan bilgi ve becerileri dünyada kullanıma sunmayı amaçlar. Bu tür bilgi ve becerilerin uygulanabileceği en önemli kültür nesnesi insandır, çünkü insan kendisinin nihai amacıdır. -Onu türüne göre, akılla donatılmış dünyevi bir yaratık olarak tanımak, dünya bilgisi [*Weltkenntnis*] olarak adlandırılmayı hak eder, oysa dünyadaki tüm yaratıklardan yalnızca biridir o.⁴⁰⁶

Kültür nesnesi ve kendine hakim olan insan, nihai amacı olarak, düşünsel (ahlaki) karakterinde kendisini tanır. Canlılardan birisi olmasına rağmen amaç olarak kendisini tanımakla dünya bilgisini elde eder. “İnsanların öğrenmesi gereken dünya bilgisi içinde, insanlara ve onların sosyal çevrelerine ilişkin belirli türde ahlaki bilgiler olacaktır. İnsanlar yardım almadan saf etiğe atlayamazlar çünkü, kendi deneysel

⁴⁰¹ González, “Culture and Happiness in Kant”, s. 9.

⁴⁰² Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 52.

⁴⁰³ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 48.

⁴⁰⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 49.

⁴⁰⁵ Platon’un Mimesis olarak sanata uyguladığı sansür için bkz. Platon, *Devlet*, 377c, s. 66.

⁴⁰⁶ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s.37.

durumlarına ilişkin arka plan bilgisi gerekli bir ön koşuldur.”⁴⁰⁷ Devletin çatısı altında öğretmen ve özel eğitmenin verdikleri eğitim doğrultusunda eğitilen çocuk saf etiğe yönelik yardım almaktadır. İnsan türüne tarihsel olarak bakıldığında ise henüz devlet kurulmadan önce doğa durumunda bulunan “erken veya ‘vahşi’ toplumlar, tıpkı çocuklar gibi disipline ihtiyaç duyarlar.”⁴⁰⁸ Doğanın marifeti, insanın terbiye (disiplin) kültürüne kılavuzluk eder. Çünkü “doğa, eğilimleri disipline ederek Kant’ın ‘olumsuz özgürlük’ olarak adlandırdığı şeyin elde edilmesine yardımcı olur.”⁴⁰⁹ O halde doğa durumundaki vahşi toplumların kültürleşme aracı eğitim sanatı yerine doğadır.

2.4.1. Doğanın (Doğa Durumundaki) Marifeti

Sivil duruma geçme ödevini⁴¹⁰ henüz yerini getirmeyen özne, doğa durumundaki doğal insandır. Eğitim bahsinde görüldüğü üzere sivil öznenen farklı olarak doğal öznenin eğilimleri, ödevler ile çatışma halinde değildir. Bu nedenle Kant’a göre hem hukuki doğa durumu (*der juridische Naturszustand*) hem de etik doğa durumu (*der ethische Naturszustand*) vardır. “Her iki doğal durumda da herkes kendi yasasını kendi koyar ve diğerlerinde olduğu gibi tabi olunması gereken dışsal bir yasa yoktur. Ve son tahlilde herkes için ödevin ne olduğuna karar veren ve fırsat bulduğu anda bu ödevi uygulamaya koyan kamusal bir güç olmadan herkes kendi kendinin yargıcidır.”⁴¹¹ Kamusal bir güce tabi olmayan vahşiler, içsel ve dışsal yasadışlıkları nedeniyle akılsal (ahlaki) özgürlüğe değil yasadış özgürlüğe bağlılık duyarlar.⁴¹² Yasadış/vahşi öznelerden her birinin kendi yasasını kendi koyması bir tür savaş durumuna neden olacağı için “Kant’ın doğa durumu taslağı Rousseau’nunkinden ziyade Hobbes’unkine benzer.”⁴¹³ Çünkü Rousseau, medenileşmeden önceki ilkel dönemdeki yani doğa durumundaki doğal insanı şöyle tasvir eder:

Böyle olmuş olan bu varlığı edinebileceği bütün doğaüstü yeteneklerden ve ancak uzun bir ilerleme ile edinebildiği yapay yetilerden soyarak, kısacası onu, doğanın elinden çıkmış olması gerektiği gibi düşünerek, kimi hayvanlardan daha zayıf, kimi hayvanlardan daha az çevik, ama bütünüyle alınırsa yapısı hepsinden daha uygun ve elverişli bir hayvan olarak görüyorum. Onu bir meşe ağacının altında karnını doyurmuş, ilk rastladığı dereye susuzluğunu gidermiş, kendisine

⁴⁰⁷ Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 22.

⁴⁰⁸ Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, s. 399.

⁴⁰⁹ Ana Marta González, “Kantian Philosophy as a Philosophy of Culture”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, s. 90.

⁴¹⁰ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 118.

⁴¹¹ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 117.

⁴¹² Bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 127.

⁴¹³ Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, *Temaşa Felsefe Dergisi*, S. 14, 2020, s. 32.

yemeğini sağlamış olan aynı ağacın dibinde yatağını bulmuş görüyorum.⁴¹⁴

Doğal öznenin bu cennetimsi tasviri, Kant'ın sunduğu vahşi özne ile bağdaşmaz. Çünkü vahşi öznelerin arasındaki ilişkide öznelerin birbirine karşı konumlanması görülür. Thomas Hobbes'un "devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir"⁴¹⁵ söylemi herkesin yasadışı özgürlüğünde yani kendisine göre yasadışı oluşturmada karşılığını bulur. Hobbes'un doğa durumuna dair bu düşüncesinin etkisi Kant'ın kendi düşüncelerinde⁴¹⁶ de açıkça belirtilir. "Hobbes'un *status hominum naturalis est bellum omnium in omnes* (insanın doğal durumu herkesin herkese karşı savaştır) önermesinde, son kısmın *est status belli* (savaş durumudur) olması gerektiği dışında bir hata yoktur."⁴¹⁷ Kant, savaş durumu kavramı ile Hobbes'tan farklı olarak özneler arasındaki gerçek düşmanlığın⁴¹⁸ kesin olduğunu değil ancak bu düşmanlığın her an eyleme dökülebileceği bir durumu kasteder. "Hukuki doğal durum nasıl herkesin herkese karşı olduğu bir doğal savaş durumu ise aynı şekilde de, etik doğal durum da herkeste bulunan iyi ilkesinin yine herkeste olan kötünün aralıksız saldırılarına maruz kaldığı bir durumdur."⁴¹⁹ Doğa durumundaki kökensel/ilk (*communio originaria*) ve ilkel topluluklar (*communio primaeva*) birbirinden ayırt edilir. Ancak iki topluluk hakkında kesin bir belirlenimde bulunulmaz. "İlkel topluluk insanlar arasındaki hukuki ilişkilerin en erken döneminde düşünülmektedir ve ilk topluluk gibi ilkelerle değil, bunun yerine sadece tarihle temellendirilebilir."⁴²⁰ Kant, *İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı* isimli eserinde tarihin ilk başlangıcını doğa yaptığı için tahmini söylemlerde bulunur.⁴²¹ Ona göre, "yalnız olan insanın, varlığını, kendisi haricindeki canlı varlıklara, bilhassa, taklit edebileceği ve bir ad olarak kullanılabilecek sesler çıkaran canlı varlıklara duyurmaya, ilk olarak, iletişim kurma güdüsü [dürtüsü] yöneltmiş olmalı."⁴²² İnsanın doğal asli yapılarından olan hayvani yapıda, iletişim kurma dürtüsü⁴²³ yerine kendini ve zürriyetini muhafaza ile

⁴¹⁴ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*, çev. Rasih Nur İleri, Say Yayınları, İstanbul 2021, s. 94.

⁴¹⁵ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022, s. 101.

⁴¹⁶ Teorik alanda dogmatik aklın tartışmalarının oluşturduğu savaş alanının Hobbes'un doğa durumuna benzetilmesi hakkında bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 444.

⁴¹⁷ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 119.

⁴¹⁸ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 119.

⁴¹⁹ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 118.

⁴²⁰ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 104.

⁴²¹ Bkz. Kant, "İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)", s. 49.

⁴²² Kant, "İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)", s. 51.

⁴²³ Bkz. Recki, Birgit, "“Kendini Başka Herkesin Yerine Koyarak Düşünmek”: Aklın İletişimsel Ögesi Üstüne", *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 234, 235.

toplumsallaşma dürtüsünü gördük. Kötülüğün tohumları ekilebilecek hayvani yapının dürtüleri, “doğanın hamlığının kötülüğü olarak adlandırılabilir; doğal amaçlardan tümüyle saptırıldıklarında ise hayvani kötülük, oburluk, şehvet ve (diğer insanlarda) yabani kanunsuzluk diye bilinirler.”⁴²⁴ Hayvani yapıda henüz mekanik olan ben sevgisi, karşılaştırmacı aklı içermediği için bu dürtülerde kötülük kavramı yer almaz ancak kötülüğün tohumları ekilebilir.⁴²⁵ Hayvandan insana yükselmek için bireysel özenenin (aklının) attığı ilk adım reddetmedir. “Reddetme, dolaysızca algılanan uyarıcılardan idealist uyarıcılara, sırf hayvansal arzulardan yavaş yavaş sevgiye ve böylece sırf hoş olanın duygusundan, başlangıçta yalnızca insandaki, ama ardından doğadaki güzele dair beğeniye geçişin aracı olmuştur.”⁴²⁶ Doğadaki güzel (*Schöne*), insana bir tür lütuf\kayra (*Gunst, favor*⁴²⁷) sunar. Güzele dair beğeni (*Geschmack, taste*) için estetik değil ancak amaçsal\teleolojik yargıda amaçlar arasında kurulan “bağıntıyı göz önüne alırsınız ve bizi böyle birçok güzel şeklin sergilenişi yoluyla kültüre doğru ilerletmeyi istemesini doğanın kayrası [lütü] olarak görürüz.”⁴²⁸ Kant, *Dünya Yurttaşlığı Amacı Maksadı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi* isimli eserinde, kültürel ilerlemenin ben ve öteki arasındaki ilişkisini, doğanın marifetlerinden biri olan toplumdışı toplumsallık\antagonizma⁴²⁹ ile açıklar.

Doğanın insanların tüm yetilerinin gelişimini varlığa getirmek için işe koştığı araç, nihayetinde insanları yasalı bir düzene götürecektir. Burada antagonizmadan insanların toplumdışı toplumsallığını, yani insanların topluma katılma eğilimlerini [meyillerini] ama buna toplumu boyuna bölme tehdidi taşıyan sürekli bir direncin eşlik etmesini anlıyorum. Bu eğilim [meyil] açıkça insan doğasında bulunur. İnsanın toplumsallaşmaya meyli [eğilimi] vardır: çünkü böyle bir durumda kendisinin daha fazla insan olduğunu yani doğal yetilerinin geliştiğini hisseder.⁴³⁰

Doğa marifetini burada antagonizma aracılığı ile gösterir. İnsan, toplum içinde daha fazla insan olduğunu yani doğal yetilerinin geliştiğini kendisinde bulunan toplumsallaşma eğilimi ile hisseder. Bireysel öznenin topluma katılma yanında kendisini izole etme (bireyselleşme) meyli⁴³¹ de vardır.⁴³² Öznenin bireyselleşme

⁴²⁴ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 54.

⁴²⁵ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 71.

⁴²⁶ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 54.

⁴²⁷ Bkz. Allison, “Teleology and History in Kant: The Critical Foundations of Kant’s Philosophy of History”, s. 241.

⁴²⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 175.

⁴²⁹ Bkz. Wood, *Kant*, s. 194.

⁴³⁰ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, ss. 25, 26.

⁴³¹ Bkz. Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 26.

⁴³² Bkz. Murat Satıcı, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, Doruk Yayınları, Ankara 2020, s. 204.

dolayısıyla tembelleşme⁴³³ ile topluma katılma meyilleri arasında çatışma ve direnç bulunur. “İnsanın tüm güçlerini harekete geçiren, böylece onu, aylaklığa dönük eğilimini aşmaya götüren ve ne katlanabildiği ne de onlarsız yapabildiği çağdaşları arasında saygı görme, egemenlik ve sahip olma hırslarıyla güdülenmiş olarak bir paye kazanmaya götüren işte bu dirençtir.”⁴³⁴ Bireysel özne, öteki karşısında saygı, egemenlik ve sahip olma taleplerinde bulunur. Bu talepler üzerine, “yani kıskançlık ve rekabet üzerine yabancı gördüğümüz herkese karşı gizli ya da açık bir düşmanlığı içeren en büyük kötülük tohumları ekilebilir.”⁴³⁵ İnsani yapıda bulunan karşılaştırmacı ben sevgisi, maksimin ilkesi olarak kabul edildiğinde kötülüğe neden olur.⁴³⁶

Gerçi doğa, bu türden rekabet idesine (bu ide karşılıklı sevgiyi dışlamaz) yalnızca kültürleşme güdüsü olarak ihtiyaç duyardı. Bu eğilimin tohumlarında yeşeren kötülükler, kültürel kötülükler olarak adlandırılabilir ve onlar en yüksek dereceye ulaştığında (yani kötülüğe yönelik maksimin idesi olup insanlığa ulaştığında) örneğin hasette, nankörlükte, başkalarına zarar vermede vb. şeytani kötülükler olarak adlandırılır.⁴³⁷

Kültürel kötülüklerin insanın iyiye yönelik asli yapısı olan insani yönünde açıklanması çelişki olarak düşünülebilir. Ancak insanın asli olarak iyi yapısının yanında kötülüğe yönelik doğal-tesadüfi meyli de vardır.⁴³⁸ Varlığın imkanına ait olan yapılara, asli; varlığın onlarsız da mümkün olduğu yapılara ise tesadüfi denir.⁴³⁹ İnsanın, “kişisel tercihin [seçimin] ahlak yasasını maksimi olarak almadaki yeteneği yahut yeteneksizliği doğal meyilden kaynaklanır ve bunlar iyi ya da kötü kalplilik olarak adlandırılabilir.”⁴⁴⁰ Kötü kalpliliğin kırılgnalık, hilekarlık ve sapkınlık olarak üç aşaması vardır.⁴⁴¹ “İlki, insan kalbinin alınan maksimlere uymadaki zayıflığı veya genel olarak insanın kırılgnılığıdır;/ ikincisi, ahlakî olmayan güdülerle ahlakî olanları birbirine karıştırmaya yönelik meyil (her ne kadar bu iyi maksada ve iyi maksimlere bağlı olarak ortaya çıksa da), yani hilekarlıktır.”⁴⁴² Doğal varlık olarak insanın eğilimlerin etkisi altında olmasından kaynaklanan kırılgnalık, kötülüğe meyilde de görülür. Ancak üçüncü aşama için kalbin kötülüğü (*vitiositas, pravitas*), bozukluğu (*corruptio*) veya sapkınlığı (*perversitas*) denilebilir, “çünkü bu özgür kişisel tercihin

⁴³³ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 36.

⁴³⁴ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 26.

⁴³⁵ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 54.

⁴³⁶ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 36.

⁴³⁷ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 54.

⁴³⁸ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Din”, s. 76.

⁴³⁹ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 56.

⁴⁴⁰ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 56.

⁴⁴¹ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 74.

⁴⁴² Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 56.

[seçimin] güdülerine bağlı ahlakî düzeni tersine çevirir.”⁴⁴³ İnsan, kötü eylemde bulunmasından ziyade maksimin seçiminde ahlaki düzeni tersine çevirdiği için kötüdür.⁴⁴⁴ O halde toplumsallaşan özne insani yapısındaki karşılaştırmacı ben sevgisi uyarınca maksimini ahlaki düzeni tersine çevirecek şekilde eyleyebilir. Bu durum kötülüğün, kültürel ilerleme doğrultusunda toplumsallaşmada başladığını gösterir.⁴⁴⁵ İnsan, seçimi ile cennetten çıkması⁴⁴⁶ gibi doğanın vesayetinden özgürlüğe geçer⁴⁴⁷ ve “bir defa özgürlük durumunu tattıktan sonra (içgüdülerin hükümleraltındaki) esarete geri dönmek artık onun için imkansızdır.”⁴⁴⁸ Vesayetten özgürlüğe doğru ilerleme, birey için değil ancak tür için kötünden iyiye doğrudur.

(...) akıl kültürlendikçe [başlangıçtaki] cehalet ve dolayısıyla da masumiyet haline bütüne yabancı kötülükler peydahlanır. Şu halde, etik (*sittlich*) bir perspektiften bakıldığında, bu ilk halden çıkış bir düşüş olmuştur; fiziksel açıdan ise bu düşüşün sonucu, yaşamın evvelce bilinmeyen fenalıklarıyla karşılaşmak, yani cezadır. Şu halde, doğanın tarihi iyiyle başlar, çünkü o Tanrının eseridir, özgürlüğün tarihi ise kötüyle, çünkü o insanın eseridir. Özgürlüğünü kullanırken yalnızca kendisini dikkate alan birey için böyle bir değişim kayıptır, insanla ilgili ereği [amacı] türde olan doğa içinse kazançtır.⁴⁴⁹

Doğanın iyiyle başlayan tarihine rağmen insan, maksimine yönelik seçimleri ile etik düşüş yaşar. Ben ve ötekinin bir aradalığında aklın kültürleşmesi ile görülen kültürel kötülüklerin yanında “belirli bir misoloji, yani akla nefret doğar.”⁴⁵⁰ Ancak kıskançlık ve rekabet idesinin yalnızca kötülüğe yol açtığı düşünülmemelidir. “Zira bunlar olmaksızın insanın tüm o muazzam doğal yetileri sonsuz bir uyuklama içinde gelişmeksizin kalırdı. İnsan düzen ister, ancak doğa onun türü için neyin daha iyi olduğunu bilir, o düzensizlik ister.”⁴⁵¹ Doğanın marifeti ve aracı olan toplum dışı toplumsallaşma ile insan ben-sevgisinden dolayı maksimin seçiminde düzensizliğe düşebilir. “Ama ben-sevgisi, özellikle üç büyük tutku: şeref (itibar), güçlü olma arzusu (iktidar) ve hırs (mülkiyet) yalnızca ahlâklılığa karşı bir direnç olarak değil, aynı zamanda ona erişmek için bir araç olarak da algılanmalıdır.”⁴⁵² Aksi takdirde insanın yetileri, Arkadyalı çobanların⁴⁵³ yaşamı gibi tohumlarında gizli kalıp kültürleşmezdi.

⁴⁴³ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 57.

⁴⁴⁴ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 74.

⁴⁴⁵ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 72.

⁴⁴⁶ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 37.

⁴⁴⁷ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 56.

⁴⁴⁸ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 53.

⁴⁴⁹ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, ss. 56, 57.

⁴⁵⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 10.

⁴⁵¹ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 27.

⁴⁵² Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 36.

⁴⁵³ Bkz. Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 26.

Lokman Çilingir'e göre, eğilim (doğa) ve ödev (özgürlük) arasındaki çatışmada ortaya çıkan doğal\antagonistik (*Antagonismus*) diyalektik, toplum dışı toplumsallık ile iyiye yönelik asli yapı – kötüye yönelik meyil arasındaki çatışmalarda da görülür.⁴⁵⁴ Toplum dışı toplumsallık, Kant'ın şu sözleri ile özetlenebilir:

Yabanlıktan, insanın asıl toplumsal değerinin galebe çaldığı kültüre doğru ilk adımlar böyle gerçekleşir; tüm yetenekler yavaş yavaş bu şartlarda gelişir, beğeni şekillenir ve hatta devam eden aydınlanma yoluyla, ahlaki ayrımlar yapmaya dair işlenmemiş doğal eğilimleri, zaman içinde, belirli pratik ilkelere ve böylece patolojik=zoraki ortak onaylamayı nihayetinde ahlaki bir bütün olacak bir topluma dönüştürebilecek bir düşünme tarzı oluşturma başlangıcı burada bulunur.⁴⁵⁵

Etik düşüşe rağmen insan, ahlaklaşma amacı doğrultusunda tutkusal\patolojik⁴⁵⁶ değil özgür eylemlerde bulunabilmenin düşünce tarzını öğrenir. Toplumun ahlaki bir bütüne dönüştürülebilmesi için öncelikle doğa durumundan çıkılması gerekir. “Doğanın insan türünü çözmeye zorladığı en büyük sorun, evrensel olarak hukuk uygulayan bir yurttaşlar [vatandaşlar] toplumuna ulaşmaktır.”⁴⁵⁷ İnsanın çözmeye zorlandığı bu sorun, anayasa ile ilişkilendirilir. “Dışsal yasalar altındaki özgürlüğe karşı konulmaz bir yetkenin (*Gewalt*) eşlik ettiği toplum, yani kusursuz biçimde adil bir yurttaşlık anayasası doğanın insan türüne verdiği en büyük ödev [problem] olmalıdır.”⁴⁵⁸ Doğa, marifeti ile disipline ettiği insanın önüne adil bir vatandaşlık anayasası kurma problemi\görevi (*Aufgabe*) koyar. Bu problem, insanın sivil duruma geçme ödevinin kendisi olarak düşünülmemelidir. Kant, “doğa şu ya da bu şeyin olmasını istiyor dersem, bu, doğanın bize bu şeyi ödev olarak yüklediği anlamına değil (bunu yalnızca zorunluluktan muaf pratik akıl yapabilir), biz istesek de istemesek de doğanın bunu yapmakta olduğu anlamına gelir”⁴⁵⁹ der. Dolayısıyla doğanın, insan türünün önüne koyduğu ve çözmeye zorladığı problem, yalnızca sivil duruma geçme ödevine işaret eder. González'e göre doğanın disiplini ile olumsuz özgürlüğün kazanılmasından “itibaren, sanat ve bilimlerden oluşan olumlu beceri kültürü insanı medenileştirmekle görevli olacaktır.”⁴⁶⁰ Terbiye (disiplin) kültürü temelinde beceri kültürünün de katkısı ile medeni kültür elde edilecektir. “İnsanı yücelten tüm kültür ve sanat, en güzel toplumsal düzen, kendi doğası gereği kendisini

⁴⁵⁴ Bkz. Çilingir, *Umut Felsefesi*, s. 55.

⁴⁵⁵ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 26.

⁴⁵⁶ Patolojik-pratik zorunluluk ayrımı için ayrıca bkz. Kant, *Ethica*, s. 30.

⁴⁵⁷ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 27.

⁴⁵⁸ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 27.

⁴⁵⁹ Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı* (1795), s. 142.

⁴⁶⁰ González, “Kantian Philosophy as a Philosophy of Culture”, s. 90.

disipline etmeye ve böylece doğanın tohumlarını zoraki bir sanat yoluyla tam olarak geliştirmeye zorlanan toplumdışılığın meyveleridir.”⁴⁶¹ Doğanın, insan türünün önüne koyduğu problem, her ne kadar zoraki sanat yoluyla da olsa özgürlük içinde yönetim sanatı olarak yerine getirilir. Ebedi barış hedefi doğrultusunda sivil duruma geçmek yani medenileşmek için benim ve senin olanın (mülkiyetin) nihai belirlenimini sağlayacak sivil anayasanın temelinde, aklın bir idesi⁴⁶² olan kökensel sözleşme idesine ihtiyaç vardır.

⁴⁶¹ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 28.

⁴⁶² Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 54.

3. MÜLKİYET TEMELİNDE MEDENİLEŞME

Bireysel özne toplumsallaştıkça, masumiyet haline yabancı olan kültürel kötülükler açığa çıkar. Aklın kültürleşmesi ile oluşan bu yabancılığın etkisi, yasadışı toplumdaki vahşi avcılıktan çobanlığa ve düzensiz toplayıcılıktan tarıma geçişte iki insan arasında görülür. “Burada, bu ana dek yan yana dostça yaşayan iki insan arasında nifak çıkar; bunun sonucu, farklı yaşam tarzlarının birbirinden ayrılması ve bunların yeryüzüne dağılmaları olur.”⁴⁶³ Vahşi avcı ve düzensiz toplayıcı arasında bulunmayan nifak, bu iki insanın özellikle toplayıcı olanın kültürleşmesi ile başlar. Çünkü tarım için elzem olan “kalıcı bir yerleşim, kalıcı bir toprak mülkiyeti ve bunu savunmak için yeterince güç gerektirir. Ama çoban, kendi otlatma özgürlüğünü sınırlayan bu mülkiyetten nefret eder.”⁴⁶⁴ Tarım için gerekli olan mülkiyetin (*Eigentum, dominium, ownership, property*) vahşi avcılardan veya çobanlardan korunması için bir arada yaşanır ve köyler kurulur. “Kültür ve hem bir eğlence hem bir çalışma olarak sanatın başlangıcı buradan ortaya çıkmış olmalıdır.”⁴⁶⁵ Toplumdışı toplumsallık ile insanın toplumsal değerine doğru atılan ilk kültürel adımlardan sonra mülkiyet edinme ile kültür ve sanat açığa çıkmaya başlar. Bu açıklama ile henüz sivil duruma geçmeyen öznenin doğa durumunda da mülkiyeti olduğu görülür. Çünkü doğa durumunda hukuk devleti olmasa dahi evlilik ve babalıkla ilgili olan evsel toplulukların hukuki ilişkileri dolayısıyla hukuki topluluklar bulunur.⁴⁶⁶ O halde hukuki toplulukların bulunduğu doğa durumunun karşıtı toplumsal durum olmamalıdır. Doğa durumuna “karşıt olarak toplumsal durum (Achenwald’ın [Achenwall’in] düşündüğü gibi) ve bir suni durum (*status artificialis*) olarak adlandırılacak durum değil, dağıtıcı adaletle dayanan sivil (*status civilis*) toplum [durum] getirilir.”⁴⁶⁷ Aristoteles’in temellerini⁴⁶⁸ attığı ayrıma göre adaletin “bir türü, onurun, paranın ya da topluma katılanlar [yurttaşlar] arasında bölüştürülebilir olan diğer şeylerin dağıtılmasında söz konusu olandır (çünkü burada kişilerin eşitliğe aykırı ve eşit olarak bir şeye sahip olması söz konusudur); bir başka türü ise alışverişlerde düzeltici [denkleştirici] olandır.”⁴⁶⁹ Günümüzde de geçerliliğini koruyan bu ayrıma göre denkleştirici adalette, verilenin orantılı karşılığını alma

⁴⁶³ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 59.

⁴⁶⁴ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 60.

⁴⁶⁵ Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 60.

⁴⁶⁶ Bkz. Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 46.

⁴⁶⁷ Kant, *Ahlakın Metafizik Hukuk Öğretisi*, s. 162.

⁴⁶⁸ Bkz. Gözler, *Hukuka Giriş*, s. 389.

⁴⁶⁹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, s. 95.

konusunda herkes eşit muameleye tabi olurken; dağıtıcı adalette ise kişi yeteneği ve toplum içindeki durumuna göre adaletten pay alır.⁴⁷⁰ Bu nedenle Aristoteles’e göre adalet türlerinden ilki aritmetik (mutlak), ikincisi ise geometrik (nispi) olarak eşitliği sağlar.⁴⁷¹ Ancak denkleştirici ve dağıtıcı adaletin bu genel ayrımı Kant’ın üç tür adalet anlayışını da içerecek şekilde açıklamaya yetmez. O, hukuka uygun düzen içerisindeki kamusal adaleti (*öffentliche Gerechtigkeit*); koruyucu adalet (*iustitia tutarix, protective justice*), denkleştirici\geçerli⁴⁷²\karşılıklı kazanımlı adalet (*iustitia commutative, commutative justice*), ve dağıtıcı adalet (*iustitia distributiva, distributive justice*) olmak üzere üçe ayırır.

Burada yasa ilk olarak, sadece hangi davranışın form olarak (*lex iusti*) içsel açıdan doğru olduğunu, ikinci olarak hangi malzemenin dışardan da yasa tarafından kapsamına alınabilecek olduğunu, yani mülkiyetin hangi türünün hukuka uygun olduğunu (*lex iurica [iuridica]*); üçüncü olarak bir yargı örgütünün belirli bir olaya uygulanması gereken hukuka göre nasıl karar verdiğini, yani hukuka en uygun olduğunu (*lex iustitiae [iustitiae]*) söyler.⁴⁷³

Eylemin içsel açıdan doğruluğunu belirten *lex iusti*, koruyucu adalet; nesnenin seçimi ile mülkiyet edinimde hukuka uygunluğu belirten *lex iuridica*, denkleştirici adalet; yargı örgütünün verdiği zorlayıcı kararı belirten *lex iustitiae* ise dağıtıcı adalet anlamına gelir. Hukuki durumu imleyen üç adalet türü kamusal adaleti oluşturur. “Sadece hukuka uygun düzen [hukuki durum], insanların birbirleri arasındaki ilişkide herkesin haklarını kullanabileceği koşulları içeren bir ilişkidir ve genel yasakoyucu istenç [irade] idesi açısından bakıldığında, formel [biçimsel] koşullar altında herkesin haklarını kullanabilmesi kamusal adalet olarak adlandırılır.”⁴⁷⁴ B. Sharon Byrd ve Joachim Hruschka’ya göre, hukuki durum (*rechtlicher Zustand*) için diğer eserlerinde⁴⁷⁵ *status iuridicus* kavramını da kullanan Kant’ın, *Ahlakın Metafiziği* isimli eserini yazdığı dönemde hukuk devleti (*Rechtsstaat*) kavramı kullanılmamasına rağmen *ius iuridicus* dolayısıyla *rectlicher Zustand* kavramları, hukuk devleti idesinin kaynağını oluşturur.⁴⁷⁶ O halde hukuk devleti içinde insanların birbirleriyle ilişkisinde biçimsel koşulları altında haklarını kullanması kamusal adalet anlamına gelir.

Hukuk devletinin bulunmadığı doğa durumunda, dağıtıcı adalet dışındaki adalet

⁴⁷⁰ Ayrıntılı açıklama için bkz. Gözler, *Hukuka Giriş*, ss. 389, 390.

⁴⁷¹ Bkz. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, ss. 96, 97.

⁴⁷² Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 150.

⁴⁷³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 161.

⁴⁷⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 161.

⁴⁷⁵ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 48. Ayrıca bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 119.

⁴⁷⁶ Bkz. Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 25.

türleri bulunur.⁴⁷⁷ Çünkü, “hukuki olmayan durum, yani dağıtıcı adaletin olmadığı durum doğal durum olarak (*status naturalis*) adlandırılır.”⁴⁷⁸ Doğa durumunu, savaş durumu olarak niteleyen Kant, doğa durumundaki adalet ve mülkiyet düşünceleri ile Hobbes’tan ayrılır. Hobbes’a göre, “adalet ve mülkiyet devletin kurulmasıyla başlar.”⁴⁷⁹ Kant’ın hukuk felsefesinde ise doğa durumundaki yasasız özne, denkleştirici adalet doğrultusunda haklarını kendisi belirler. “Bu özel tarafların her biri, hangi haklara sahip olduğumuz konusunda kendi kararını verir, çünkü anlaşmazlıkları nihai bağlayıcı güçle çözebilecek bir kurumun yokluğunda, her birey kendi kararına varmak zorundadır.”⁴⁸⁰ Doğa durumunda özel şahısların elinde olan adalet dolayısıyla doğal hak\hukuk, özel hak\hukuk (*Privatrecht*)⁴⁸¹ olarak; vatandaşla ilgili olanı imleyen medeni hak\hukuk (*bürgerliche Recht*) ise kamusal hak\kamu hukuku (*öffentliche Recht*) olarak adlandırılır.⁴⁸² Kant’a göre, “sistematik olarak haklar sadece *a priori* ilkelere dayanan doğal hak ve yasakoyucunun istencinden [iradesinden] ortaya çıkan pozitif (statü) hak olarak ayrılır.”⁴⁸³ Doğal hukukun irade yerine *a priori* ilkeleri dayanması nedeniyle doğa durumundaki hukuk için doğal hukuk yerine özel hukuk denir. “Zira haklar insanlar arası ilişkileri belirleyen eylemlerin imkânı ile ilgilidir. Dolayısıyla karşılıklı irade beyanına ve uzlaşma dayandıklarından ‘doğal’ olamazlar.”⁴⁸⁴ Kamuya ilan edilen yasaların bütünü oluşturarak kamu hukukunda⁴⁸⁵ ise, anlaşmazlıkları (sivil duruma özel) dağıtıcı adaletle uygun bir şekilde ve nihai bağlayıcı güçle çözebilecek kurum olan dışsal zorlayıcı otorite⁴⁸⁶ bulunur. Koruyucu (*lex iusti*), denkleştirici (*lex iuridica*) ve dağıtıcı (*lex iustitiae*) adalet, üç hak ödevi ile örtüştüğü⁴⁸⁷ için adalet türlerinin genel sunumu, hak ödevlerinin açıklanmasını da gerektirir.

⁴⁷⁷ Bkz. Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 61.

⁴⁷⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 161.

⁴⁷⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 114.

⁴⁸⁰ Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 73.

⁴⁸¹ Kant’ın doğa durumuna ve sivil (medeni) duruma ilişkin ayrımı ile örtüşen özel hukuk kamu hukuku ayrımı günümüzdeki Kara (Kıta) Avrupası hukuk sisteminde farklı bir ayrıma tabidir. Buna göre özel hukuk, iki medeni kişi arasındaki hukuka; kamu hukuku ise üstün olan devlet ile ilişkiye karşılık gelir. Bu nedenle Kant’ın sivil durumda bulunan kamu hukuku kapsamında değerlendirdiği medeni hukuk, günümüzde medeni kişiler arasındaki hukukun yer aldığı özel hukuk başlığında yer edinir. Kara Avrupası hukuk sistemindeki özel hukuk-kamu hukuku ayrımı için bkz. Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2015, s. 135.

⁴⁸² Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 83.

⁴⁸³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 79.

⁴⁸⁴ Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 34.

⁴⁸⁵ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 165.

⁴⁸⁶ Bkz. Güneş Esgün, “Kant’ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, s. 154.

⁴⁸⁷ Bkz. Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 69.

3.1. Hak Ödevleri ve Adalet Türleri

Hak ödevleri ile etik\erdem ödevlerinin ayrımı ödevlerin kendisinden ziyade yasa koyucunun farklılığına dayanır. “Etik yasakoyucu (ödevler yine aynı şekilde dışsal olabilir), dışsal olamayan yasakoyucudur; hukuki olan ise, dışsal da olabilir.”⁴⁸⁸ O halde etik ödevler içsel ve dışsal olabilirken, etik yasakoyucu dışsal olamaz. Çünkü başkasına karşı etik bir ödev olabilir ancak bu ödev aynı zamanda amaç⁴⁸⁹ olduğu için dışsal bir yasa koyucu tarafından yasalaştırılamaz. “Hiçbir dışsal yasakoyucuyla, birinin kendisine amaç belirlemesi sağlanamaz (çünkü bu duygusal halin içsel bir eylemidir).”⁴⁹⁰ Yasanın nesnel zorunluluğu ile seçimi belirleme nedeni olan güdü\itki, yasa koyuculuğun unsurlarını oluşturur. “Önce gerçekleşmesi gereken eylemi objektif [nesnel] olarak zorunlu gösteren bir yasa, yani bir eylemi ödev hâline getiren yasa, ikincisi bir itkidir [güdüdür], itki bu eylem için seçimin yönelim nedenini subjektif [özel] yasanın tasarımıyla bir araya getirir.”⁴⁹¹ Hukuki ve etik yasa koyucu arasındaki fark yasadaki güdüden kaynaklanır. “Dışsal yasa koyma olarak hukuksal yasa, ödevin ve yasanın kendisinin dışında başka itkilerin [güdülerin], - dışsal bir otoritenin- eylemi belirlediği yasa koyma edimidir.”⁴⁹² Etik yasa ise dışsal bir zorlayıcı otoritenin güdü olarak ödevle birleştirilmesi gerekmez. Çünkü etik yasa “ödev düşüncesi [idesi] sadece itki [güdü] için yeterlidir.”⁴⁹³ Güdü ayırımına rağmen hukuki ve etik yasalar, ahlaki yasalar altında açıklanır.⁴⁹⁴

Doğa yasalarının karşıtı olan özgürlüğün ahlaki yasaları, yalnızca dışsal fiillerin yasaya uygunluğu söz konusu ise hukuki yasalar olarak; eğer hukuki yasalar, eylemleri belirleyen neden olma talebinde bulunursa etik yasalar olarak nitelendirilir.⁴⁹⁵ Hukuki yasaların konusu olan dışsal fiiller, ben ve öteki arasındaki dışsal özgürlük içinde gerçekleşir. “Ahlak metafiziğinin bir konusu olarak özgürlük, ister içsel özgürlük ister dışsal özgürlük hakkı olsun, duyulur dünyada bir fenomen değildir.”⁴⁹⁶ Dışsal özgürlük kavramına eklenen hak⁴⁹⁷ kavramı, saf bir kavramdır ancak deneysel olana

⁴⁸⁸ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 61.

⁴⁸⁹ Bkz. Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, s. 294.

⁴⁹⁰ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 62.

⁴⁹¹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 59.

⁴⁹² Güneş Esgün, “Kant’ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, s. 143.

⁴⁹³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 61.

⁴⁹⁴ Bkz. Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, s. 294.

⁴⁹⁵ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 50.

⁴⁹⁶ Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 4.

⁴⁹⁷ Bkz. Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, s. 141.

yönelir.⁴⁹⁸ “Kafese kapatılmamış ya da bağlanmamış bir hayvan dışsal olarak özgürdür. Ne kafeste ne de bağlı olan *homo phaenomenon* da dışsal olarak özgürdür. Dışsal özgürlük deneysel olarak algılanabilir, ancak içsel özgürlük ve dışsal özgürlük hakkı ancak bir metafizik içinde kavranabilir.”⁴⁹⁹ Dışsal özgürlük, doğuştan gelen kökensel özgürlük hakkı ile bir hak olarak kavranabilir. “Özgürlük (bir diğerini zorlayan seçimden bağımsızlık), bir diğerinin özgürlüğüyle genel yasaya göre beraber var olabildiği sürece, herkesin sadece insan olması nedeniyle hak kazanmasıdır, bu hak kadim ve doğuştan gelen tek haktır.”⁵⁰⁰ Hukuki özne sadece insan olduğu için doğuştan özgürlük hakkına sahiptir.

Doğuştan gelen özgürlük hakkı, hukuki ilişkilerdeki dışsal özgürlüğün zeminini oluşturur. Guyer’e göre, “Kant burada büyük olasılıkla, kişinin dışsal nesneleri ya da başka insanları temel araçlar olarak kullanmadan gerçekleştirdiği eylemlerdeki özgürlükten söz etmektedir.”⁵⁰¹ Dışsal özgürlük hakkı tüm hukuki öznelerde eşit şekilde bulunur. Kişi, kendi eylemiyle doğumunu gerçekleştirmediği için doğumun kendisi hukuki anlamda eşitsizlik oluşturmaz.⁵⁰² “Doğuştan gelen eşitlik, karşılıklı olarak birinin kendisini bağlayıcı duruma sokmasına göre, diğer insanlara daha fazla bağlayıcı olmadan bağımsız olma demektir; bir insanın kendi efendisi (*sui iuris*) olması da buradan gelmektedir.”⁵⁰³ O halde doğal varlık yönüyle insan dışsal olarak özgür olabilir ancak akıl varlığı yönüyle aklın saf bir kavramı olan özgürlük hakkını dolayısıyla öznelerarası eşitliğini⁵⁰⁴ kavrar. “Ahlaki saha ile hukuki sahayı birleştiren, her ikisinin de pratik aklın özgür yasa koyma ediminin ürünü olmalarıdır.”⁵⁰⁵ Metafizik yönlerinden dolayı ahlaki yasa altında incelenen hukuki ve etik yasalar için seçilen maksimin güdüsündeki farklılık, yasaların eylem ile olan ilişkilerinde de farklılığa neden olur. “Böylece eylemlerin hukuki yasalara uygunluğuna yasallık, eylemlerin etik yasalara uygunluğuna da ahlakilik denir.”⁵⁰⁶ Daha önce ödevde uygun ve ödevden dolayı kavramlarının açıklanmasında görülen yasallık (*Legalität*)-ahlakilik (*Moralität*) kavramlarının ahlak ve hukuk karşıtlığı anlamında kullanıldığı

⁴⁹⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 36.

⁴⁹⁹ Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, s. 4.

⁵⁰⁰ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 79.

⁵⁰¹ Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, s. 300.

⁵⁰² Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 49.

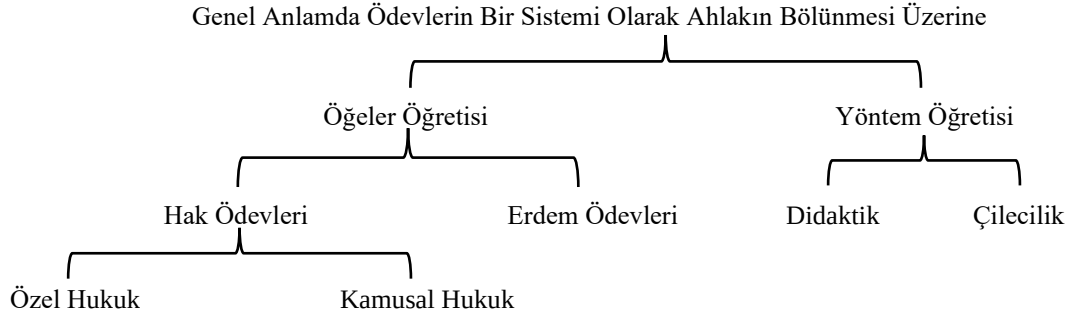
⁵⁰³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 80.

⁵⁰⁴ *A priori* verili olan hak ve eşitlik gibi kavramların tanımlanamayacağı hakkında bkz. Bkz. Kant, *Ari Usun Eleştirisi*, s. 432.

⁵⁰⁵ Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 33.

⁵⁰⁶ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 50.

düşünülmemelidir. Aksine ödevde uygun olan eylemin ödevde karşıt olmaması gibi yasal olan da ahlaki olana karşıt değildir. Ancak güdü olarak ödev idesinin kendi başına alınmaması söz konusudur. Şimdi, hak ve etik\erdem ödevlerinin ahlak ile olan ilişkisi için Kant'ın oluşturduğu şekil sunulabilir.

Şekil 3.1. Ödevler Sistemine Göre Ahlakın Bölümleri⁵⁰⁷

Hak ödevleri, Romalı hukukçu Domitius Ulpian'ın⁵⁰⁸ formülasyonlarının geliştirilmesi ile genel olarak üçe ayrılır. Bu üç ödev, hukuka saygılı insan -şerefli olmak, haksızlık yapmamak ve herkese kendisine ait olanı vermek ilkeleri ile formüle edilebilir. Üç ödevi açıklamak için kullanılan üç ilke, hak ödevlerinin içsel, dışsal ve diğer ödevler ayrımında yer edinir.⁵⁰⁹ Adaletin türlerinde olduğu gibi üç ödev de *lex iusti*, *lex iuridica* ve *lex iustitiae* ile ilişkilendirilir.⁵¹⁰ “O halde hukuki görevler [ödevler] adaletin buyruklarını tayin eder.”⁵¹¹ Kant, adaletin buyruklarından ilki hakkında şunları söyler: “Hukuka saygılı bir insan ol (*honeste vive*). Hukuken şerefli olma (*bonestas [honestas] iuridica*) diğer insanlarla ilişkilerde bir insanın insan olarak değerli olduğunu ileri süren şu cümlede ifade edilen ödevde bulunmaktadır: ‘Kendini diğerleri için salt bir araç yapma, bunun yerine onlar için aynı zamanda amaç ol.’”⁵¹² İlk ilkede hukuka saygılı dolayısıyla şerefli olan özneye yapılan vurguda, koruyucu adaletin içsel açıdan doğru olmasına benzer şekilde içsel özel hakka (insanın sahip olduğu kendi bedeni ve aklına)⁵¹³ atıf yapılır. “Doğuştan gelen benim ve senin içsel olarak da adlandırılabilir (*meum vel tuum intertum [internum]*); çünkü dışsal olan her

⁵⁰⁷ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 67.

⁵⁰⁸ Bkz. Saticı, *Kant'ın Hukuk Felsefesi*, s. 108.

⁵⁰⁹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 79.

⁵¹⁰ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 78, 79.

⁵¹¹ Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 118.

⁵¹² Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 78.

⁵¹³ Bkz. Güneş Esgün, “Kant'ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, s. 145.

zaman kazanılmalıdır.”⁵¹⁴ O halde hukuki özne doğuştan gelen içsel özel hakkının yanında hukuki ilişkilerde bulunarak dışsal haklar da kazanabilir.⁵¹⁵ Hukuki öznenin diğerleri için araç olmamasını belirten ilk ilkenin vurguladığı insanlık, insanın sadece insan olması nedeniyle doğuştan sahip olduğu özgürlük hakkında temellendirilir. Doğuştan gelen hakkı ile özgür dolayısıyla eşit olan doğa durumundaki hukuki özneler, kendisi dışındaki nesnelere sahip olmak için seçimde bulunabilirler. Seçilen dışsal nesnenin kullanımındaki öznel koşula⁵¹⁶ zilyetlik (*Besitz, possession*)⁵¹⁷ denir.

Benim dışımda nesne ifadesi ya bu nesne benden (öznenen) sadece farklı bir nesne anlamına ya da farklı bir yerde (*positus*), bir mekânda [uzayda] veya zamanda bulunan nesne anlamına gelir. Zilyetlik ilk anlamında anlaşılırsa, rasyonel zilyetlik, ikinci anlamında anlaşılırsa, empirik [deneysel] zilyetlik olarak adlandırılır. Salt hukuki [düşünsel] zilyetlik (bu tabii mümkünse) bir nesneyi elde tutmadan zilyetliktir (*detentio*).⁵¹⁸

Benim dışımdaki benden farklı bir nesnenin kullanımının öznel koşuluna rasyonel zilyetlik; benim dışımdaki, uzay\uzam\mekan (*Raum, space*) ve zamanın (*Zeit, time*)⁵¹⁹ koşullarına bağlı⁵²⁰ olan fenomenal nesnenin kullanımının öznel koşuluna deneysel zilyetlik; bir nesnenin fiziki olarak elde tutulmadan dahi hakimiyetine ise düşünsel\kavranabilir zilyetlik denir. Doğanın marifeti ile toplumsallaşan ve akli kültürleşen özne, düşünsel zilyetliğin imkanını, pratik aklın izin verici yasanı (*lex permissiva*)⁵²¹ ile kavrar. İzin verici yasanın verdiği “yetkiyle herkesi seçimimizin belirli nesnelerini kullanmamaya yükümlü hale getirebiliriz, çünkü bu nesneleri ilk olarak biz zilliyetliğimize [zilyetliğimize] almış durumdayız.”⁵²² Dışsal özgürlük hakkı temelinde seçilen dışsal nesnenin kullanımında engellenme, haksızlığı oluşturur. “Zilyetimde o nesne bulunmamasına rağmen (nesneyi elde tutmadan), nesneyi kullanışmada rahatsız edildiğimde bana haksızlık yapılıyorsa, dışsal bir şeyler

⁵¹⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 79.

⁵¹⁵ Bkz. Byrd and Hruschka, *Kant's Doctrine of Right a Commentary*, s. 65.

⁵¹⁶ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 87.

⁵¹⁷ Hukuk literatüründe zilyetlik, nesne üzerindeki fiili hakimiyeti ve bu hakimiyet yönündeki iradeyi vurgular. Dolayısıyla zilyetlik bir durum, mülkiyet ise bir haktır. Bkz. Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, İstanbul 2016, s. 132. Bir durum olan zilyetliğin, fiili mi yoksa hukuki bir durum mu olduğu hukuk doktrininde tartışma konusudur. Ayrıca zilyetliğin bir durum olmayıp bir hak olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur. Zilyetliğin konumunu belirleme konusunda hukuk doktrininde bulunan tartışmalar ve görüşler için bkz. M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi ve Saibe Oktay-Özdemir, *Eşya Hukuku Kısaltılmış Ders Kitabı*, Filiz Kitabevi, İstanbul 208, ss. 15, 16.

⁵¹⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 88.

⁵¹⁹ İç sezginin biçimi olarak zaman ile dış sezginin biçimi olarak uzay kavramları için bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, ss. 59-67.

⁵²⁰ Bkz. Satıcı, *Kant'ın Hukuk Felsefesi*, s. 121.

⁵²¹ Bkz. Güneş Esgün, “Kant'ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, s. 148.

⁵²² Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 89.

benimdir.”⁵²³ Dışsal benim ve senin olana yönelik haksızlığa dair açıklama denkleştirici adalet ile örtüşen Ulpian’ın ikinci formülasyonunda sunulur. “Kimseye haksızlık yapma (*nemidem [neminem] laede*) bunun için gerektiğinde diğerleriyle işbirliği yapmaktan kaçın, tüm toplumla ilişkini kesmek gerekse bile, bunu yap (*Lex iuridica*).”⁵²⁴ Denkleştirici adalette görülen hukuka uygun mülkiyetin⁵²⁵ seçiminde haksızlık yapmaktan kaçınılmalıdır.

Doğa durumunda özel şahısların elinde olan hukukta, dışsal benim ve senin olanın ortaklığı ile uygunluğunu sağlayacak olan kavram, üzerinde yaşanan alan anlamındaki⁵²⁶ topraktır (*Boden, land*). Toplumsallaşma sonucunda kültürleşen öznelerin (tarım ve avcı sınıfı) arasında çıkan nifak dolayısıyla yeryüzüne dağıldıklarını gördük. Doğanın marifeti ile dünyanın her bölgesinde yaşamını idame ettirebilecek ürünlere ulaşabilen insan, yine doğanın marifeti olan savaş nedeniyle yeryüzünün dört bir yanına dağılır.⁵²⁷ “Tüm insanlar ilk [kökense] olarak (yani özellikle seçimin hukuki eyleminden önce) toprağın hukuka uygun zilyetliğindedir, yani insanlar, doğanın veya tesadüfün onları (istençleri [iradeleri] olmaksızın) götürdüğü yerde olmak hakkına sahiptir.”⁵²⁸ Doğa, insanları yeryüzüne dağıtarak insanların toprak üzerinde empirik zilyetliğe sahip olmasını sağlar. “Kazanımın empirik [deneysel] hukuki sebebi toprağın ilk [kökense] ortak fiziki işgaline (*apprensio [apprehensio] physica*)”⁵²⁹ dayanır. Ancak yeryüzü, sınırsız bir düz yüzeye sahip olmayıp, küre şeklinde olduğu için dağılmış topluluklar bir araya gelebilir.⁵³⁰ Uzak ve zamana tabi olup fiziki işgale dayanan deneysel zilyetlik, toplumların toprak üzerinde bir arada zilyetliğini sağlayamayacaktır. Bu nedenle toprağın kazanımındaki hukuki neden deneysel değil, akla dayanan düşünsel zilyetlik⁵³¹ ile dolayısıyla *a priori* bir pratik akıl kavramı olan ortak zilyetlik⁵³² ile sağlanmalıdır.

⁵²³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 91.

⁵²⁴ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 78.

⁵²⁵ Dışsal nesnenin kullanımının özne koşulu olan zilyetliğin benim olması bakımından sahipliğe ve kazanıma yaptığı vurgu Kant’ın zilyet ve hak olarak mülkiyet kavramlarının sınırını çizmeyi zorlaştırmaktadır. Bu durum Roma hukukunda, Iustinianus’tan (*Corpus Iuris Civilis* adındaki kanunamenin hazırlanmasından) önceki dönemde mülkiyet ve zilyet kavramlarının arasındaki sınırın kaybolmasına benzemektedir. Roma hukukundaki bu dönem için bkz. Tahiroğlu ve Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, s. 78.

⁵²⁶ Bkz. Satici, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, s. 121.

⁵²⁷ Bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 139.

⁵²⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 109.

⁵²⁹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 111.

⁵³⁰ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 109.

⁵³¹ Bkz. Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, s. 142.

⁵³² Bkz. Satici, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, s. 128.

Tüm insanlar tüm dünyadaki toprakların ilk [kökensel] olarak ortak zilyetindedir (*communio fundi originaria*) ve herkes doğal olarak bunu kullanmak kullanma istencini [iradesini] taşımaktadır (*lex iusti*). Birinin seçiminin doğa gereği diğerinin tercihinin tersi yönde olması önlemeyecek [önlenemeyecek] olduğundan, her kullanımda bu olanaksız hâle gelirdi, bu nedenle ortak toprak üzerinde her birinin bir özel zilyetliğini belirleyebilecek bir yasa bunu sağlamaktadır (*lex iuridica*).⁵³³

Lex iusti uyarınca özgür ve eşit olan hukuki özneler, kökensel ve doğal olarak toprağın ortak zilyedi olma yönünde iradede bulunurlar. Henüz dışsal bir zorlayıcı otorite bulunmasa dahi benim ve senin olana yönelik iradelere haksızlık yapılmamalıdır. Ancak bu benimdir diyen öznenin iradesi karşısında, eşit konumda bulunan ve bu senindir⁵³⁴ diyen ötekinin iradesi bulunmadıkça dışsal benim ve senin olan ihlal edilebilecektir. Çünkü kazanımın düşünsel hukuki neden ile sağlandığı tek taraflı iradede, henüz ötekinin iradesi ile uyum sağlanmamıştır. “Kendi gücüm altına aldığım (dışsal özgürlük yasasına göre) ve kendi tercihime göre nesne olarak kullanabilme yetim olan (pratik akıl yasası postulatına göre) ve son olarak benim olmasını istediğim (bir olası birleşmiş istenç [irade] idesine göre) bir şey, benimdir.”⁵³⁵ Pratik aklın postulatı⁵³⁶ olarak izin verici yasa⁵³⁷ ile kazanılan düşünsel zilyetliğin benim olması için birleşmiş irade idesine ihtiyaç vardır. Olası birleşmiş irade, zımnî örtük gizli bir şekilde olmazsa olmaz (*conditio sine qua non*)⁵³⁸ koşul olarak sunulur. Ancak bu koşul ahlaki ilerlemede bulunan tarihsel özne için yeterli değildir. Doğası gereği toprağın kökensel kazanımını sağlamak yönünde iradede bulunan insan, ahlaki ilerleme idesine uygun olarak amaçlarını gerçekleştirmek⁵³⁹ için adım atar. Ortak iradenin bulunacağı sivil duruma geçiş ödevini yerine getirmek amacıyla sahip olunan nesneler, nihai değil geçici⁵⁴⁰ ama buna rağmen hakiki⁵⁴¹ hukuki zilyetlik konumundadır.⁵⁴²

Bu nedenle dışsal bir şeyler sadece devlet [sivil] durumu [durum] idesiyle uyum içerisinde iktisap edilebilir, bu devlet durumu ve ortaya çıkışı bakımından böyledir, fakat gerçekleşmesi açısından böyle değildir (yoksa kazanım türetilirdi), böylece dışsal bir şeyler sadece ilk kez geçici olarak iktisap edilebilir. -Nihai

⁵³³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 118.

⁵³⁴ Bkz. Güneş Esgün, “Kant’ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, s. 149.

⁵³⁵ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 104.

⁵³⁶ Postulat kavramı, teorik alanda kanıtlanamayan ama pratik alanda doğru olarak kabul edilen önerme anlamındadır. Ayrıntılı açıklama için bkz. Çilingir, *Umut Felsefesi*, ss. 11, 12.

⁵³⁷ Bkz. Satıcı, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, s. 122.

⁵³⁸ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 111.

⁵³⁹ Bkz. Satıcı, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, s. 138.

⁵⁴⁰ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 102.

⁵⁴¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 112.

⁵⁴² Bkz. Satıcı, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, s. 117.

kazanım sadece devlet durumunda gerçekleşir.⁵⁴³

Benim ve senin olanın olası ortak bir irade altında bulunmasını sağlayacak zımni bir olmazsa olmaz koşulu tamamlayacak olan sivil durum idesidir.⁵⁴⁴ Sivil duruma özel olan dağıtıcı adalet ile ilişkilendirilebilecek Ulpian'ın formülasyonundan türetilmiş herkese kendisine ait olanı vermek (*suum cuique tribue*) yönündeki üçüncü ilke, sivil duruma geçme ödevine atıf yapar. “‘Herkesin kendisine ait olanın, herkese karşı güvence altına alınabildiği bir pozisyona gir’ (*Lex iustitae [iustitiae]*).”⁵⁴⁵ Bu güvence doğa durumundaki özel şahısların eliyle değil sivil durumdaki yargı örgütünün⁵⁴⁶ eliyle gerçekleşebilir. Bu nedenle hem doğanın insan türüne vermiş olduğu en büyük ödev gereği hem de benim ve senin olanın güvence altına alınabilmesi için sivil duruma geçilmelidir. Ulpian'ın formülasyonları üzerinden açıklanan hak ödevlerinin ilkeleri, genel geçer hak ilkesi⁵⁴⁷ ile özetlenebilir. “‘Birinin özgürlüğünün genel yasalarla beraberce uyum içerisinde veya fiilin maksimine göre birinin seçiminin özgürlüğünün diğerinin özgürlüğüyle genel yasalara göre uyum içinde birlikte var olabildiği her bir fiil doğrudur [haklıdır].”⁵⁴⁸ Şimdi *lex iusti*, *lex iuridica* ve *lex iustitiae* kavramlarının hak ödevleri ve adalet türleri ile dağınık olan ilişkisi bir tabloda sunulabilir.

Tablo 3.1. Adalet Türleri ile Hak Ödevlerinin Birliği

	Lex Iusti	Lex Iuridica	Lex Iustitiae
Adaletin Türleri	Koruyucu Adalet	Denkleştirici Adalet	Dağıtıcı Adalet
Adaletin Buyrukları	Hukuka Saygılı İnsan -Şerefli- Olmak	Haksızlık Yapmamak	Herkese Kendisine Ait Olanı Vermek
Hak Ödevinin Türleri	İçsel	Dışsal	Diğer
Hukuk Türleri	Özel Hukuk ve Kamu Hukuku	Özel Hukuk ve Kamu Hukuku	Kamu Hukuku
Durumlar	Doğa Durumu ve Sivil Durum	Doğa Durumu ve Sivil Durum	Sivil Durum

Tarihsel öznenin, doğa durumundaki mülkiyet edinimine yönelik çaba, kamu

⁵⁴³ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 111.

⁵⁴⁴ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 118.

⁵⁴⁵ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 79.

⁵⁴⁶ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 161.

⁵⁴⁷ Bkz. Satıcı, *Kant'ın Hukuk Felsefesi*, s. 86.

⁵⁴⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 71.

hukukunun bulunduğu sivil durumun ve devletin⁵⁴⁹ imkanını oluşturur. “Sivil duruma geçmeden önce herhangi bir kazanım geçici bir şekilde bile olsa tanınmasaydı, sivil durumun bizzat kendisi olanaksız hâle gelirdi.”⁵⁵⁰ O halde mülkiyet edinmek, doğa durumundan çıkılıp amaçların gerçekleştirilmesi yönünde en yüksek politik iyi olan ebedi barışa doğru ilerlemek için atılması gereken adımlardan biri, yani medenileşme olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme sonucunda mülkiyet edinmenin politik yönüne rağmen dolaylı bir ahlaki nitelik de taşıdığı düşünülebilir. Ahlaki ilerleme içinde bulunan tarihsel özne, hakların nihai nitelik kazandığı ve dağıtıcı adaletin uygulanabildiği bir sivil durum için, genel iradenin ürünü olan kökensel sözleşme⁵⁵¹ doğrultusunda, sivil⁵⁵² (cumhuriyetçi)⁵⁵³ bir anayasa kurmalıdır.

3.2. Kökensel Sözleşme ve Cumhuriyetçi Anayasa

Kant’ın doğa durumundaki mülkiyet ve adalet görüşleri gibi kökensel sözleşmeye ilişkin açıklamaları da Hobbes’tan farklıdır. Hobbes’a göre toplum sözleşmesi (*pactum sociale, social contract*) ile (devredilebilen) haklar karşılıklı olarak devredilir.⁵⁵⁴ Ancak Kant’ın politika dolayısıyla⁵⁵⁵ hukuk felsefesinde, doğa durumundaki hukuki ilişkilerden kaynaklanan geçici hakların, kökensel sözleşme ile devrinden ziyade⁵⁵⁶ nihai bir niteliğe bürünmesi söz konusudur. Nihai nitelik, halkın genel iradesi ile sağlanabilir. Bu nedenle “temel adalet yasası sadece halkın genel (birleşmiş) iradesinden doğar ve kökensel sözleşme olarak adlandırılır.”⁵⁵⁷ Halkın genel iradesinde oy birliğinin oluşması zor olacağından, oy çokluğunun sağlanması söz konusu olur. “Böylece çoğunluğun kararıyla onaylanmış olan ilkenin, genel uzlaşma olduğunu ve bu uzlaşmanın sözleşmede cisimleştiğini varsaymalı ve sözleşmeyi de sivil anayasayı kendisi üzerinde tesis edebileceğimiz en üstün ilke

⁵⁴⁹ Kant’ın felsefesinde mülkiyet ile devletin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu hakkında ayrıntılı açıklama için bkz. Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 88.

⁵⁵⁰ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 165.

⁵⁵¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 94.

⁵⁵² Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 101.

⁵⁵³ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 39.

⁵⁵⁴ Bkz. Hobbes, *Leviathan*, ss. 106, 107.

⁵⁵⁵ Kant’ın politika felsefesinin bir hukuk felsefesi olduğu görüşü için bkz. Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 138.

⁵⁵⁶ Bkz. Güneş Esgün, “Kant’ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, s. 151.

⁵⁵⁷ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 51.

olarak kabul etmeliyiz.”⁵⁵⁸ Kökensel sözleşme bir olgu veya kurgu değildir.⁵⁵⁹ “Oysaki kökensel sözleşme sadece aklın bir idesidir; buna rağmen şüphesiz kendi pratik geçerliliğine sahiptir;”⁵⁶⁰ çünkü bir ide olarak devletin meşruiyetini⁵⁶¹ oluşturur.

Bir devlet (*civitas*) hukuk yasaları altında çok sayıda insanın birliğidir. Bu yasalar *a priori* zorunlu oldukları sürece, yani dışsal hukukun kavramlarının genel takibi olarak, onların çıkarımı (yazılı hukuk değil) olduklarından, bunların şekli aslında bir devletin şeklidir, yani ide olarak devlet saf hukuk ilkelerine göre nasıl olması gerekiyorsa, öyle olmalıdır.⁵⁶²

Dışsal benim ve senin olanın birlikteliğini sağlayacak olan uzlaşım ilkesi, kökensel sözleşme idesidir. Bu idenin temelinde, hukuk yasalarının altındaki hukuki öznelerin birliğini tesis eden devlet idesi meşrulaştırılır. Hukuk devletin çatısı altında dağıtıcı adaletin imkanı oluşur. “Kant’ın akıldan türettiği adalet yasası, eylem özgürlüğünün evrensel biçimsel yasasıdır.”⁵⁶³ Ahlak yasasının içsel özgürlüğünde maksimlerin eğilimlerden soyutlanması gibi, adalet yasasının dışsal özgürlüğünde de evrensel olmayan dışsal fiiller engellenir. Düşünsel karakteri dolayısıyla ahlak yasalarının altındaki ahlaki öznenin, deneysel karakteri nedeniyle tarihsel özne de olması onun ahlaki ilerleme sürecinde hukuki özne yanını ön plana çıkarır. Akıl varlığı yönüyle ve hukukun saf kavramları ile “akılsal devlet biçimini”⁵⁶⁴ tasarlayan özne, hukuki ilişkilerinde saf kavramlardan türettiği adalet yasasından hareketle deneysel olana yönelir. Dolayısıyla “hukuk, eş zamanlı olarak, hem doğa mekanizmasının hem de pratik aklın kavramlarının bir ifadesi olarak tesis edilir.”⁵⁶⁵ Fenomenal dünyada hukuk devletin çatısı altındaki halk, (*Volk, people*) hukuki özneler olarak ulusal barış içinde birbirleri ile ilişki⁵⁶⁶ kurarak medenileşebilirler. Bu ilişkide ahlakileşmemiş olan özne, içsel olarak kesin buyruğa itaat etmekte zorlanır. Bununla birlikte dışsal fiilleri düzenleyen hukuk yasalarında bulunan dışsal bir zorlayıcı otorite, yasaya itaati sağlayabilir. Henüz etik bir yasa olmayan hukuk yasası, ödevde uygun ve ödevden dolayı ayırımına benzer şekilde ahlaki olmayan ama ahlaka karşıt da olmayan yasallığı sağlayarak yasaya itaati düşünme biçimini geliştirebilir. Çünkü “hukuk, hem yasayı

⁵⁵⁸ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 53.

⁵⁵⁹ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 33.

⁵⁶⁰ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 54.

⁵⁶¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 173.

⁵⁶² Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 167.

⁵⁶³ Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 79.

⁵⁶⁴ Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 89.

⁵⁶⁵ Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 154.

⁵⁶⁶ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 165.

ihlal edenlere hem de sivil yaşama zorlanması gerekenlere beraberinde baskıyı getirir.”⁵⁶⁷ Dışsal hukuk yasalarına itaati sağlayacak olan baskı, kültüre ve disipline katkı sağlar.

Kültürleri geliştikçe, bencilce birbirlerine yaptıkları yanlışların giderek daha fazla farkına varırlar. Kendileri için (bireyin) özel çıkarımı (herkesi kapsayan) kamu çıkarına tabi kılmaktan başka çare görmedikleri için, kendilerinin çıkarmış olduğu yasaları takip ederek, istemeye istemeye olsa da sadece itaat ettikleri (sivil) kısıtlamaya dair) disipline tabi olurlar.⁵⁶⁸

Hukuk yasalarına itaat için, baskı uygulayacak bir dışsal zorlayıcı otoritenin seçimi gereklidir. Ancak bu seçim, çözümü en güç⁵⁶⁹ olan sorundur. Hukuki öznelere, doğuştan gelen özgürlük dolayısıyla eşitlik hakları bağlamında kendi kendisinin efendileri olmasına rağmen, dışsal ilişkilerinde karşılaştırmacı ben sevgisi eğilimleri ile hareket edebilirler. Bu nedenle “insanlar, türünün diğer üyeleri arasında yaşarken bir efendiye ihtiyacı olan bir hayvandır.”⁵⁷⁰ Toplumsal ilişkide dağıtıcı adaletin sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan yönetici, baskı uygulanamayan ama kendisi baskı uygulayabilen devlet başkanı olmalıdır. “Eğer ona da baskı uygulansaydı, o zaman devlet başkanı devletin başı olamazdı ve itaat hiyerarşisi sonsuza yükselirdi”⁵⁷¹ ki, bu sonsuz yükseliş durumu, baskı uygulayacak olanın kim olduğunu belirlemenin imkansızlığını veya sürekli değişkenliğini doğurur. Ancak baskı uygulanamayıp baskı uygulayabilen bir devlet başkanının da insan olması,⁵⁷² onun da bir efendiye ihtiyaç duyan hayvan olduğu anlamına gelir. Dışsal zorlayıcı otoritenin seçimini güçleştiren bu soruna rağmen, kamusal adalete yönelik ödevin gerçekleşebilmesi için kendi başına adil bir insanın devlet başkanı olması gerekir.

Bundan ötürü bu ödev hepsi arasında en zordur ve kusursuz bir çözümü olanaksızdır: insanın yapıldığı böyle eğri bir odundan, büsbütün düz bir şey yontmak mümkün değildir. Doğa tarafından bize yüklenen şey, bu ideye yaklaşımdan ibarettir. Bunun en son yerine getirilecek ödev olması, bunun için mümkün bir anayasanın yapısına dair doğru kavramların, dünya işlerinde sınanmış büyük bir tecrübenin ve hepsinden ötesi, bunu kabullenmeye hazır, iyi bir istencin [iradenin] gerekmesinden de bellidir; (...)⁵⁷³

Eğri bir oduna benzetilen insandan düz bir şey yontmanın mümkün olmadığı

⁵⁶⁷ Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 134.

⁵⁶⁸ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 308.

⁵⁶⁹ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 38.

⁵⁷⁰ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 28.

⁵⁷¹ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 47.

⁵⁷² Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 38.

⁵⁷³ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 29.

belirtirse dahi toplumsallaşarak kültürleşen ve medenileşen insanlar, düz bir şekilde uzayabilir. Çünkü tek başına yasadışı özgürlüğü içinde duran ağaç eğilir; ormanın içinde diğer ağaçlarla birlikte duran ağaç ise, ötekilerin de baskısıyla eğilmeden düz bir gövdeye sahip olur.⁵⁷⁴ İnsan, doğanın marifeti ile toplumsallaşarak dolayısıyla terbiye (disiplin) kültürü edinerek eğri olan gövdesini düzeltmek için ilk adımını atar. Ancak şimdi, benim ve senin olanın nihai belirlenimini sağlayan kökensel sözleşme temelinde medenileşecek insanlar, meşru kılınan bir devlette adil bir anayasayı oluşturmalıdır. Adil bir anayasa idesini oluşturmak için ise sürekli bir çaba gereklidir. “Kant’ta sözleşme gücünden doğan bütün tahakküm biçimlerine eşit ölçüde karşı çıkan bir anayasa tesis eder ve bunun yanı sıra hukuki durumu sadece adalet anlayışlarına göre biçimlendiren normatif bir yapı, yani bir hukuk devleti ve politik etik ideali formüle eder.”⁵⁷⁵ Bu idealler uğruna çabalamak için sivil bir anayasa oluşturulmalıdır. “Sivil anayasa, nihayetinde baskıcı yasalara tabi olan (ama birbirleriyle kurdukları birliğin bütünlüğü altında özgürlüklerini koruyan) özgür insanlar arasındaki bir ilişkidir.”⁵⁷⁶ Baskıcı yasalara rağmen insanların özgürlüğü içinde oluşturdukları dolayısıyla ortak iradenin ürünü olan sivil anayasa, cumhuriyetçi⁵⁷⁷ bir anayasa olmalıdır.

Baskının olumsuz bir anlamı çağrıştırması cumhuriyetçi anayasanın despotik veya barbar bir anayasa olduğu anlamına gelmemelidir. Eğer baskı olmadan hukuk ve özgürlük temin edilirse anarşi; özgürlük olmadan baskı ve hukuk uygulanırsa despotizm; özgürlük ve hukuk olmadan yalnızca baskı uygulanırsa barbarlık söz konusu olur.⁵⁷⁸ Baskı, cumhuriyetçi bir anayasada “özgürlük ve hukuk ile birleştirilirse özgürlük ve hukuk ilkeleri başarı ile güvence altına alınır.”⁵⁷⁹ Ayrıca Kant’a göre insan hakkına tamamen uygun olan anayasa, yalnızca cumhuriyetçi anayasadır.⁵⁸⁰ “Tüm hakiki cumhuriyet halkın bir temsili sistemidir ve bundan başka bir şey olamaz ve cumhuriyet halk adına tüm vatandaşların [yurttaşların] birliği yoluyla, halkın kendi haklarını milletvekilleri (delegeler) aracılığıyla sağlamak içindir.”⁵⁸¹ Cumhuriyetçi

⁵⁷⁴ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, s. 18. Ayrıca bkz. Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 28.

⁵⁷⁵ Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 90.

⁵⁷⁶ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 45.

⁵⁷⁷ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 39.

⁵⁷⁸ Bkz Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 309

⁵⁷⁹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 309.

⁵⁸⁰ Bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 142.

⁵⁸¹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 177.

anayasa ile düzenlenmiş bir hukuk devletinde halkın temsilini sağlayan milletvekillerinin olması bu anayasanın, demokratik bir anayasa olduğu anlamına gelmez. Çünkü “devletin (*civitas*) biçimi ya en yüksek politik gücü kimin elinde tuttuğuna ya da halkın her kim olursa olsun yönetici aracılığıyla hükümet tarzına göre sınıflanabilir.”⁵⁸² Politik gücün kimin elinde olduğuna göre belirlenen ilk devlet biçimi, egemenlik tarzına (*forma imperii*) göre üçe ayrılır. Egemen gücüne sahip olan bir kişi ise otokrasi; bir grup ise aristokrasi, vatandaşların hepsi ise demokrasiden bahsedilir. Kant, devlet biçiminin ikincisini şöyle açıklar.

İkincisi ise hükümet tarzıdır (*forma regiminis*); devletin mutlak egemenliğini kullanırken (bir yığını bir halk haline getiren genel istenç [irade] edimi olarak) anayasa temelinde hareket etme tarzıyla ilgilidir: devlet bu çerçevede ya cumhuriyetçi ya da despotiktir. Cumhuriyetçilik yürütme erki (hükümet) ile yasama erkinin birbirinden ayrılması ilkesidir; despotizm ise devletin kendi koyduğu yasaları başına buyruk biçimde uygulaması, dolayısıyla egemenin bireysel istencinin kamusal istenç muamelesi görmesi ilkesidir.⁵⁸³

Egemenlik tarzından farklı olarak hükümet tarzında genel (kamusal) iradenin ürünü olan anayasa doğrultusunda hareket edilir. Eğer yürütme ve yasama erkleri birbirinden ayrılmamışsa cumhuriyetçi değil despotik hükümet tarzı oluşur. Demokraside, kendisi dışındaki herkesin yani egemenin iradesine rıza göstermeyen kişi üzerinde de karar verilerek yürütme gücü oluşturulacağı için yürütme ve yasama erklerinin birbirinden ayrımı gerçekleşemez. Bu nedenle “demokrasi, sözcüğün asıl anlamıyla ve kaçınılmaz olarak despotizmdir,”⁵⁸⁴ der Kant. O halde, bir devlete kökensel sözleşme temelinde, hem insan haklarına tamamen uyan hem de bireysel değil kamusal iradenin ürünü olan cumhuriyetçi anayasa ile biçim verilmelidir. Devlete biçim verecek olan cumhuriyetçi anayasanın ilkeleri, sivil durumun *a priori* ilkeleri ile açıklanabilir.

3.2.1. Sivil Durumun *A Priori* İlkeleri

Deneyim ile elde edilen *a posteriori* bilgilerin⁵⁸⁵ aksine deneyimden bağımsız olarak akılla kavranan⁵⁸⁶ bilgiler (biçimsel) *a priori* bilgilerdir. Saf bir kavram olan hak⁵⁸⁷ ile ilişkisi içinde sivil durumun akılla kavranan ilkeleri, deneyimden bağımsız

⁵⁸² Kant, Ebedi Barış: Felsefî Bir Tasarı (1795)”, s. 125.

⁵⁸³ Kant, Ebedi Barış: Felsefî Bir Tasarı (1795)”, s. 125.

⁵⁸⁴ Kant, Ebedi Barış: Felsefî Bir Tasarı (1795)”, s. 125.

⁵⁸⁵ Bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 40.

⁵⁸⁶ Bkz. Manfred Baum, “Kant ve Saf Aklın Eleştirisi”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, çev. Nafer Ermiş, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, s. 32.

⁵⁸⁷ Bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 70.

a priori nitelik taşırlar. Ancak bu ilkeler hukuki öznelerin dışsal ilişkilerinde deneyim alanına yönelir. Dışsal hukuki ilişkilerin temelini sağlayacak bu ilkeler, özgürlüğü, eşitliği ve bağımsızlığı (*sibisufficiente*) vurgular. Üç ilke, bir öznenin üç ayrı algılanışında yer edinir. Buna göre insan varlığı olarak özne, toplumun diğer üyeleriyle birlikte özgür; uyruk olarak özne; diğer uyruklar ile birlikte eşit; vatandaş olarak özne ise, cumhuriyetin diğer üyeleriyle birlikte bağımsızdır.⁵⁸⁸ Sivil durumun *a priori* ilkelerinden ilki olan özgürlük, cumhuriyetçi anayasada şu ilkeyi dile getirir: “Hiç kimse beni kendi mutluluk anlayışına göre (başka insanların da aynı şekilde mutlu olacağını düşünerek) mutlu olmaya zorlayamaz; aksine her insan, kendisine uygun bulduğu bir tarzda mutluluğunu elde edebilir.”⁵⁸⁹ Ancak her insanın kendisine göre mutluluğu elde etme tarzı, ötekinin özgürlüğünü ihlal etmemelidir. Çünkü ahlaki ilerleme içinde bulunan insan türü aynı amacın⁵⁹⁰ peşinde ilerlemektedir. Hem doğanın nihai amacı hem de bir ödev olan kültürleşmenin sağlanabilmesi için ben, ötekinin haklarına ve amaçlarına saygı göstermelidir.

Eylemi belirleyen güdü olarak dışsal zorlayıcı otoritenin bulunduğu hak ödevlerinin gerçekleştirilmesi, içsel bir zorlamayı gerektiren erdem ödevlerinin gerçekleştirilmesinden daha kolay olacaktır. “İçsel yükümlülükler yetkin değildirler, çünkü bunun için bizleri zorlamak mümkün değildir. Ama dışsal yükümlülükler *perfectedirler* [mükemmel], çünkü burada içsel yükümlülükten başka dış mecburiyet de söz konusu olmaktadır.”⁵⁹¹ O halde henüz ahlakileşmemiş öznelerin ötekinin hakkına duyduğu saygı, yine ötekinin amacına duyduğu saygıya örnek teşkil edebilir. “Ahlakla uzlaşmadan pratiğe öncelik verilebilir; çünkü dışsal buyruk veya hukuk ile içsel ahlâk, insan haklarına saygıda birleşir.”⁵⁹² Ahlakileşme amacına ve bu amacın politik dolayısıyla hukuki boyutu olan ebedi barış hedefine doğru atılan adımlar,⁵⁹³ genel iradenin ürünü olan kökensel sözleşmenin temelinde, insan haklarına saygılı cumhuriyetçi bir anayasada uzlaşabilmelidir. Bu uzlaşımı sağlayamayacak olan “mutluluk ilkesi, onu savunanların iyi niyetlerine rağmen (ki o aslında hiç de sınırları

⁵⁸⁸ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 46.

⁵⁸⁹ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 46.

⁵⁹⁰ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 46.

⁵⁹¹ Kant, *Ethica*, s. 51.

⁵⁹² Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 118.

⁵⁹³ İrleme idesine gizlice reheberlik eden iki amacın özgürlük ve barış olduğu hakkında bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 118.

belirlenmiş ilke değildir) ahlak alanında olduğu gibi devlet hukuku alanında da kötü sonuçlara”⁵⁹⁴ neden olur. Egemen, halkın mutluluğu elde etme tarzına karışarak despotça yaklaşımda bulunur. Halk ise kendi mutluluk tarzından vazgeçmeyerek isyankâr eylemlerde bulunur. “Buradan hareketle Kant politik babacılık (paternalizm) ile özgürlük hakkının uzlaşamayacağını gösterir.”⁵⁹⁵ Çünkü, halkın mutluluk tarzlarına karışarak neyin yararlı ya da zararlı olduğuna karar veren hükümete, babacıl hükümet (*imperium paternale*) denir.⁵⁹⁶ “Paternalist [Babacıl] hükümet hükümetler içinde en despotik olandır (vatandaşlara çocukmuş gibi davranılır). Bunun yerine vatansever hükümetle ana vatana hizmet eden hükümet anlaşılır (*regimen civitatis et patriae*).”⁵⁹⁷ Vatansever (*vaterländische*) hükümetin (*imperium non paternale, sed patrioticum*) aksine despotik olan babacıl hükümet, vatandaşlarına henüz ergin olmayan çocuklar⁵⁹⁸ gibi davranır. Bu tutum, aydınlanmanın insanın anlama yetisini kullanma cesaretine dair çağrısına engel olur. Hükümet, uyruklarını etkilemek adına, uyrukların kendi mutluluğundan başka doğal amaçları ile ilgili olan refahları\esenlikleri (*Wohlfahrt, welfare*) için de özendirme tedbirleri⁵⁹⁹ alabilir.

İnsanlar kendi refahların [refahları] hakkında, öncelikle özgürlük olarak değil, doğal amaçlarının [gerçekleştirilmesi] olarak şu üç şeyi düşünürler: ölümden sonra mutlu olmak, toplumdaki yaşamları boyunca mülklerini kamu kanunlarıyla güvence altına almak ve son olarak, yaşamdan fiziksel olarak zevk almayı /yani sağlık ve uzun bir yaşamı) dört gözle beklemek.⁶⁰⁰

Doğal amaç olarak belirtilen refaha yönelik istekler, doğanın amacı olan kültür ile karıştırılmamalıdır. Çünkü doğa ile özgürlük arasında köprü işlevi gören kültürün aksine doğal amaçlar, insanın doğal varlık yönüyle etkisi altında olduğu eğilimleri kapsar. Bu nedenle doğal amaçlar, özgürlük olarak amaçlar değildir. İnsanın özgürlük ile ilgili olmayan ama doğal amaçları ile ilgili olan üç unsur, sırasıyla Teoloji, Hukuk ve Tıp Fakülteleri tarafından araştırılır.⁶⁰¹ 18. yüzyılda Alman üniversitelerinin

⁵⁹⁴ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 60.

⁵⁹⁵ Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 92

⁵⁹⁶ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, ss. 39, 40.

⁵⁹⁷ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 171.

⁵⁹⁸ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 46.

⁵⁹⁹ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 63.

⁶⁰⁰ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 73.

⁶⁰¹ Bkz. Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 64.

üst/yüksek fakültelerini oluşturan⁶⁰² üç fakülte,⁶⁰³ halkın doğal amaçları ile ilgili olan refahlarını sağlayarak hükümetin çıkarı yönünde hareket eder.

Alt fakülte olan Felsefe Fakültesi ise, üst fakültelerden farklı olarak “sadece bilimin (*Wissenschaft* – bu terim sadece doğa bilimlerini değil, sosyal bilimleri ve insan bilimlerini de kuşatmaktadır) çıkarlarına yönelik”⁶⁰⁴ hareket eder. İnsanın refahına yönelik isteklerini akıldan türetilen ilkeler, yani özgürlük ilkesi ile çözmeye çalışır. Felsefe Fakültesi, tarihsel bilgi ve saf rasyonel bilgi bölümlerini⁶⁰⁵ dolayısıyla hem saf olmayan (deneysel) hem de saf (düşünsel) olan bölümleri⁶⁰⁶ içerir. İnsana dair, “doğru yaşamak, adaletsizlik yapmamak, zevklerinde ölçülü olmak ve hastalıklar karşısında sabırlı olmak, öncelikle kendine güvenmek gibi bu tür istekleri yerine getirmek için neler yapılabileceğini ve yapması gerektiğini söyleyerek sınırlar.”⁶⁰⁷ O halde, insanın deneysel karakteri ile ilgili olan doğal amaçların, insanın düşünsel karakterindeki özgürlük ilkesi ile bağlantısını sağlayacak olan hukuk devleti çatısı altındaki fakülte, Felsefe Fakültesidir. İnsanın refahı ve özgürlüğü ile ilgilenen fakülteler, kültürleşme aracı olan eğitim sanatının uzantısı olarak görülebilir. Fakülteler arasında felsefenin, insanın refahına yönelik eğilimleri sınırlaması⁶⁰⁸ özelliğinde terbiye (disiplin) kültürünün bulunduğu dolayısıyla beceri kültürüne, medeni kültüre ve ahlaki kültüre katkı sağladığı düşünülebilir.

Şimdi hukuk devletinin üyesi olan öznelerin refahından farklı olarak devletin\kamunun⁶⁰⁹ refahı açıklanabilir. Kant’a göre, “bir devletin esenliğinden [refahından] devletin anayasasının hukuk ilkeleriyle en yüksek ölçüde uyumu hâli anlaşılır. Bu aklın kategorik [kesin] *imperatif* [buyruk] yoluyla devleti yükümlü kıldığı bir duruma gayret [çaba] göstermekten geçer.”⁶¹⁰ Cumhuriyetçi anayasanın hukuk ilkeleriyle uyumuna dair kesin buyruğun emrini yerine getirecek insanlar, henüz ahlakileşmediği için kendi mutlulukları doğrultusunda hareket edebilecektir. Ancak

⁶⁰² Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 4.

⁶⁰³ İnsan doğasındaki kötülüğün, Tıp Fakültesine göre kalıtsal hastalık; Hukuk Fakültesine göre kalıtsal hata; Teoloji Fakültesine göre ise kalıtsal günah olarak açıklanması hakkında bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 67.

⁶⁰⁴ Bülent Gözkan, “Kant ve Üniversite İdeası”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, ss. 217, 218.

⁶⁰⁵ Bkz. Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 71.

⁶⁰⁶ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 4.

⁶⁰⁷ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 73.

⁶⁰⁸ Bkz. Kant, *Fakültelerin Çatışması*, ss 73, 74.

⁶⁰⁹ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, ss. 55, 56.

⁶¹⁰ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 172.

insanın doğal varlık yönünden kaynaklanan bu kırılganlığa rağmen, akıl varlığı yönüyle kesin buyruğu yerine getirmesi için çabalaması beklenir.

Sivil durumun *a priori* ilkelerinden ikincisi olan eşitlik, yasa karşısındaki eşitliği vurgular.⁶¹¹ Yasa karşısındaki eşitlik, cumhuriyetçi anayasada şu ilkeyi dile getirir: “Cumhuriyetin her bir üyesine, kendi yeteneği, işi ve iyi talihi vasıtasıyla (cumhuriyetin bir uyruğu olarak) herhangi bir statüye yükselme konusunda imkân tanınmalıdır.”⁶¹² Bu ilke, cumhuriyetçi anayasanın insan haklarına uygunluğuna dair örnek⁶¹³ teşkil edebilir. Hukuki özne, üyesi olduğu hukuki devletin içinde ve insan hakları temelinde kendi potansiyelini dışa vurabilecek eylemlerde bulunabilir. Öznenin eylemlerindeki dışsal özgürlüğü baskılayacak olan ise kamusal yasanın düzenlemeleridir. Aksi takdirde kamusal yasanın gereği olmayan haksız bir baskıya uğramış hukuki özne, kendisine haksız baskı uygulayan ötekine karşı direnebilir.⁶¹⁴

Uyruklar arasındaki eşitliğin istisnasını⁶¹⁵ kendisine baskı uygulanamayan ama kendisi baskı uygulayabilen bir devlet başkanı oluşturur.⁶¹⁶ “Diğer bir deyişle devletin yasayı etkili kılma gücüne muhalefet edilemez (direnilemez). İç direnişi tümünden bastıran bu tür bir üstün güç olmadan hiçbir hukuki cumhuriyet var olamaz.”⁶¹⁷ Kant’a göre, bir devletin anayasası despotik bir egemen gücün elinde olsa dahi o devletin yönetimi cumhuriyetçi olabilir.⁶¹⁸ Böylesi kötü bir anayasa rağmen direniş biçimleri⁶¹⁹

⁶¹¹ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 40.

⁶¹² Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 48.

⁶¹³ Günümüzde anayasaların içeriğinde yer edinen eşitlik ve öznenin gelişimi ile ilgili hükümler için tikel olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’ndan örnekler sunulabilir. Kanun önünde eşitlik başlıklı Anayasanın onuncu maddesinin birinci fıkrasına (AY m. 10/1) göre: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı başlıklı AY m. 17/1’e göre: “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” Ayrıca çalışma hakkı ve ödevi başlıklı AY m. 49/2’ye göre: “Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.” Kant’ın sunmuş olduğu cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilen devlet, verdiğimiz modern örneklerdeki kadar sosyal bir yapıya sahip olmasa dahi içerdiği ilkeler ile sosyal devlete dönüşme potansiyeli barındırır. Bkz. Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 3.

⁶¹⁴ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 48.

⁶¹⁵ Byrd ve Hruschka’ya göre Kant, sözleşme ile devlet egemenliğine tabi olmaya atıf yaptığı için üyelerin eşit olarak sıralandığı toplum sözleşmesi kavramını değil kökensel sözleşme kavramını kullanır. Ayrıntılı açıklama için bkz. Byrd and Hruschka, *Kant’s Doctrine of Right a Commentary*, ss. 174, 175.

⁶¹⁶ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 47.

⁶¹⁷ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, ss. 56, 57.

⁶¹⁸ Bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 152.

⁶¹⁹ Bkz. Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 97.

olarak ayaklanma (*seditio*), isyan (*rebellio*) ve (dışsal) devrim (*Revolution*)⁶²⁰ gerçekleştirilmemelidir.⁶²¹ “Zaman zaman kesinlikle zorunlu olabilecek anayasadaki (hatalı) bir değişiklik halk tarafından değil, bizzat hükümdar tarafından reformlar aracılığıyla, yani devrim yoluyla gerçekleştirilemez ve reform yapıldığında, reform sadece yürütme gücüyle ilgili olabilir, yasakoyma erkiyle ilgili olamaz.”⁶²² Devrim yerine reformları içeren evrime (*Evolution*) müsaade edilmiş olsa dahi yasa koyucu erk üzerinde evrim gerçekleştirilemez. Yürütüme gücü üzerindeki “evrim, kavgacı olmayan bir anayasaya, yani cumhuriyetçi bir anayasa için çalışmaya götürür.”⁶²³ Dolayısıyla parlamentoda halkı temsil eden milletvekilleri aracılığıyla evrime tabi tutulan ‘sınırlı anayasa’ hakkında, yasal -ama aktif olmayan- olumsuz bir direniş gerçekleşebilir.⁶²⁴

Direniş dolayısıyla devrim karşıtı düşüncelerine rağmen Kant, Fransız Devrimi’nin içerdiği şiddet⁶²⁵ haricinde bu devrime yönelik olumlu ifadelerde bulunur. Bu nedenle devrim hakkındaki düşünceleri, ilk bakışta ikircikli görünür.⁶²⁶ Ona “göre bu devrim, her şeye karşın (kendileri bu oyuna dâhil olmayan) tüm izleyicilerin kalbinde, ifadesi tehlikeyle dolu, coşkuya çok yakın olan arzulu bir katılım bulur; bu yüzden bu sempatinin insan ırkındaki ahlaki bir eğilimden başka bir nedeni olamaz.”⁶²⁷ Seyircilerin devrime yönelik sempatisindeki coşkunluk, evrensel ama ilgiden bağımsız⁶²⁸ (çıkarsız) bir sempatidir. Çünkü eylemlerinin aktörü olan hukuki özneler, devrimin şiddetine dahil olmayıp seyirci konumunda bulunduklarında ahlaki eğilimleri gereği devrime sempati duyarlar. Devrime duyulan sempatideki “özgün coşkunluk, her zaman sadece ideal olana ve aslında hak kavramı gibi tamamen ahlaki olana doğru ilerler ve kişisel çıkarla birlikte olamaz.”⁶²⁹ Tarihsel öznenin deneysel karakterinin kültürleşmesine katkı sağlayan hukuk gibi coşkunluk da ahlaki ilerlemenin parçası olarak görülür.

⁶²⁰ Hannah Arendt’a göre Kant, devrim kavramını darbe kavramı olarak tasavvur ettiği için devrim karşıtı açıklamalarda bulunur. Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, ss. 120, 121.

⁶²¹ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 180.

⁶²² Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 182.

⁶²³ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, ss. 140, 141.

⁶²⁴ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 182, 183.

⁶²⁵ Kant’ın, Fransız Devrimi’ndeki ‘şiddetin’ örnek alınmamasına yönelik olan direnmeye karşı düşünceleri, Naziler gibi totaliter egemenliklere direnişin de meşru olmadığı kabulüne vardırılmamalıdır görüşü için bkz. Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 98.

⁶²⁶ Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 97.

⁶²⁷ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 138.

⁶²⁸ Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 138.

⁶²⁹ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 139.

Evrenselliği nedeniyle, bu düşünme tarzı, genel olarak ve aynı anda insan ırkının [türünün] bir karakterini gösterir; ilgisizliği nedeniyle, en azından eğilimi bakımından, insanlığın ahlaki bir karakterini, insanların bu karakteri sadece daha iyiye doğru ilerlemeyi umut etmelerine değil, aynı zamanda yeteneği şimdiki zaman için yeterli olduğu ölçüde kendi başlarına ilerlemelerine izin verir.⁶³⁰

Arendt'a göre devrim yapmak istemeyen ama temâşada bulunan seyirciler, taraflı olan aktörün aksine oyunun bütününe görebilir.⁶³¹ Seyircinin devrime müdahil olmayan ilgisizliği, ahlaki eğiliminin dolayısıyla ahlaki karakterinin potansiyelinin dışı vurumunu sağlar. Kültürel kötülüğün ilerlemeye olan olumlu etkisi gibi, barındırdığı şiddet gereği kötü olan devrimin temâşası da ahlaki kültüre katkı sağlar. Devrimin temâşası ile kültüre sağlanan katkı, "ilerleme fikridir; yani kişinin bir olayı gelecek nesiller için taşıdığı vaade göre yargılamasını sağlayan gelecek umududur."⁶³² O halde aktörün, pratik aklı uyarınca seçtiği maksimde bulunan kötülüğe rağmen gerçekleştirdiği devrim, seyircinin temâşa barındıran yargısında ilerleme idesine dolayısıyla ahlakileşme sürecinde kültürleşme ve medenileşme adımlarına katkı sağlayabilir. Bu düşünce ile Kant'ın devrim hakkındaki görüşlerinin ikirciksiz⁶³³ olduğu düşünülebilir. Özgürlük ve eşitlik ilkeleri incelenirken insanların özgür, uyrukların eşit olduğu; kendisine baskı uygulanamayan ve devrim yapılamayan devlet yöneticisinin ise eşitliğin istisnasını oluşturduğu açıklandıktan sonra, sivil durumun *a priori* ilkelerinden üçüncüsü olan bağımsızlığa geçilebilir.

Bağımsızlık, dışsal özgürlüğün sınırını belirleyen ve baskının temelini oluşturan kamusal yasaların yapılmasına (uyruğun değil) vatandaşın (*citoyen*) katılımını ifade eder. Özneler, uyruk olarak eşittir "ancak yasama noktasına geldiğimizde yasa koymak bakımından onların eşit hakka sahip olduğu düşünülemez. Buna rağmen yasa koyma hakkına sahip olmayanlar, cumhuriyetin birer üyesi olarak yasalara uymakla yükümlüdürler ve yalnızca bu koşul altında yasaların sağladığı korumadan"⁶³⁴ yararlanabilirler. Yasa koyma işlemine katılamayan ama düzenlenen yasaların korumasından yararlanabilen özneler, aktif/etkin değil ancak pasif/edilgin vatandaş konumundadırlar.⁶³⁵ Aktif vatandaşlığı yani yasa koyma işleminde oy hakkına sahip

⁶³⁰ Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 138.

⁶³¹ Bkz. Arendt, *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, ss. 54, 113.

⁶³² Arendt, *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 112.

⁶³³ Kant'ın devrim üzerine düşüncelerinde ideal olan ile tarihsel olanın ayırt edilmesi halinde tutarsızlığın bulunmayacağı hakkında bkz. Çilingir, "Kant'ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi", s. 44.

⁶³⁴ Kant, "Yaygın Bir Söz Üstüne: 'Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz' [Teori ve Pratik]", ss. 50, 51.

⁶³⁵ Bkz. Çilingir, "Kant'ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi", s. 45.

olmayı sağlayan ölçüt ise öznenin mülkiyeti⁶³⁶ sayesinde hayatını devam ettirerek kendisinin efendisi olabilmesidir.⁶³⁷ Çünkü mülkiyeti sayesinde kişi emeğini (*praestatio operae*) değil emeğiyle oluşturduğu kendisine ait olan ürünü\eseri (*Opus*) satabilir.⁶³⁸ Bu nedenle kendisine ait bir ürünü satmayıp emeğini satan “evde çalışan hizmetçi, tezgâhtar, işçi ve hatta berber”⁶³⁹ gibi emekçiler (*operarii*), pasif vatandaşdır. Kant, aktif ve pasif vatandaş ayrımındaki zorluk nedeniyle pasif vatandaşların kimler olduğuna yönelik şu örnekleri verir:

(...) bir tüccarın veya zanaatkârın emrindeki bir çırak; ev hizmetlisi (devlet hizmetinde olmayan); reşit olmayanlar (*naturaliter vel civiliter*); tüm kadınlar ve genel olarak varlıkları (beslenmesi ve korunması) kendi faaliyetlerinin yürütülmesine bağlı olmayanlar, diğerlerinin (devlet istisnasıyla) aldığı tedbirlere bağlı olanlar. Tüm bu insanlarda yurttaş [vatandaş] kişiliği bulunmamaktadır ve varlıkları âdeta sadece bağılantılı olmaktadır.⁶⁴⁰

Emeğini satan, çırak ve ev hizmetlisi gibi örneklerden başka reşit olmayanlar ile kadınlar da vatandaş kişiliği bulunmadığı için pasif vatandaşlar arasında sayılır. Ergin olmayan çocuklar, “hayatta kalma yetisine erişmeyle”⁶⁴¹ hukuki bir işlem gerçekleştirilmeden kendilerinin efendisi olurlar. Pasif vatandaş konumunda bulunan diğer sınıflar ise “bu pasif durumdan aktif duruma yükselmek için çalışabilir.”⁶⁴² Cumhuriyetçi bir anayasada eşitlik ilkesinin gereği olarak kişinin herhangi bir statüye yükselmesine tanınan imkan, vatandaşlık bağlamında pasif olandan aktif statüye geçişi sağlar. Bu imkan ile ilk bakışta, pasif vatandaş olan kadının da aktif vatandaş olabileceği düşünülebilir. Ancak Kant, “çocuk veya kadın olmamak gibi”⁶⁴³ nitelikleri vatandaşın doğal nitelikleri arasında sayar. O halde yasa koyma işleminde oy kullanabilmek için hem kadın veya çocuk (bağımlı) olmamak hem de mülkiyet⁶⁴⁴

⁶³⁶ Oy kullanacakların sayısının hesabında, mülkiyetin miktarının değil mülkiyet sahiplerinin sayısının dikkate alınması hakkında bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 53.

⁶³⁷ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 51.

⁶³⁸ Susan Mendus, “Kant: ‘Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı?’” *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 164.

⁶³⁹ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 52.

⁶⁴⁰ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 169.

⁶⁴¹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 141.

⁶⁴² Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 170.

⁶⁴³ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 51.

⁶⁴⁴ Ayrım yapılmadan toprağın ortak düşünsel zilyetliğinde bulunan tüm insanların arasında mülkiyet sahibi olamayanlarının olması çelişki olarak görülebilir. Ayrıca Kant, oy kullanma hakkına sahip olan yani aktif vatandaşlık statüsünde bulunan sınıflar arasında toprak sahiplerini de sayar. Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 52. Bu durum Kant’ın zilyet-mülkiyet ilişkisinde iki kavramın sınırlarını tam olarak belirlememesinden

sahibi olmak gerekir. “Böylece alt düzeyi işgal edenler listesindekilere dahi açık olan ilerleme imkânı, kadınlar için tamamen reddedilir.”⁶⁴⁵ Bu durum doğuştan gelen özgürlük dolayısıyla eşitlik hakkının, cumhuriyetçi anayasada yansıması olan insanın herhangi bir statüye yükselme imkanını kadınların⁶⁴⁶ nezdinde ihlal eder.

Kant’ın, pasif vatandaşlık kavramı ve kadınlar ile ilgili düşünceleri, evrensel kabul edilen kültürleşme, medenileşme ve ahlakileşme ödevlerinde çelişkiye sebep olmaktadır. Çünkü, “kabul edilmiş herhangi bir siyasi benlikten yoksun bırakılarak tanınmayan insanlar, ahlaki açıdan hala insan onuruna sahip olmalarına rağmen doğa durumlarına, yaşamak için temel doğal ihtiyaçlarına indirgenirler.”⁶⁴⁷ Bu nedenle, bir sonraki bölüme geçmeden bu çelişkiye değinmek yerinde olacaktır. Kant’a göre medeni işler hakkında reşit olmadığı için kocasının vesayeti altında olan “kadınlar haklarını kişisel olarak da savunamazlar. Medeni işleriyle ilgilenmek için bir temsilci tutmaları gerekir.”⁶⁴⁸ Kocasını ile tanımlanan kadın⁶⁴⁹, evlilik yoluyla özgürleşebildiği⁶⁵⁰ için aile birliğinin üyesi olarak kültüre katkı sağlar.

Kültürün ilerlemesi adına, eşlerden biri diğerinden heterojen bir şekilde üstün olmalıdır. Erkek, fiziksel gücü ve cesareti bakımından kadından üstün olmalıdır, kadın ise erkeğin kendisine olan arzusuna hâkim olmak için doğal yeteneği bakımından erkekten üstün olmalıdır. Henüz medeni olmayan koşullarda ise üstünlük sadece erkeğin tarafındadır.⁶⁵¹

Doğal durumda fiziksel gücü bakımından kadından üstün olan erkek tasavvuruna rağmen medeni (sivil) durumda kadın, doğal yetenekleri bakımından erkekten üstündür. Ancak bu doğal yetenek, erkeğin arzusuna hakim olmak ile ilgili olduğu için kadının üstünlüğü eğilimler⁶⁵² ile ilişkilendirilir. Aile birliği içinde “kadın hükmetmeli, erkek yönetmeli; çünkü eğilim hükmeder, akıl yönetir.”⁶⁵³ Pasif vatandaş

kayanklanmaktadır. Ancak zilyetliğin hukuki bir durumu mülkiyetin ise hakkı imlediği görüşü kabul edilirse bu çelişkidenden kurtulabilir.

⁶⁴⁵ Mendus, “Kant: ‘Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı?’” s. 163.

⁶⁴⁶ Kant’ın, kadın-erkek arasında yaptığı statü ayrımı gibi dişil-eril erdem arasında yaptığı ayrım için bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 274, 279. Benzer şekilde kadının erdeminin güzel olan erkeğin erdeminin ise soylu olan erdem ile ilişkilendirilerek kadının erdeminin ödevden ve yükümlülüğünden yoksun olduğu hakkındaki düşünceleri için bkz. Immanuel Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul 2017, s. 76.

⁶⁴⁷ Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, s. 144.

⁶⁴⁸ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 153.

⁶⁴⁹ Kant’ın, kadının seçkin bir hanımefendi olarak adlandırılmasının erkeklerin nezaketi ile mümkün olduğu açıklaması için bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 50.

⁶⁵⁰ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 281.

⁶⁵¹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 273, 274.

⁶⁵² Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 84.

⁶⁵³ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 282.

olan ve medeni işlere katılamayan kadın, aile birliği içinde hükmeden kişidir. “Erkek aile içi barışı sever ve işlerinde kendisini engellenmiş bulmamak için”⁶⁵⁴ kadının aile içi düzende hükmeden taraf olmasına boyun eğer.⁶⁵⁵ Ayrıca kadının hükmü, eğilimin hükmüdür. Erkek ise eğilimi yani kadını yöneten akıldır. Erkeğin arzusuna yönelik aile için düzen, evliliğin⁶⁵⁶ tanımında iki tarafta da kendini gösterir. “İlkel cinsel birliktelik evlilik (Matrimonium), yani iki farklı cinsin yaşamı boyunca bir diğersinin karşılıklı cinsel özelliklerine sahip olmasıdır.”⁶⁵⁷ Cinsel birliktelik (*commercium sexuale*) bağlamında iki tarafın birbirine karşılıklı sahipliği tarafların doğrudan eşya (aynı hak) olarak kullanıldığı anlamına gelmemelidir. “Bu hak dışsal bir nesneyi eşya olarak sahiplenme hakkı ve onu bir kişi olarak kullanım hakkıdır.”⁶⁵⁸ Tarafların bedenleri arasında eşyaya benzer yani aynı hak gibi sahiplik varken, sahip olunan kişi olarak kullanılır. Yani cinsel birliktelik⁶⁵⁹ ile temellendirilen evlilik, taraflar arasında eşit sahipliği⁶⁶⁰ içeren aynı hak türünden bir şahsi haktır.⁶⁶¹ Burada cinsel birliktelik bağlamında vurgulanan eşitlik, Kant’ın medeni işlere katılamayan ve eğilimlerle ilişkilendirilen kadın düşüncesini çürütebilmiş değildir.⁶⁶²

Böylece eğilimi temsil eden kadının ahlakileşme sürecinde ilerlemesi için atması gereken kültürleşme ve medenileşme adımlarına engel olunur. Buna rağmen yine Kant’a göre, kadın ile doğanın amacı⁶⁶³ arasında ilişki kurulur. “Bu amaçlar şunlardır: (i) türün korunması; (ii) toplumun kadınlar tarafından iyileştirilmesi ve geliştirilmesi.”⁶⁶⁴ Üreme ile türün devamlılığını sağlayan ve kültüre ait inceliklere⁶⁶⁵ sahip olan kadın, doğanın amacı yani kültürleşmek için olmazsa olmaz konumdadır. Kant’ın ikircikli düşüncelerinden çıkış yolu bulunamazsa, ahlaki ilerleme içinde olan

⁶⁵⁴ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 274.

⁶⁵⁵ Bkz. Mendus, “Kant: ‘Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı?’” s. 169.

⁶⁵⁶ Kant’ın evlilik hakkındaki görüşlerinde, kendi hayatında yaşadıklarının etkisi olabileceği yönündeki görüş için bkz. Çakmak, “Kant: Filozof Kral”, s. 19.

⁶⁵⁷ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 135.

⁶⁵⁸ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 134.

⁶⁵⁹ Cinsel birliktelik bağlamında sahipliğin, evlilik sözleşmesi ile hukuki geçerlilik kazanması nedeniyle Kant’a göre evlilik olmayan ama evliliğe benzer ilişkiler ile diğer ilişkiler hukuken geçerli değildir. Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 137. Evlilik sözleşmesinin farklı cinsler arasında olduğu hakkında bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 136, 138. Ayrıca kişinin kişiliğine aykırı olarak kendini tatmin etmesinin hem hayvanlığa hem de insanın amaçlarına aykırı olduğu hakkında bkz. Kant, *Ethica*, s. 210.

⁶⁶⁰ Kant’ın evlilik konusunda bir eşin diğerine sahip olması hakkındaki görüşlerinde, zilyetlik-sahiplik-mülkiyet kavramlarının sınırları arasındaki belirsizlik artar. Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 221, 222.

⁶⁶¹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 136.

⁶⁶² Bkz. Mendus, “Kant: ‘Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı?’” ss. 167, 168.

⁶⁶³ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 83.

⁶⁶⁴ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 276, 277.

⁶⁶⁵ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 277.

insan türüne verilen kültürleşme ödevi gerçekleştirilemeyecektir. Eşitlikçi olmayan⁶⁶⁶ ve kadını bağımlı konumda bulunduran düşüncelerine rağmen Kant'ın, ahlak yasaları altındaki özne hakkında 'akıl sahibi varlığı' kavramını; ahlaki ilerleme için ise cinsiyet ayrımı içermeyen insan türü kavramını kullandığı görülür. Louden'a göre Kant, "tüm türün mükemmellik içinde ilerlediğine inandığı için, tüm türün eninde sonunda kültür ve medeniyetin hazırlık adımlarından ahlaklaşmaya doğru ilerlemeye yazgılı olduğunu da kabul etmelidir."⁶⁶⁷ O halde, kadınların da medeni işlere katılabileceği ve aktif vatandaşlık statüsüne yükselebileceği kabulleri doğrultusunda ahlaki ilerleme teorisi ayakta kalabilir.⁶⁶⁸ Şimdi akıldan türetilen sivil durumun *a priori* ilkeleri ile saf pratik aklın ahlaki emirlerini içeren kesin buyruğun formülleri arasında bağıntı kurulabilir.

3.2.1.1. Kesin Buyruğun Formülleri

İnsan türünün kültürleşmesi, medenileşmesi ve ahlaklaşması için kadının konumuna yönelik varsayımlı kabulden sonra, sivil durumun üç *a priori* ilkesi ile kesin buyruğun üç formülü arasındaki ilişki açıklanabilir. Kesin buyruğun ilk yani genel yasallık formülüne göre, "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun."⁶⁶⁹ Ahlak yasasına dair olan bu formül, doğa yasalarının genelliğini model olarak alması ile şöyle de ifade edilir: "Eyleminin maksimi sanki senin istemenle [iradenle] genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun."⁶⁷⁰ Dışsal zorlayıcı otoriteye dayanmayan öznenin kendisine genel geçer ahlak yasası koyabilmesini vurgulayan ilk formül, olumsuz özgürlüğü içerir.⁶⁷¹ Kesin buyruğun ikinci yani kendinde amaç formülüne göre, "herdefasında [her defasında] insanlığa, kendi kişilerinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun."⁶⁷² İlk formül doğrultusunda koyulan yasaların ötekinin özerkliği doğrultusunda sınırlandırılması olumlu özgürlüğü içerir.⁶⁷³

Kesin buyruğun üçüncü yani özerklik formülü ise, "istemenin [iradenin],

⁶⁶⁶ Bkz. Kleingeld, "Kant, History, and the Idea of Moral Development", s. 73.

⁶⁶⁷ Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 105.

⁶⁶⁸ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 105.

⁶⁶⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 38.

⁶⁷⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 38.

⁶⁷¹ Bkz. Çilingir, "Kant'ta Siyasetin Ahlaklaştırılması", s. 39.

⁶⁷² Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 46.

⁶⁷³ Hakan Çörekçioğlu, "Giriş: Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku" *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, s. 13.

maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulunma”⁶⁷⁴ olarak açıklanır. Genel yasalılık ve kendi başına amaç formüllerinden türetilen⁶⁷⁵ özerklik formülünde bulunan yasa koyuculuk amaçlar krallığını (*Reich der Zwecke*) mümkün kılar. Krallık “çeşitli akıl sahibi varlıkların, ortak yasalar aracılığıyla kurulan sistematik birliğini”⁶⁷⁶ ifade eder. Genel yasa koyucu olan ve bu yasalara kendisi de bağlı olan akıl sahibi varlıklar, amaçlar krallığının üyesidir. “Yasa koyucu olarak başkasının hiçbir istemesine [iradesine] bağlı olmadığı zaman ise, bu krallığın başıdır.”⁶⁷⁷ Doğal varlık yönüyle insan, eğilimlerin etkisi nedeniyle henüz amaçlar krallığının başı olamayacaktır. Ancak ahlaki özne olmasının potansiyeli nedeniyle amaçlar krallığının üyesidir.

Hakan Çörekçioğlu’na göre, kökensel “sözleşme yoluyla kurulan devletin temel kurucu ilkeleri kategorik [kesin] *imperatifin* [buyruğun] üç ünlü formülasyonunda ifadesini bulan adalet ilkeleridir (yani özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık).”⁶⁷⁸ Henüz ahlakileşmemiş olan insan için, kesin buyruk doğrultusunda özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık ilkelerine uygun şekilde inşa edilmiş bir devlet değil “daha ziyade inşa edilmesi mümkün bir devletin yasaları”⁶⁷⁹ söz konusudur. O halde aklın ilkeleri olan özgürlüğü, eşitliği ve bağımsızlığı cumhuriyetçi bir anayasanın ilkeleri haline getirebilme çabası, kesin buyruğun formülasyonlarının saf bilincine erişme imkanı tanıyabilir. Devletin çatısı altındaki hukuki özneler, “barış, özgürlük ve gelişmiş ahlaki eğitim verildiğinde, insanların başlangıçta eğilimler temelinde kurduğu toplumu, salt yasal bir düzenden 'ahlaki bir bütüne' dönüştürmesi için gerekli ön koşullar”⁶⁸⁰ oluşur. Ancak devrimin yasaklandığı ve evrimlerin sınırlandırıldığı devlet içinde, salt yasal düzenden ahlaki bütüne geçişi sağlayacak haklara ve araçlara ihtiyaç vardır. Bu haklar ve araçlar, dışsal baskıcı yasalara itaat etmenin yanında özgürlük ruhunu⁶⁸¹ edindirmelidir. Özgürlük ruhu için farklı seslerin duyulabildiği eleştiri ortamında aydınlanma dolayısıyla kültürleşme de sağlanmalıdır. Öznelerarası iletişim, ahlaki bütüne geçişin aracı olarak düşünülebilir. Öyle ki “insanın, özellikle bütün insanlığı ilgilendiren konularda, diğer insanlarla iletişime girmesi onun en doğal

⁶⁷⁴ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, ss. 51, 52.

⁶⁷⁵ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 151.

⁶⁷⁶ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 51.

⁶⁷⁷ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 51.

⁶⁷⁸ Çörekçioğlu, “Giriş: Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku”, s. 16.

⁶⁷⁹ Mendus, “Kant: ‘Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı?’”, s. 159.

⁶⁸⁰ Kleingeld, “Kant, History, and the Idea of Moral Development”, s. 67.

⁶⁸¹ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 63.

ihtiyacıdır.”⁶⁸² Devletin üyesi olan öznelerin arasındaki iletişim, dolayısıyla aklın kamusal olarak kullanımı, aydınlanmaya, kültüre ve özgürlük ruhuna katkı sağlayabilir.

3.3. Öznelerarası İletişim

Toplumsallaşma ile iletişim kurma dürtüsü ve ihtiyacı olan insan, evrensel iletişimin kökensel sözleşmeden kaynaklanması gerekiyormuşçasına incelikli ve medeni birisi olmayı toplum içinde düşünür.⁶⁸³ Bu düşünceleri doğrultusunda özne, öteki ile iletişim kurar. Sağlam anlama yetisi de denilen sağ duyu\aklıselimlik⁶⁸⁴ (*sensus communis*), “duyguya göre değil, ama her zaman kavramlara göre, gene de genellikle yalnızca bulanık olarak tasarlanan ilkelere göre yargılar.”⁶⁸⁵ İnsan türü, sağ duyusu (sağlam anlama yetisi) aracılığıyla (duyguya göre değil ama) kavramlara göre bulanık yargıda bulunur ve bu yargısını iletir. Sıradan insan anlama yetisi ise mantıklı sağ duyu (*sensus communis logicus*)⁶⁸⁶ olarak adlandırılır ve içinde üç maksim barındırır. “Bunlar: 1. Kendi için düşünmek; 2. Başka her birinin yerine düşünmek; 3. Her zaman uyumlu olarak düşünmek. Birincisi önyargısız, ikincisi genişletilmiş, üçüncüsü tutarlı düşünme yoludur.”⁶⁸⁷ Vesayetten kurtulma⁶⁸⁸ anlamındaki ilk maksim, pasif \edilgin değil aktif bir akla atıf yaptığı için önyargılı değil önyargısız ve tanımı gereği olumsuz bir maksimdir. Kendisinden başka bir efendinin düşüncelerinin vesayeti altında olmamak, ilk maksimin aynı zamanda (boş inançtan kurtuluş olan)⁶⁸⁹ Aydınlanmanın maksimi⁶⁹⁰ olduğunu gösterir. Öteki ile iletişime atıf yapan genişletilmiş zihniyet yani olumlu olan ikinci maksim ise, “insanın akılsal işlevlerinin ve taleplerinin metodolojik gelişiminde bir eksiği kapatır. Bu eksiklik, aklın iletişimsel ögesi olarak betimlediğimiz şeydir.”⁶⁹¹ Kendisinin efendisi olarak düşünen özne, daha sonra kendisini başkasının yerine de koyarak düşünebilmelidir. Ayrıca bu düşüncelerinde tutarlı (*konsequent*) olmalıdır. Kant’a göre, “tutarlı olmak bir filozofun

⁶⁸² Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 64.

⁶⁸³ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, ss. 111, 112.

⁶⁸⁴ Bkz. Avcı, “Kant’ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 85.

⁶⁸⁵ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 65.

⁶⁸⁶ Bkz. Gilles Deleuze, *Kant’ın Eleştirel Felsefesi*, çev. Taylan Altuğ, Payel Yayınevi, İstanbul 1995, s. 62.

⁶⁸⁷ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 109.

⁶⁸⁸ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 180.

⁶⁸⁹ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 110.

⁶⁹⁰ Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 136.

⁶⁹¹ Birgit, “‘Kendini Başka Herkesin Yerine Koyarak Düşünmek’: Aklın İletişimsel Ögesi Üstüne”, s. 236.

en büyük yükümlülüğüdür, oysa buna çok ender rastlanır.”⁶⁹² Tutarlılığın zor olmasına rağmen sıradan insan, anlama yetisinin maksimlerinden biri olan aydınlanma için kendi anlama yetisini kullanma cesaretini göstermelidir.

Hukuk devleti içindeki hukuki özne, dışsal bir devrim gerçekleştiremese dahi düşüncelerin vesayetinden kurtulabilir. “İnsanın içinden gelen en güçlü devrim, ‘kendine yüklediği vesayetinden ayrılığı’dır.”⁶⁹³ Vesayetten kurtulan (hukuki) özne, düşüncelerini öznelerarası iletişim ile ötekine ve kamuya aktarabilir. Evrimin sınırlandırıldığı hukuk devleti içinde iletilen düşünceler, cumhuriyetçi anayasayı ihlal etmemelidir. “O halde kalem özgürlüğü -mevcut anayasaya saygı ve bağlılık sınırlarını aşmadığı (kalemler de birbirlerini bu sınırlar içinde kalmaya zorladıkları ve böylece özgürlüklerini kaybetmedikleri sürece) ve uyruklar arasında özgür düşünme ruhunun gelişmesini sağladığı takdirde- halkın [insan] haklarının biricik güvencesidir.”⁶⁹⁴ İnsan hakkı olan düşünce özgürlüğü⁶⁹⁵ ile ilişkilendirilen kalem özgürlüğü, özgürlük ruhuna katkıda bulunur. “Anladığımız biçimiyle konuşma ve düşünme özgürlüğü, bir bireyin kendisini ve kanılarını diğer insanları kendi bakış açısını paylaşmaya ikna etmek amacıyla ifade etme hakkıdır.”⁶⁹⁶ Ancak toplumun üyesi olan hukuki özne, düşünce özgürlüğünü, politik\siyasal özgürlüğün⁶⁹⁷ sınırları içinde gerçekleştirmelidir. Bu nedenle, öznelerarası iletişime hak boyutu kazandıran düşünme özgürlüğünün kullanabilmesi aklın kamusal kullanımını gerektirir.

Aklın kamusal kullanımı daima özgür olmalıdır, yalnızca bu, insanlar arasında aydınlanmaya neden olabilir; aklın özel kullanımı ise aydınlanmanın gelişimi üzerinde belirgin bir engel oluşturmaksızın çok kez oldukça katı biçimde sınırlandırılabilir. Aklın kamusal kullanımıyla, kişinin aklını, bir bilgin olarak tüm bir okur camiasının yararına sunduğu türde bir kullanımı anlıyorum. Özel kullanımıyla ise ona emanet edilmiş yurttaşlık [vatandaşlık] görevlerinde ya da memuriyette kendi aklından yararlanmasını kastediyorum.⁶⁹⁸

Aklın kamusal kullanımı olarak politik özgürlük, düşünme özgürlüğünü aklın özel kullanımı açısından sınırlar. O halde “her şey kamusal düşünce özgürlüğü

⁶⁹² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 27.

⁶⁹³ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 180.

⁶⁹⁴ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 62.

⁶⁹⁵ Günümüzde anayasaların içeriğini oluşturan düşünce özgürlüğü\hürriyeti için tikel olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’ndan örnek sunulabilir. Düşünce ve kanaat hürriyeti başlıklı AY m. 25’e göre: “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”

⁶⁹⁶ Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 90.

⁶⁹⁷ Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 89.

⁶⁹⁸ Kant, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784)”, ss. 41, 42.

sayesinde iyileştirilebilir”⁶⁹⁹ ve hukuka uygun olarak iletilebilir. Aklın özel kullanımı, bir vatandaşın görevlerinden dolayı yerine getirmesi gereken işlerde söz konusu olur. Buna göre bir asker veya din adamı⁷⁰⁰ gibi devletin işleyen çarklarında makinenin bir parçası olan özne, robot gibi yalnızca işini yerine getirmelidir. Aklın özel kullanımında pasif durumda olan akıl, eleştiride bulunmadan itaat etmelidir. “Ancak makinenin bu parçası, aynı anda, asıl anlamda bir kamuya yazılarıyla hitap eden bir bilgin vasfı ile, tüm bir devletin hatta bir dünya yurttaşlığı [vatandaşlığı] toplumunun üyesi olarak görülür.”⁷⁰¹ O halde vatandaşlık görevini yerine getirirken eleştiride bulunamayan aynı özne, görevi başında olmanın haricinde bir bilgin gibi aklını kamusal olarak kullanıp düşüncelerini ifade edebilir. “Kamusal tartışma, bireyin kendi ben’ini kurarken diğerlerinin dolayımından geçmesi gerektiği yönündeki bir antropolojik temellendirme sayesinde öznelerarası bir eylemi, kamusal tartışmayı, yani genel olarak politika yapma imkânını sağlamaktadır.”⁷⁰² Aklın kamusal kullanımında bilgin gibi tasvir edilen özne, yazılarıyla yalnızca kendi ulusu değil diğer ulus devletlerle de iletişim olanağı bulacağı için dünya vatandaşı⁷⁰³ (kozmopolitan) olarak isimlendirilir.

Aklın kamusal kullanımında bulunan iyimser görüşe rağmen, yöneticiye eleştiri yöneltecek olan özne, ulusal düzlemde dahi yöneticinin iyi niyeti hakkındaki düşüncesine göre dereceli bir düşünce özgürlüğüne sahip olur. Yöneticinin iyi niyetli olduğunu düşünen “vatandaş, yöneticinin yaptığı bazı düzenlemelerin halka karşı haksızlık teşkil ettiğini düşünürse, yöneticinin onayını almak kaydıyla, bu kanısını kamusal kılma hakkına sahiptir.”⁷⁰⁴ Yöneticiye yöneltilecek eleştiri için yöneticiden izin almak, aklın kamusal kullanımındaki düşünce özgürlüğünün de sınırlandırıldığını gösterir. Yöneticinin iyi niyetli olmadığı düşünülmekte ise olumsuz olarak eleştirme hakkı kullanılabilir. Bu hakkın temelinde şu ilke vardır: “Bir halkın kendisi üzerine kendisinin dayatamayacağı şey her ne ise, o şey halka yasa koyucu tarafından da dayatılamaz.”⁷⁰⁵ Yöneticiden izin almadan eleştiride bulunabilmek için, hem yöneticinin iyi niyetli olmadığı düşüncesine sahip olunmalı hem de yönetici, halkın

⁶⁹⁹ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 136.

⁷⁰⁰ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 135.

⁷⁰¹ Kant, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784)”, s. 42.

⁷⁰² Özlem Duva, “Immanuel Kant”, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Žižek’e*, ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2021, s. 307.

⁷⁰³ Arendt’a göre, dünya vatandaşının bir dünya seyircisi (*Weltbetrachter*) olduğu hakkında bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 97.

⁷⁰⁴ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 62.

⁷⁰⁵ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 62.

kendisine dayatmadığı şeyleri halka dayatmış olmalıdır. Görüldüğü üzere politik özgürlüğün sınırları, hukuki öznenin doğrudan farkına varamayacağı geniş, uzun ve dolambaçlı zincirler ile düşünce özgürlüğünü çevrelemiştir. İnsanın özgür ürünü olan yönetim ve eğitim sanatının, ayakta kalabilecek bir hukuk devleti çatısı altında devam ettirilebilmesi için, düşünce özgürlüğüne yönelik uygulanan sınırlar, Kant'ın felsefesi bağlamında meşru kabul edilebilir. O halde (hukuki) öznelerarası iletişim ile özgürlük ruhuna doğru kültürü sağlamak için (tekrar) özgürlük yoluyla üretilen farklı bir sanata ihtiyaç vardır. “Kant'ın estetik üzerine yazılarında, insanların ahlak için ihtiyaç duydukları eğitim ve hazırlık türüne ilişkin ikinci bir belirleme”⁷⁰⁶ görülür. Yalnızca akıl varlığı olmayan insan, duyusallığının da etkisiyle özgür bir üretim olan güzel sanat karşısında estetik deneyim yaşar. Güzel sanatın iletimi ve deneyimi, aynı zamanda estetik özne olan hukuki özneye, kültürün tüm türleri [terbiye (disiplin) ve beceri kültürü ile medeni ve ahlaki kültür] için uygun bir zemin hazırlar.

3.3.1. Güzel Sanat

Hukuk toplumunun üyesi olan özneler, güzel sanatı izleyen veya öteki ile beğeniye dair ilişkilerinde aktör olarak eyleyen estetik özne olma potansiyeli taşırlar. “Beğeni (formel [biçimsel] bir duyu olarak), kişinin haz veya hazzsızlığını [hoşnutsuzluğunu] başka birine iletmesi ile ilgilidir. Bir duyarlılık içerir, bu sayede iletişim, diğer kişilerle bir tatmini (*complacentia*) sosyal olarak paylaşma hazzıyla başkalarını etkiler.”⁷⁰⁷ Aklın kamusal kullanımı konusunda sıradan insan anlama yetisinin kavramlar aracılığıyla iletişiminde belirtilen sağ duyudan farklı olarak beğenide, tüm insanlarda ortak olan duygulanımın ortak duyu (*Gemeinsinn*) ideası ile iletilebildiği varsayılır⁷⁰⁸ ve bu estetik sağ duyu (*sensus communis aestheticus*)⁷⁰⁹ olarak isimlendirilir. “Her tekil estetik yargı kişisel bir duyguyu belirtmektense ortak duyunun bir örneğiymişçesine verilir. Estetik yargılarımızda tümel bir bakış açısından evrensel bir sesle konuşuruz, zorunluluk örnekseldir”⁷¹⁰ Bu nedenle ortak duyu, deneysel olana dair tikel bir yeti olarak düşünülmemelidir. “Tersine ortak duyu, yetilerin *a priori* bir uyumunu veya daha açıkçası böyle bir uyumun ‘sonuç’unu”⁷¹¹

⁷⁰⁶ Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 108.

⁷⁰⁷ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 200.

⁷⁰⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 66.

⁷⁰⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 110.

⁷¹⁰ Avcı, “Kant'ın Estetik Kuramının Gadameri Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 86.

⁷¹¹ Deleuze, *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, s. 60.

imler. Arendt’a göre beğenideki ortak duyu, bir topluluk duyusu anlamına gelir.⁷¹² Topluluğun üyesi olarak insanlar, sosyalleşme özgürlüğü⁷¹³ içinde haz veya hoşnutsuzluk duygularını bir aktör gibi birbirlerine ileterek medenileşebilirler.

İnsanlar buna aşinadır ve bu dünyada bunun böyle olması iyi bir şeydir, çünkü insanlar bu rolleri oynadığında, o zamana kadar görüntüleri sahte olan erdemler yavaş yavaş yerleşir. Bu erdemler nihayetinde oyuncunun [aktörün] mizacının bir parçası olacaktır. -İçimizdeki aldatıcıyı veya aldatma eğilimini aldatmak, itaate yeniden dönüştür. Bu bir aldatmaca değil, daha çok kendimizi masumane kandırmaktır.⁷¹⁴

Sahte erdemler, ahlaki duyguyu geliştirerek gerçek ahlaka⁷¹⁵ yönlendirebilir. Aktör olarak öznelere arasındaki ilişkiler, ‘erdem kültürüne’⁷¹⁶ dolayısıyla yasaya itaatin bilincine katkı sağlar. Çünkü, toplum içinde sosyal konum edinerek başkalarını etkileyebilmek için ahlaken iyi bir insan olmak gerekmesi de medenî\terbiyeli (*gesittet*) davranmaya çalışılır. Bu tutum erdem kültürünü⁷¹⁷ edindirecek ahlakın dışsal gelişimini sağlar. Kant, “bu şekildeki beğeniye dış görünüş ahlakı”⁷¹⁸ der. Erdem kültürüne katkı sağlayacak diğer unsurlar ise iyi arkadaş ve iyi yemektir. Kant, Platon’a⁷¹⁹ atıfla “sadece bir yemekle değil, aynı zamanda birbirlerinden keyif almakla da ilgilenen zevk sahibi (estetik açıdan birleşmiş) insanlardan oluşan”⁷²⁰ bir yemeğin sosyal zevkin yanında düşünce alışverişini de sağlaması gerektiğini belirtir. Bu nedenle “tek başına yemek (*solipsimus victorii*) [sofradaki yalnız insan] felsefe yapan bilgili bir insan için sağlıklıdır”⁷²¹ der. Yemekten alınan tat ise duyuların öznel ortaklığına ve iletişimdeki anlaşmaya örnek oluşturabilir. Almanca *Geschmack*, İngilizce *taste*⁷²² kavramları beğenin yanında ‘tat’ anlamına da gelir. Tat (*gustus*) ve koku (*olfactus*) duyuları, dokunma (*tactus*), görme (*visus*) ve işitme (*auditus*) duyularının aksine nesnel değil öznel duyulardır.⁷²³ Öznel duyu olarak “ayrıt edici tat/beğeni, belirli şeylerin nasıl etkileneceği konusunda evrensel bir anlaşma sağlayabilir, ancak hoş beğeni hiçbir zaman evrensel olarak geçerli bir yargı, yani bana

⁷¹² Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 137.

⁷¹³ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 200.

⁷¹⁴ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 77, 78.

⁷¹⁵ Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, s. 400.

⁷¹⁶ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 242.

⁷¹⁷ Bkz. Kant, *Ethica*, s. 285.

⁷¹⁸ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 201.

⁷¹⁹ Platon’un *Şölen* isimli eserinde yemek yemenin yanında konuşmaların başladığı pasaj için bkz. Platon, *Şölen*, çev. Eyüp Çoraklı, Alfa Yayınları, İstanbul 2022, ss. 42, 43.

⁷²⁰ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 244, 245.

⁷²¹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 246.

⁷²² Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 126.

⁷²³ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 81, 82.

hoş gelen bir şeyin (örneğin acı bir şeyin) herkes için de hoş olacağı yönünde bir yargı veremez.”⁷²⁴ O halde öznel duyu olmasına rağmen alınan tadın acı mı yoksa tatlı mı olduğu hakkında evrensel bir anlaşma beklenebilirken; acı veya tatlının hoş olup olmadığı yargısından aynı evrensellik beklenemez. Kavramlarla iletilebilir olmayan⁷²⁵ ayırt edici tatta/beğenide görülen öznel duyuların evrenselliği imkanından başka güzel sanat aracılığıyla da ortak duy(g)uların evrensel iletilebilirliği sağlanabilir.

Öznelarası iletişimi sağlayan ve bir insan hakkı olan düşünme özgürlüğünün sınırlılığı karşısında güzel sanatların izlenilmesi, özgür iletişimin kültürüne katkıda bulunabilir. Çünkü “güzel Sanat bir tasarım türüdür ki, kendi için erekseldir [amaçsaldır], ve ereksiz [amaçsız] olmasına karşın gene de toplumsal iletişime doğru anlığın [zihnin] güçlerinin kültürünü anlığın yükseltir.”⁷²⁶ Doğanın amaçsallığına dair derin-düşünen yargıda, doğanın amacı olarak kültür ve yaratılışın nihai amacı olarak ahlak yasaları altındaki özne bulunur. Güzele dair estetik (beğeni) derin-düşünen yargı(sın)da ise amaçsallığa rağmen amaçsızlık vardır. “Güzel kendini bilişsel güçlerimiz için sunuyor, sanki bilişsel güçlerimizin uyumlu çalışmasını amaçlıyor gibidir ancak bu amaç asla belirli bir şekilde, kuramsal olarak bilinemez.”⁷²⁷ Bilişsel güçlerimizden imgelem gücünün anlama yetisi ile uyumu yasallığı⁷²⁸ ifade eder. Bu yasallık içinde güzel karşısında estetik deneyim yaşanır. “Bu duygulanım ortaktır ve evrensel olarak iletilebilir olmalıdır çünkü bilişsel yetiler, bilginin öznel koşulu olarak, tüm bilen öznelere ortaktır.”⁷²⁹ Beğeni yargısının tüm bilen öznelerdeki bu ortaklığı, güzel sanatın izlenilmesinde topluluk bilincini ve evrensel iletişimi sağlayabilir. Çünkü “estetik deneyim deneyimleyenin kendini duygulanım ortaklığına sahip bir öznel topluluğunun üyesi olarak bilincine varmasının deneyimidir.”⁷³⁰ Karşısında estetik deneyim yaşanan güzel sanat, doğadaki güzelden farklı olarak, dehanın (*Genie*, *genius*) ürünüdür. Yeteneği doğuştan gelen ve üretimde bulunduğu için icatçı olan deha, kültürlü zihin ile karıştırılmamalıdır. Çünkü zihin yelpazesi geniş olan ve öğrenim konusunda icatçı olabilen kültürlü zihin, entelektüel derinliği sayesinde üslendiği işte çığır açan dehadan farklıdır.⁷³¹

⁷²⁴ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 194, 195.

⁷²⁵ Alınan tadın veya kokunun kavramlara ifade edilememesi hakkında bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 126.

⁷²⁶ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 118.

⁷²⁷ Avcı, “Kant’ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 86.

⁷²⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 118.

⁷²⁹ Avcı, “Kant’ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 87.

⁷³⁰ Avcı, “Kant’ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 86.

⁷³¹ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 177.

(...) deha aslında hiçbir bilimin öğretemeyeceği ve hiçbir çalışmanın öğrenemeyeceği talihli ilişkiden oluşur ki, verili bir kavram için idealar bulunmasını sağlar; öte yandan böylece bu idealar için anlatım da bulunur ki, bununla o idealar tarafından ortaya çıkarılan öznel ansal durum, bir kavrama eşlik eden bir şey olarak, başkalarına iletilebilir.⁷³²

Sanatın üretimi ile çığır açabilen deha, doğanın vergisi sayesinde talihli ilişkiler ile bir kavrama idea bulur ve bu ideayı anlatarak topluma iletir. “İlki sayesinde deha, rasyonel ve duyusal olanı birleştirir; sonraki sayesinde ise eserleri sosyal -kültürel- açıdan anlamlı hale gelir.”⁷³³ İletilecek olan güzel sanatın üretimini bir bilimden veya çalışmadan öğrenemeyecek olan deha, kendi düşünceleri ile baş başa kaldığı için tamamen doğal olan zihin (*élèves de la nature, autodidacti*)⁷³⁴ ile ilişkilendirilir. Buna rağmen dehanın üretiminde başıboş kaldığı düşünülmemelidir. Çünkü beğeni, dehanın disiplinini (terbiyesini) sağlar.⁷³⁵ “Beğeni bir nesneyi ya da bir tasarım türünü hiçbir çıkar olmaksızın bir hoşlanma ya da hoşlanmama yoluyla yargılama yetisidir. Böylece bir hoşlanmanın nesnesine güzel denir.”⁷³⁶ Beğenide bulunan çıkarsızlığa⁷³⁷ rağmen, insanın toplumsallaşma dürtüsü nedeniyle sahip olduğu deneysel\görgül çıkarları, güzele dair beğeni ile dolaylı olarak birleşir.⁷³⁸ Bu nedenle beğeni, disiplin doğrultusunda dehayı medenileştirir ve “her zaman ilerlemekte olan bir kültüre yetenekli yapar.”⁷³⁹ Doğanın vergisi ile deha olarak isimlendirilen özne, beğeniden edindiği disiplin, kültür ve medeniliği topluma eserleri ile iletir.

Evrensel olarak iletilebilir bir haz yoluyla ve toplumu cilalama ve ona incelik kazandırma yoluyla, insanı ahlaksal olarak daha iyi olmasa da daha uygar [medeni] kılan güzel sanat ve bilimler bizi duyusal düşkümlerin tiranlığından büyük ölçüde kurtarır ve böylece insanları yalnızca usun [akıl] gücüne dayanacak bir egemenliğe hazırlar; (...) ⁷⁴⁰

Öznelerarası iletişimde kamusal yasalar ile sınırlandırılmış kavramların iletiminin yanında güzel sanat, duy(g)uların iletimi ile medenileşme adımlarına katkı sağlar. Daha önce belirttiğimiz gibi González’e göre, eğitim üzerine düşüncelerinde medenileşmeyi medeni kültür dolayısıyla zeka buyurtusu ile ilişkilendiren Kant, medeniyet sürecini genellikle beceri kültürü ile ilişkilendirir.⁷⁴¹ Dolayısıyla güzel

⁷³² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 127.

⁷³³ González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, s. 68.

⁷³⁴ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 178.

⁷³⁵ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 129.

⁷³⁶ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 45.

⁷³⁷ Bkz. Avcı, “Kant’ın Estetik Kuramının Gadameri Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 84.

⁷³⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 111.

⁷³⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 129.

⁷⁴⁰ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 216.

⁷⁴¹ Tekrar bkz. González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, s. 57.

sanat bağlamında medenileşme, beceri kültürünü de barındırır. Medeni kültür ile beceri kültürü arasındaki bağıntıyı oluşturan lüks⁷⁴² kavramıdır. İhtiyaçları ve eğilimleri arttırdığı için ‘insanlar arasında eşitsizlik’⁷⁴³ oluşturan lüks, güzel sanatlara ve bilimlere katkı sağlayıp beceriyi kültürlenir ve ahlaki inceliği sağlar.⁷⁴⁴ Bu eşitsizlik, uyrukların hak bağlamındaki eşitliğinden farklı olarak sosyo-ekonomik⁷⁴⁵ bir eşitsizliğe işaret eder.⁷⁴⁶

Beceri insan soyunda insanlar arasındaki eşitsizlik aracılığıyla olmanın dışında geliştirilmez; çünkü büyük çoğunluk yaşam zorunluklarını kültür, bilim ve sanatın daha az zorunlu öğeleri için çalışan başkalarının rahat ve boş zamanları uğruna, özellikle herhangi bir sanata gerek duymaksızın bir bakıma düzeneksel olarak sağlar ve onlar tarafından bir baskı, ağır emek ve çok az yararlanım durumunda tutulur; gene de yüksek sınıfın kültüründen pek çok şey aşamalı olarak onlara da yayılır.⁷⁴⁷

Lüks ile doruğa ulaşan insanlar (yüksek sınıf-görkemli sefillik) arasındaki eşitsizlik, olumsuzluk barındırmasına rağmen doğanın amacı olan kültüre ulaşabilmek için araç işlevi görür.⁷⁴⁸ Çünkü “lüks insanları güzelliğin en yüksek aşamasına kadar geliştirir.”⁷⁴⁹ Dolayısıyla hem medeni kültürden beslenen hem de medeni kültürü besleyen lüks, beceri kültürü için gerekli olan insanlar arasındaki eşitsizliği artırarak ahlakileşmeye dolaylı katkı sağlar. Kant, kültürün bir türü olan “medenileşmeyi her zaman doğa ile ahlak arasında bir orta yol olarak düşünür.”⁷⁵⁰ Estetik özne, (lüksün de katkısı olan) güzel sanatın deneyimiyle ahlakileşmeye dahi ahlakileşme sürecinin kültürel adımlarını atarak medenileşir ve ahlaka hazırlanır.⁷⁵¹ Çünkü güzele dair “beğeni bizim yargı yetimiz için duyu hazzından törel [ahlaki] duyguya bir geçişi açığa”⁷⁵² çıkarır. Ahlakileşme sürecine zemin oluşturan güzel, ahlaki iyiliğin

⁷⁴² Rousseau’nun olumsuzladığı bilim ve sanatın lüksten ayrılmadığı görüşü hakkında bkz. Jean-Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 21. Rousseau’nun lüksü olumsuzladığı diğer görüşleri için ayrıca bkz. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*, ss. 195, 196.

⁷⁴³ İnsanlar arasındaki eşitsizlik için ayrıca bkz. Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 61. ‘Vatandaşlık düzenindeki eşitsizlik’ kavramı için bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 167.

⁷⁴⁴ Bkz. Kant, *Ethica*, ss. 214, 216, 217.

⁷⁴⁵ Sivil durumun *a priori* ilkelerinden biri olan eşitlik ile sosyal veya ekonomik eşitliğe gönderme yapılmadığı hakkında bkz. Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 92.

⁷⁴⁶ Genel insan hakkıyla ilgili olarak insanlar arasındaki eşitsizlikten çıkış için insanın kendi çabasıyla vatandaşlık hukuku düzenine geçmesi hakkında bkz. Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, ss. 58, 59.

⁷⁴⁷ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 215.

⁷⁴⁸ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 215.

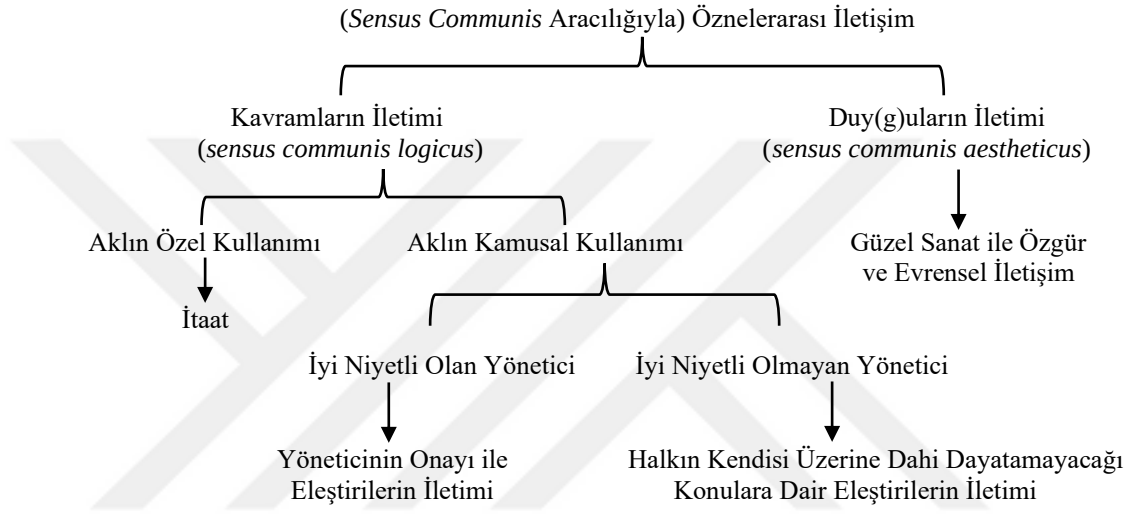
⁷⁴⁹ Kant, *Ethica*, s. 217.

⁷⁵⁰ González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, s. 58.

⁷⁵¹ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 43.

⁷⁵² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 112.

simgesidir\semboldür (*Symbol*).⁷⁵³ Ahlaki duygunun oluşumu için estetik bir araç olan “ahlak estetiği, ahlak metafiziğinin bir parçası olmasa da, yalnızca duyulur kışkırtmalara karşı üstünlük sağlamak için ahlak yasasının zorlayıcı gücüne eşlik eden duyguların (örneğin, ahlaki isteksizliği hissedilir kılan iğrenme, korku vb.), etkinliğini hissettirdiği öznel bir sunumdur.”⁷⁵⁴ Bu nedenle Loueden’a göre saf etiği anlaşılır kılmak için saf etiğin kavramlarını somutlaştıran (elle tutulur hale getiren [*palpable*])⁷⁵⁵ estetik deneyime ihtiyaç vardır.⁷⁵⁶ Şimdi öznelarası iletişimin kavramlar ve duygulara yönelik bölümlemesi için bir şekil sunulabilir.

Şekil 3.2. Öznelarası İletişimde Kavramlar ve Duy(g)uların İletimi

Güzelin, ahlaki duyguya ve ahlaki iyiye yönelik oluşturduğu zemin için hoş, güzel ve iyi kavramlarının ayrımı da açıklanabilir. Doğal varlık yönüyle eğilimlere duyulan haz veya hoşnutsuzluğun doyurulmasına güzelden farklı olarak hoş; insan tarafından nesnel değer biçilen şeye ise iyi denir.⁷⁵⁷ Güzel, insanın akıl varlığı yönüyle değerli bulduğu ahlaki iyiliği ile hoş olan eğilimleri arasındaki soyut uçurumu somutlaştırarak bu uçurumdan -sıçrama gerekmezsin-⁷⁵⁸ geçebilmenin imkanına dair düşünce biçimini sağlar. “Güzeldeki çıkar, eğer onun üzerine temellenmişse, Hoş olandan İyi olana ancak çok ikircimli bir geçiş sunabilir.”⁷⁵⁹ Hoş olandan iyi olana geçişin ikircikli olma nedeni, güzel sanattan duyulan haz olarak kültürün, ahlaki

⁷⁵³ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 154.

⁷⁵⁴ Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 207.

⁷⁵⁵ Guyer’a atıfla Louden’in da kullandığı *palpable* kavramı için bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 110.

⁷⁵⁶ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, s. 116.

⁷⁵⁷ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 44.

⁷⁵⁸ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 155.

⁷⁵⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 112.

idealar ile uyum içine getirilmemesi halinde ruhun körelmesi ve amaca aykırı durumun ortaya çıkabilmesidir.⁷⁶⁰ Ahlaki duyguya dair düşünce biçimini geliştiren⁷⁶¹ beğeni, estetik özneyi doğrudan ahlaki kılmaz. Medenileştirdiği özneyi akılla temellendirilmiş egemenliğe hazırlar. Ancak kültürleşmiş ve medenileşmiş kişi, kendi eylemleri ve çabası ile ahlaki kişiliğine değer katmalıdır.

Cumhuriyetçi anayasanın düşünce özgürlüğüne müsaade ettiği ölçüde, yargılarını kavramlar aracılığıyla bulanık ilkelere göre ileten hukuki öznenin medenileşme adımlarına, yine aynı öznenin estetik boyutunda duygularını iletebilmesi eşlik eder. Dolayısıyla hukuki öznenin perspektifinde duraksayan ahlaki ilerleme, estetik öznenin perspektifi ile kesintisizliğini korur. Ancak estetik özne de henüz ahlakileşmediği için ahlaki ilerlemeye dair kültür adımlarının tamamlanması gerekir. Kültürün nihai hedefi⁷⁶² (*das äußerste Ziel der Kultur*) ise eksiksiz\tam\mükemmel bir vatandaşlık anayasasıdır\civil anayasadır⁷⁶³ (*vollkommene bürgerliche Verfassung*).⁷⁶⁴ Doğa tarafından, doğa durumundaki öznenin önüne konan adil bir vatandaşlık anayasası kurma problemi, sivil duruma geçen özneler için yeni bir boyut kazanır. Buna göre “eksiksiz bir yurttaşlar [vatandaşlar] anayasası tesis etme sorunu yabancı devletlerle yasalara dayalı bir ilişki kurma sorununa bağlıdır ve bu gerçekleşmeksizin çözülemez.”⁷⁶⁵ Ahlaki amacın politik boyutu olan ebedi barış için sivil duruma geçilerek ulusal barış ortamının sağlanması ve bu ortamdaki öznelerarası iletişimin kültüre olan katkısı yeterli değildir. Ebedi barış ve eksiksiz bir vatandaşlık anayasası için atılması gereken diğer adım, devletlerin arasında bulunan doğa durumundan yani uluslararası savaş durumundan çıkmaktır.

3.4. Uluslararası Savaş (Doğa) Durumu

Doğa durumundaki olası savaşlardan ulusal boyutta barışa ve geçici olan zilyetlikten/haklardan nihai zilyetliğe/haklara ulaşmak için kökensel sözleşme temelinde kurulan ulusal devletlerin arasında, dışsal yasadışı⁷⁶⁶ dolayısıyla uluslararası savaş (doğa) durumu bulunur. Doğa durumunda bulunan vahşi yasadışılığa

⁷⁶⁰ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, ss. 133, 134.

⁷⁶¹ Sanatın ahlak için hazırlık görevi gördüğü hakkında bkz. Loudon, *Kant's Impure Ethics*, s. 109.

⁷⁶² Almanca *Zweck*, *Absicht* ve *Ziel* kavramlarının birbirine yakın anlamlar içermesi nedeniyle üç kavram için kullandığımız Türkçe karşılıkları ayrıca belirtmek gerekir: *Zweck*, (end) için amaç; *Absicht* (purpose, aim) için maksat; *Ziel* (goal) için ise hedef kavramlarını kullanmaya çalıştık.

⁷⁶³ Bkz. Deleuze, *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, ss. 117, 118.

⁷⁶⁴ Bkz. Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 58.

⁷⁶⁵ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, ss. 29, 30.

⁷⁶⁶ Bkz. Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant'ın Politika Felsefesi”, s. 99.

benzeyen uluslararası dışsal yasadızlık, uluslararası hukukun ilk unsurunu oluşturur. İlk unsurun saptamasını içeren ikinci unsur ise şöyledir: “Bu hukuka aykırı durum bir savaş durumudur (gücü yetenin hukuku). Bu durum fiilen bir savaş olmamasına, fakat sürekli gerçekleşen saldırılara (düşmanlıklara) rağmen, söz konusu olmaktadır.”⁷⁶⁷ Daha önce belirttiğimiz gibi, doğanın marifeti olan savaş nedeniyle insanlar, yeryüzünün dört bir yanına dağılır. Farklı bölgelerde kurulan ulusal devletler beraberinde bir savaş mazereti olarak dillerin ve dinlerin [(tarihsel) inançların] çeşitliliğini getirir.⁷⁶⁸ Bu çeşitlilik, halkların (evrensel) kaynaşmasına engel olur.⁷⁶⁹

Uluslararası devletler arasında, fiili olmasa dahi imkan dahilinde bulunan savaş, medeni halklar için sorun oluşturan kötülöklere neden olur.⁷⁷⁰ Çünkü savaş ile parçalanen devletlerin etkisi medenileşme adımını atan öznelerde yıkım olarak görülür. Ancak “(dingin bir ulusal mutluluk durumu için beslenen umut her zaman daha uzaklara çekilirken) savaş kültüre hizmet eden tüm yetenekleri en yüksek dereceye geliştirmek için daha öte bir güdüdür.”⁷⁷¹ Devletler, bulundukları kültür seviyesinden daha yüksek bir kültüre⁷⁷² erişim çabaları için araç olarak savaşı kullanırlar. Bununla birlikte kültür seviyesi yükselen devletlerin savaşa olan eğilimi de artar. “Devletler kültürel olarak geliştikçe diğer devletlerin sırtından hile ve şiddet yoluyla zenginleşme eğilimleri de artar; bu da savaşların çoğalmasıyla ve daha masraflı hale gelmesiyle sonuçlanır; çünkü devamlı hazır ve eğitimli tutulması ve sayısız birçok silahla donatılması gereken”⁷⁷³ ordulara duyulan ihtiyaç artar. Kültürleşmeye katkı sağlayan savaş, katkı sağladığı kültürden beslenerek daha da büyür. Kültür ile arasındaki bu ilişkiye ve kendinde olumsuzluk barındırmasına rağmen savaş, ahlaki ilerleme göz önüne alındığında kültüre olan katkısı ile olumlu bir içerik elde edebilir. Kültür, ahlaka hazırlık işlevinde bulunduğu için kültüre katkıda bulunan savaş da, dolaylı olarak ahlaki bir bütünün oluşumuna temel oluşturabilir.

(...) savaş (ki onda bir yandan devletler parçalanır ve daha küçük devletlere çözölürken, öte yandan bir devlet daha küçük olanları kendine katarak daha büyük bir bütün oluşturmaya çalışır) kaçınılmazdır. Savaş insanların amaçlanmamış (dizginlenmemiş tutkuların uyandırdığı) bir girişimleri olsa da {belki de} yüksek bilgeliğin derinlerde gizlenmiş bir girişimidir ki, amacı devletlerin özgürlük içinde

⁷⁶⁷ Kant, *Ahlakın Metafiziki Hukuk Öğretisi*, s. 204.

⁷⁶⁸ Bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 144.

⁷⁶⁹ Bkz. Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 143.

⁷⁷⁰ Bkz. Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 62.

⁷⁷¹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 216.

⁷⁷² Bkz. Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 63.

⁷⁷³ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 71.

yasallıklarını ve bu yolla onların ahlaksal olarak temellendirilmiş bir dizgelerini kurmak, ya da hiç olmazsa bunu hazırlamaktır.⁷⁷⁴

Savaş, genel iradenin özgürlüğü ile kurulan hukuk devletinin ahlaki temellerini sağlamada hazırlık görevi görebilir. Çünkü ulus devletlerin kurulmasından önceki doğa durumunda olduğu gibi uluslararası savaş durumunda da doğa, savaş marifeti ile terbiye⁷⁷⁵ (disiplin) kültürünü edinmenin aracı olur. Ulusal sivil duruma geçişte beceri kültürünün ve medeni kültürün terbiye (disiplin) kültürü ile temellendirildiğini gördük. Şimdi sivil durumda edinilen beceri kültürü ve medeni kültür, uluslararası sivil duruma geçmek için terbiye (disiplin) kültürünü besler. Bu besin ile gelişen terbiye (disiplin) kültürü, uluslararası sivil durumda daha yüksek bir beceri kültürü ve medeni kültür elde etmenin temelini oluşturur.

Kültüre olan katkısı nedeniyle savaş, insanlar için meşrulaştırılmış bir araç olarak düşünülmemelidir. Pierre Hassner'e göre, kültüre dair olan kirli araçların sorumluluğunu, marifetleri ile insanın kültürleşmesine katkıda bulunan doğa üstlenir.⁷⁷⁶ Ayrıca "dünyanın gidişi içinde doğanın erekselliği üzerine düşünüldüğünde, insan soyunun nesnel nihai ereğine [amacına] (*Endzweck*) yönelmiş, daha yüksek bir nedenin derinlerdeki bilgeliği olarak görülen ve dünyanın bu gidişini önceden belirleyen nedene Öngörü [İlahi yazgı] adı verilir."⁷⁷⁷ Dolayısıyla, doğanın marifeti olarak işe koştugu araçlar ile yaratılışın nihai amacı olan ahlak yasaları altındaki özne ve bu amacın politik boyutu olan ebedi barış arasındaki ilişkiyi⁷⁷⁸ sağlayan/temin eden, İlahi yazgıdır\takdirdir\öngörüdür\tanrısal kayradır (*Vorsehung, Providence*).⁷⁷⁹ "Genel dünya tarihini, insan türünün eksiksiz bir yurttaşlık [vatandaşlık] birliğini hedefleyen bir doğa palanına göre ele almaya yönelik felsefi girişim, mümkün olmak yanında, doğanın bu amacı [maksadı] için de yardımcı olarak görülmelidir."⁷⁸⁰ Böylece yazgı ve doğa mekanizması, tarihsel öznenin ahlaki ilerlemesine rehber olur.⁷⁸¹ Buna rağmen daha önce de belirttiğimiz gibi özne, (rehberler ile değil) ancak kendi eylemleri ve çabası ile kişiliğine değer katarak ahlaki

⁷⁷⁴ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, ss. 215, 216.

⁷⁷⁵ Bkz. Kaan H. Ökten, "Kant'ta Barışın Yazgısallığı", *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, s. 429.

⁷⁷⁶ Bkz. Hassner, "Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi", s. 130.

⁷⁷⁷ Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 136.

⁷⁷⁸ Bkz. Çilingir, "Kant'ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi", s. 42.

⁷⁷⁹ Çözumsuz kalan ahlak eğitimine dair ilerleme umudunun da İlahi yazgı denilen bir bilgelikten beklenebileceği hakkında bkz. Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 147.

⁷⁸⁰ Kant, "Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)", s. 35.

⁷⁸¹ Bkz. Hassner, "Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi", s. 123.

karacterinin potansiyelini dışa vurabilir.

Devletlerin kültür düzeyi yükseldikçe, boyutu ve masrafları büyüyen savaşın finansal yükü giderilene kadar bir başka savaş başlar. Bu durum, bıkkınlık hali⁷⁸² oluşturur. Bıkkınlık halinin yanında savaşın korkutuculuğu, devlet başkanlarını insanlığa saygı⁷⁸³ duymaya zorlar. Bununla birlikte tekrar doğa, “zorbalık ve savaş karşısında dünya yurttaşlığı hukuku kavramını güvenceye almamış halkları, karşılıklı fayda aracılığıyla birleştirir. Sözünü ettiğimiz şey, savaşla bir arada bulunamayacak ve er ya da geç her halk üzerinde hakim olacak ticaret ruhudur.”⁷⁸⁴ Savaş ile terbiye (disiplin) kültürünü edinen halklar, doğanın marifetlerinden bir diğeri olan ticaret aracılığıyla birbirlerine bağımlı hale gelirler.⁷⁸⁵ İlerleme aracı olarak savaşın yerini alan ticaret, savaş ortamında güvenli bir yapıda srdrlemeyecektir. Bu nedenler ve İlahi yazgının⁷⁸⁶ teminatı ile barışın adımları izlenerek ebedi barışın imkanı yönünde abalanmalıdır.

3.4.1. Ebedi Barışın İmkanı

Kant, uluslararası durumda ebedi barışı temin etmek için bir gizli madde, altı n ve üç nihai madde sunar. Gizli maddeye göre, “savaşa hazırlanmış devletler, filozofların kamusal barışın imkanının koşulları üzerine ileri sürdükleri maksimlere başvurmalıdır.”⁷⁸⁷ Gizli madde doğrultusunda, filozof olarak Kant’ın kamusal barışa dair düşünceleri takip edilebilir. Ebedi barış için n maddelerden ilki şöyledir: “Gelecekteki bir savaşa konu olabilecek gizli bir çekince içeren hiçbir barış anlaşması hakiki bir barış anlaşması değildir.”⁷⁸⁸ Bir anlaşma içinde savaşa dair konulan çekince gizli olsa dahi o anlaşmanın barış anlaşması olma niteliği kaybolur. Çünkü böyle bir anlaşma ancak ateşkes olabilir ki ateşkes, ebedi barışı değil savaşın ötelenmesini sağlar. Diğer n maddeler sırasıyla, bir devletin diğer devlet tarafından mülk edinilemeyeceğini; daimi orduların (*miles perpetuus*) süreç içerisinde lağvedilmesini; devletlerin dış ilişkilerinde borç edinmemesini; devletlerin birbirlerinin anayasalarına ve yönetimlerine zor kullanarak müdahale edememesini; savaş esnasında gelecekteki

⁷⁸² Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz stne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 71.

⁷⁸³ Bkz. Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, s. 63.

⁷⁸⁴ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 145.

⁷⁸⁵ Bkz. ilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 43.

⁷⁸⁶ Bkz. Kant, “Yaygın Bir Söz stne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 72.

⁷⁸⁷ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 146.

⁷⁸⁸ Bkz. Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 114.

barış durumuna dair güveni kıracak [ateşkes ihlali, kiralık katiller (*percussores*) gibi] savaş hilelerinde bulunulmamasını belirtirler.⁷⁸⁹ Ön maddeler arasında koşullardan bağımsız olarak geçerli olan (*leges strictae*) ilkinin, beşincisinin ve altıncısının derhal uygulanması gerekirken, ötekiler ortadan kaldırılmamakla birlikte ertelenebilirler (*leges latae*).⁷⁹⁰

Ebedi barışın ilk nihai maddesi ise, “her devletteki yurttaşlık anayasası cumhuriyetçi olmalıdır”⁷⁹¹ der. Ulusal sivil durumun *a priori* ilkeleri gibi uluslararası sivil durumda da devletlerin cumhuriyetçi anayasasına temel olan *a priori* ilkeleri bulunur. “Cumhuriyetçi anayasa ilk olarak, bir toplumun üyelerinin (insan olmaları bakımından) özgürlüğü ilkesine, ikinci olarak, tek bir ortaklaşa yasamaya (uyruklar olmaları bakımından) bağlılık kuralına, ve üçüncü olarak, (yurttaş [vatandaş] olmaları bakımından) tüm üyelerin eşitliği yasasına göre tesis edilmiş”⁷⁹² anayasadır. Sivil durumun *a priori* ilkelerinde eşit olan uyrukları ve yasama işlemine katılan bağımsız vatandaşları gördük. Uluslararası sivil durumdaki uyrukların ise ortaklaşa yasamaya bağlılıkları vurgulanır. Üyesi oldukları toplumun yasama işlemine katılan bağımsız vatandaşlar, uluslararası sivil durumda kendilerinin de yasalara tabi olmaları anlamında eşitlik ile nitelendirilirler. “Buna göre, kişi bir başkasıyla karşılıklı olarak aynı şekilde bağlı olabilecekleri bir yasaya, kendisini de eşzamanlı olarak tabi kılmadığı sürece, yasanın başkaları için bağlayıcı olmasını bekleyemez.”⁷⁹³ Şimdi ulusal ve uluslararası sivil durumların *a priori* ilkeleri ile kesin buyruğun formülleri, bir tabloda sunulabilir.

Tablo 3.2. Sivil Durumların *A Priori* İlkeleri ile Kesin Buyruğun Formülleri

	İnsan	Uyruk	Vatandaş
Ulusal Sivil Durum	Özgürlük	Eşitlik	Bağımsızlık
Uluslararası Sivil Durum	Özgürlük	Bağlılık	Eşitlik
Kesin Buyruğun Formülleri	Genel Yasallık	Kendi Başına Amaç	Özerklik

Ulusal boyutta sivil durumun *a priori* ilkeleri konusunda belirttiğimiz gibi bu ilkeler inşa edilmiş değil inşa edilme imkanı olan devletin ilkeleridir. Henüz

⁷⁸⁹ Bkz. Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, ss. 115-119.

⁷⁹⁰ Bkz. Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 119, 120.

⁷⁹¹ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 122.

⁷⁹² Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 122.

⁷⁹³ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 123.

cumhuriyetçi anayasaya sahip olmayan devletlerin bu inşa sürecine, dışsal devrimle değil reform içeren evrimlerle⁷⁹⁴ başlanmalıdır. “Hukuk alanında gerçekleşecek bir gelişme yalnızca hukuki yollarla; reform ve cumhuriyetçileştirme yoluyla ortaya çıkabilir.”⁷⁹⁵ Cumhuriyetçi anayasaya sahip olmayan halklar, aklın ilkeleri ile temellendirilmiş bir hukuk devleti için reformlar gerçekleştirmelidir. Hükümet tarzı cumhuriyetçi olmayan devletler, yalnızca cumhuriyetçi tarza doğru ilerledikleri ölçüde ahlaki ilerlemenin bir parçası olacakları için biçimlerin çeşitliliği geçici nitelik taşır.⁷⁹⁶ Bu durum, ahlakileşmek için atılması gereken kültür adımlarında medeniyetin aynılığına örnek oluşturur. Halkların farklı medenileşme adımlarının yanında karakteristik yapıları da göz ardı edilir. Kant’ın, Avrupalı⁷⁹⁷ olmayan halklara karşı düşünceleri, kadınlar hakkındaki düşünceleri gibi olumsuzluk barındırır. Fransız, İngiliz, İspanyol, İtalyan ve Alman halklarının karakter analizinden⁷⁹⁸ sonra diğer halklar hakkında şunları söyler:

Rusya henüz doğal potansiyelinden kesin özellikler geliştirmedikten; Polonya’nın artık hiçbir özelliği kalmadığından ve Türkiye’nin Avrupa’daki uyrukları hiçbir zaman bir karaktere sahip olmadıklarından ve belirli ulusal karakter için gerekli olanı asla elde edemeyeceklerinden, bu ulusların karakterlerinin tasviri burada tamamen atlanabilir.⁷⁹⁹

Vatandaş kişiliği ve nitelikleri olmayan kadınlar gibi Kant için ulusal karakter edinemeyen halklar bulunmaktadır. Halkların karakterinden başka ırkın belirleyici özelliği olan ten rengine⁸⁰⁰ göre de insanlar ayrıştırılmaktadır. Beyaz ve zenci “insan ırkı arasındaki fark bu kadar temeldir ve [beyaz olan] renk kadar zihinsel kapasite bakımından da büyükmüş gibi görünüyor.”⁸⁰¹ Beyaz ve beş büyük Avrupa⁸⁰² halkı merkezli insan düşüncesinin yansımaları uluslararası ilişkilerde pasif vatandaş ve aktif vatandaş ilişkisinde de bulunur. Emeğini satan Hindistan’daki demirci ile emeğinin ürününü satan Avrupalı demirci karşılaştırıldığında, bir efendinin yönetimi altında olduğu için vatandaş bağımsızlığına sahip olmayan ilki, toplumun hizmetçisi dolayısıyla pasif vatandaşdır.⁸⁰³ Bu örneğin tam tersi şekilde verilmesi de mümkünken

⁷⁹⁴ Bkz. Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 140. Ayrıca bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı* (1795), ss. 152, 153.

⁷⁹⁵ Kersting, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, s. 90.

⁷⁹⁶ González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, s. 60.

⁷⁹⁷ Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, s. 400.

⁷⁹⁸ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, ss. 286-294.

⁷⁹⁹ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 294.

⁸⁰⁰ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 98.

⁸⁰¹ Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, s. 99.

⁸⁰² Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 90.

⁸⁰³ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 169, 174.

Kant, Avrupalı olanı bağımsız olarak nitelermeyi tercih eder. O halde Kant için ideal bir vatandaşın reşit, mülkiyet sahibi, beyaz tenli ve Avrupalı bir erkek olduğu belirtilebilir. Louden'a göre Kant'ın, antropolojide ve saf olmayan etikte deneysel içerikler barındıran olumsuz düşünceleri, saf etiğindeki tüm insanları kapsayan evrensel bir ahlaki topluluk idealinin mirasını lekelememelidir.⁸⁰⁴ Deneysel karakterler hakkındaki ayrımcı düşüncelere rağmen, akıl sahibi varlık olmaları nedeniyle düşünsel karakterlerinde ahlaki varlık olma potansiyeli taşıyan tüm halkların ve ırkların ahlaki ilerleme adımlarını atabilmesinin kabulü gerekir. Çünkü Kant, eksiksiz bir anayasanın oluşturabilmesi için belirli grupların değil, insan türünün önüne koyulan problemten bahseder. "İnsan türünün tarihini, büyük ölçüde, doğanın gizli planının gerçekleşmesi olarak görmek mümkündür; bu plan, insandaki tüm doğal yetilerin eksiksiz gelişebileceği yegâne durum olması bakımından içsel -ve bu amaçla aynı zamanda dışsal- olarak eksiksiz bir anayasanın varlığına getirilmesidir."⁸⁰⁵ Doğanın gizli planı doğrultusunda eksiksiz bir vatandaşlık anayasasının oluşturulabilmesi için insan türü, ebedi barışın diğer maddelerini gerçekleştirmeye çalışmalıdır.

Ebedi barışın ilk nihai maddesi gereğince cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilen hukuk devletleri, şimdi ebedi barışın ikinci nihai maddesini takip edebilir. Buna göre, "uluslararası hukuk bir özgür devletler federalizmine dayanmalıdır."⁸⁰⁶ İlgili madde, uluslararası hukukunun üçüncü ve dördüncü unsurunu içerir. Üçüncü unsur, kökensel toplum sözleşmesi idesine (*Idee eines ursprünglichen gesellschaftlichen Vertrages*) göre uluslararası federatif birliğin (*Völkerbund*) kurulmasını, devletlerin iç sorunlarına müdahale etmek için değil, dış saldırılardan korunmak için zorunlu olduğunu; dördüncü unsur ise uluslararası federatif birliğin bir egemenin otoritesi olmadığını ve feshedilebilir olduğunu belirtir.⁸⁰⁷ Uluslararası birliğin bir egemenin elinde bulunmasına yönelik endişe, dünya cumhuriyetinin (*kozmopolitism*) uluslararası hukukunun sınırlarını aşan ideal⁸⁰⁸ olduğunu gösterir. Bu nedenle Kant'a göre devletler:

(...) savaşlar yüzünden ve bu savaşların yarattığı çaresizlik yüzünden, kendileri istemeseler de, eninde sonunda, kozmopolitan bir anayasada uzlaşmak zorunda kalırlar. Ama eğer böyle bir evrensel barış durumunun kendisi daha korkunç bir despotizmle (devletlerin aşırı ölçüde büyümesiyle aslında eskisinden daha güçlü bir şekilde oluşacak olan bir despotizmle -ki, aşırı ölçüde büyüyen

⁸⁰⁴ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 106.

⁸⁰⁵ Kant, "Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)", s. 33.

⁸⁰⁶ Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı* (1795)", s. 127.

⁸⁰⁷ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 204.

⁸⁰⁸ Bkz. Çilingir, "Kant'ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi", s. 41.

devletlerde bu, birçok kez ortaya çıkmıştır) sonuçlanarak özgürlük için daha büyük bir tehlike arz ederse, o zaman insanlar, söz konusu çaresizlik yüzünden, tek bir yönetici altında kozmopolitan bir cumhuriyeti değil, ortak olarak kabul edilmiş bir halkların hukuku altında yasal bir federasyon durumunu kurmak zorunda kalırlar.⁸⁰⁹

Evrensel barış durumunu temin edecek olan kozmopolitan anayasanın temellendirdiği dünya cumhuriyetinde, egemen otoritenin seçimi ve bu egemenliğin despotizmle sonuçlanması sorunları mevcuttur.⁸¹⁰ Bu nedenle, ortak iradenin ürünü olan uluslararası hukukun yasaları altında federasyon⁸¹¹ kurulmalıdır. Dünya cumhuriyetinin kurulamaması, dünya vatandaşlığı hukukunun düzenlenmesini engellemez. “Tüm milletlerin birbirleriyle olası ilişkilerinin belirli bir genel yasa olması niyeti söz konusu olduğunda bu hukuk dünya vatandaşlığı hukuku (*ius cosmopolitanum*) olarak adlandırılır.”⁸¹² Halkların birbirleriyle ilişkisinin sınırları ise ebedi barışın nihai üçüncü maddesinde açıklanır. Buna göre, “dünya yurttaşlığı [vatandaşlığı] hukuku genel konukseverlik [misafirperverlik] koşulları ile sınırlanmalıdır.”⁸¹³ Misafirperverlik (*Hospitalität*) koşullarında⁸¹⁴ başka ulusların toprağında düşmanca muamele görmeme hakkı olan yabancı, ayrıca ağırılanma\misafirlik\konukluk hakkı (*Gastrecht*) talep edemez ancak ziyaret hakkı (*Besuchsrecht*) talep edebilir.⁸¹⁵ Küre şeklinde olan dünyada bir araya gelmeleri kaçınılmaz olan insanlar, birbirleri ile iletişim kurmaya tahammül etmek zorundadırlar. Ayrıca “kökensel olarak, hiç kimsenin dünya üzerinde bir yerde olmaya bir başkasından daha fazla hakkı yoktur.”⁸¹⁶ Tüm insanlar gibi toprağın en eski dönemindeki ortaklığında bulunan yabancı, kurulan ulus devletlerde toprağın maliki olduğunu iddia edemez ancak fiziki etkileşim ve ticarete bulunma hakkı isteyebilir.⁸¹⁷ Dünya vatandaşı, bir ulus devletin üyesi olarak tanımlanmasa dahi toprağın zilyetliğine ve ticarete yapılan vurgu, öznenin insan (özgür) olmasından çok

⁸⁰⁹ Kant, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, s. 71.

⁸¹⁰ Otfried Höffe’nin, ebedi barıştaki söz konusu sorunların saf pratik aklın diyalektiği ile ilgili olduğu, bu nedenle hukuki-pratik aklın çatışmasının (*Antinomi*) bulunduğunu varsayabileceğimiz hakkındaki görüşü için bkz. Höffe, “Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisyonu Olarak Kant”, s. 283.

⁸¹¹ Höffe’ye göre, ulus devletler arasında düzenlenen federasyona taraf olmayan üçüncü (tüzel) kişi dahil olamaz. Bkz. Höffe, “Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisyonu Olarak Kant”, s. 282.

⁸¹² Kant, *Ahlakın Metafizik Hukuk Öğretisi*, s. 213.

⁸¹³ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 131.

⁸¹⁴ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 42.

⁸¹⁵ Bkz. Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, ss. 131, 132.

⁸¹⁶ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 132.

⁸¹⁷ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafizik Hukuk Öğretisi*, s. 213.

vatandaş⁸¹⁸ (bağımsız, eşit) olmasını ön plana çıkarır. Bu nedenle Nil Avcı'ya göre, “bireyin ya da bir halkın kozmo-politik failliği, politik faillige paralel olarak kabul edilir.”⁸¹⁹ O halde, cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilmiş bir devletin üyesi olması ve kültürün aynı adımlarını atması gereken dünya vatandaşı olarak hukuki özneler, politik açıdan aynılık barındırırlar.

Misafirperverlik koşulları altında etkileşimde⁸²⁰ bulunan halkların tasavvurunu imleyen dünya vatandaşlığı idesi, “hem devlet hukukunun hem uluslararası hukukun yazılmamış kanunnamesinin, genel olarak kamusal insan hakları ve dolayısıyla ebedi barış açısından zorunlu bir tamamlayıcısıdır.”⁸²¹ Bu ide doğrultusunda gerçekleşecek reformlar, en yüksek politik iyiye (değere) doğru sürekli yaklaşılmasını sağlayacağı için barışı teşvik, hak öğretisinin son amacını oluşturur.⁸²² Platonik ideale\devlete⁸²³ (*respublica noumenon*) işaret eden bu ide, bir kuruntuyu değil⁸²⁴ “insan türünün tüm kökensel yetilerinin gelişeceği yatak olarak evrensel dünya yurttaşlığı [vatandaşlığı] durumuna önünde sonunda ulaşılacağı umudunu vermektedir.”⁸²⁵ Dünya vatandaşlığı idesinin olumsuz ikamesi⁸²⁶ olarak kurulan uluslararası birlik, düşmanca tutumları durdurabilir ancak savaşın nihai sonunu yani ebedi barışı sağlayamaz. “Uluslararasıdaki savaş durumu dengede olduğunda en yüksek kültür seviyesine ulaşılır ve bu sorunun çaresi, savaşın olup olmayacağını kimin belirleyeceğidir.”⁸²⁷ Savaşın belirlenmemesi konusunda politik sanatçı olarak hukuki özneler sorumluluk düşer. Çünkü estetik sanatçı gibi politik sanatçı da imgelem gücüyle dünyayı yönlendirebilir.⁸²⁸ O halde ahlaki bir amaca doğru ilerlemek için disipline edilmiş dolayısıyla eğilimleri sınırlandırılmış imgelem gücü (ve akıl) doğrultusunda hareket

⁸¹⁸ Bkz. Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, s. 148.

⁸¹⁹ Avcı, “Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant’s Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal”, s. 146.

⁸²⁰ İlkellik aşamasında (doğa durumunda) yaşamsal ihtiyaca dayalı etkileşimde görülen özel dostluk, ihtiyaçların çoğaldığı ve bu nedenle herkesin kendi sorunlarıyla ilgilendiği lüks aşamasında (sivil durumda) görülmez. Bkz. Kant, *Ethica*, s. 248. Medenileştikçe ve ahlakileştikçe özelden çok geneli düşünmeye başlayan insanlar ise genel dostluk kurabilir. Bkz. Kant, *Ethica*, s. 252. Özel ve genel dostluktan farklı olarak herkesin dostu olabilmek zordur. Çünkü herkesin dostu olmaya çalışmak özel dostluğun kaybına neden olur. Ancak bu zor tutumu gerçekleştirebilecek birkaç kişi, dünya vatandaşı (kozmo-polit) olan kişilerdir. Özel-genel-herkesin dostluğun(un) bu ayırımına rağmen dostluk, erdem kültürüne katkı sağlar. Bkz. Kant, *Ethica*, s. 254.

⁸²¹ Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 135.

⁸²² Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 217, 218.

⁸²³ Bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 232.

⁸²⁴ Bkz. Kant, *Fakültelerin Çatışması*, s. 144.

⁸²⁵ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 35.

⁸²⁶ Bkz. Kant, *Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)*, s. 131.

⁸²⁷ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 243.

⁸²⁸ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 117.

edilmelidir. Disiplin ile içerikten soyutlanmış, biçimsel ve evrensel kararlar alınabilir. Bir sorun karşısında seçimin nesnesi olarak amaçlar doğrultusunda yani içerikli ilkelerden karara varılırsa, politik ahlakçı; aklın biçimsel ilkelerinden yani kesin buyruktan hareketle karara varılırsa ahlaklı politikacıdan bahsedilir.

Şu halde ilk ilke, politik ahlakçının ilkesi (devlet hukuku, uluslararası hukuk ve dünya yurttaşlığı hukuku sorunu) sırf teknik bir sorundur (*problema technicum*), oysa ikincisi, ahlaklı politikacının ilkesi olarak, onun açısından etik (*sittliche*) bir sorundur (*problema morale*) ve fiziksel bir iyi olmasının ötesinde ödevin bilincinden de doğması istenen bir durum olan ebedi barışa götürme yöntemi, ilk ilkedен alabildiğine farklıdır.⁸²⁹

Yönetim sanatını gerçekleştiren politik sanatçı, ödev bilincinden doğan bir ebedi barışa doğru ilerlemek için karşılaştığı ahlaki ikilemlerde ahlaklı bir politikacı olabilmek için içerikli (deneysel) değil biçimsel ilkelere göre eylemelidir. Kamu hukukunun deneysel içeriklerden soyutlanması halinde bir transandantal formül olan aleniyet/kamuya açıklık (*Publizität*) ilkesine ulaşılır. Aleniyet ilkesine göre, “başka insanların haklarıyla ilgili olan ama maksimi kamuya açıklık [aleniyet] ilkesine uymayan herhangi bir eylem haksızdır.”⁸³⁰ Kamu önünde itiraf edilen maksimler ile güven problemini ortadan kaldıracak olan aleniyet ilkesi, herkesin amaçlarının birliğini sağlayabilir.⁸³¹ Bu birlik için, deneysel değil hakiki politikaya göre belirlenmede bulunulmalıdır. Çünkü “hakiki politika evvela ahlaka biat etmeden tek bir adım atmaz.”⁸³² Aleniyet ilkesi gereğince açıklanan maksimler karşısında, ahlaki-pratik akıl (*moralisch-praktische Vernunft*), “hiç savaş olmamalıdır”⁸³³ vetosunu sunar. O halde insanın, savaşı tercih etmemesi için akıl varlığı yönüyle ahlaki emirlere uyma iradesinde bulunması gerekir. Cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilmiş hukuk devleti çatısı altındaki özne, iyi bir vatandaş olmasına rağmen henüz iyi bir insan değildir.⁸³⁴ Ahlaki anlamda iyi olmayan özne, aklın savaşa karşı olan vetosuna uymakta zorlanacaktır. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din* isimli eserinde “ahlaki bir Dünya Hükümrânın yönettiği bir Tanrı Krallığına analog olarak”⁸³⁵ halkların evrensel hukukunun/devletinin imkanını ahlakileşme koşuluyla açıklar. Ona göre,

⁸²⁹ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, ss. 157, 158.

⁸³⁰ Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 163.

⁸³¹ Bkz. Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 169.

⁸³² Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 162.

⁸³³ Kant, *Ahlakın Metafizik Hukuk Öğretisi*, s. 216.

⁸³⁴ Bkz. Kant, Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, s. 142. Ayrıca Aristoteles’in iyi insan ve iyi vatandaş olmanın hep aynı şey olmadığına dair düşüncesi için bkz. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, s. 95. Arendt’a göre Kant, Aristoteles’ten farklı olarak kötü bir insanın da iyi bir devletin çatısı altında iyi bir vatandaş olabileceğini belirtir. Bkz. Arendt, *Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, s. 56.

⁸³⁵ Çilingir, “Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi”, s. 41.

“devletlerin çok erken ve dolayısıyla zararlı bir şekilde birleşmeleri (çünkü bu insanlar ahlaken daha iyi hâle gelmeden olmuştur), eğer bu noktada talihin maksadını kabul etmemize müsaade edilirse, özellikle şu iki güçlü sebeple engellenir: dillerin çeşitliliği ve dinlerin çeşitliliği.”⁸³⁶ Dillerin ve dinlerin [(tarihsel) inançların] çeşitliliği, doğanın marifetlerinden biri olan savaşın mazeret nedenleridir. Bu çeşitlilikler, henüz ahlakileşmemiş insanların üyesi oldukları devletlerin zararlı ve erken bir şekilde birleşmesini engellerler. O halde devletlerin zararsız ve vaktinde birleşmelerini sağlayacak koşul insanların ahlaken daha iyi hale gelmesidir. Şimdi, insanın içinde bulunduğu ahlaki konumu Kant’ın sözleriyle özetleyebiliriz:

Sanat ve bilim sayesinde hayli kültürlendik. Toplumsal nezaket ve görgü açısından epey uygarlaştık [medenileştik]. Ancak ahlaklı olduğumuzu söyleyebilmek için henüz çok erken. Zira ahlaklılık idesi kültürün bir parçası olsa da bu idenin ahlakı andıran bir şeref düşkünlüğü ve göstermelik bir görgü doğuran kullanımı sadece uygarlaşmayı oluşturur.⁸³⁷

Yaratılışın nihai amacı olan ahlak yasaları altındaki özneye ulaşmak için doğa ve uluslararası savaş durumlarından çıkarak ebedi barışa doğru ahlaki ilerleme adımlarını atan (tarihsel, hukuki, estetik) özne, aynı zamanda kültürün basamaklarını çıkmış olur. Doğa durumunda bir çocuk gibi kendini koruyamayan tarihsel özne, sivil durumda ise bir delikanlı/genç gibi kendini korur ama devamını sağladığı türünü koruyamaz. Aklı kültürleşen özne aydınlanmalı ve bir yetişkin gibi devamını sağladığı türünü ebedi barış durumu içinde koruyabilmelidir. Ancak henüz ahlaklı olduğunu söyleyemediğimiz öznenin, aydınlanmış olduğunu da belirtemeyiz. Bu nedenle Kant, aydınlanmış bir çağda değil, “aydınlanma çağında yaşıyoruz,”⁸³⁸ der. Ahlaklılık idesine ulaşmaya dair düşünce biçimi, doğa ile ahlak (özgürlük) arasında köprü işlevi bulunan kültür aracılığıyla sağlanırken; kültürün nihai hedefi olan eksiksiz bir vatandaşlık anayasası ile ebedi barışın temini için aydınlanmalı ve ahlaken daha iyi hale gelme şartı yerine getirilmelidir. Ancak ahlakileşebilmek için araç olarak kullanılan hukuk sistemi, politik-ahlaki bir bütüne dönüşebilmek için ahlaka ihtiyaç duyar. O halde sürekli yaklaşılan ebedi barış, ahlakileşmenin imkanı doğrultusunda gerçekleşebilir.

⁸³⁶ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 145.

⁸³⁷ Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, s. 32.

⁸³⁸ Kant, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784)”, s. 45.

4. AHLAKİLEŞMENİN İMKANI

Ahlakileşme amacına ulaşmak için çabalayan tarihsel öznenin, doğanın marifeti, eğitim sanatı, yönetim sanatı ve güzel sanatlar ile kültürleşme ve medenileşme adımlarını attığını gördük. Yaratılışın nihai amacına ulaşabilmek için öncelikle, doğanın amacı olan ve doğa ile özgürlük arasında köprü konumunda bulunan kültüre ulaşılmalıdır. O halde, terbiye (disiplin) ve beceri kültürü ile medeni ve ahlaki kültür olmak üzere incelenen dört genel kültürün ahlaki öznenin potansiyelini dışa vurabilmesine dair hazırlık işlevini tamamlaması gerekir. Doğa, bir çocuk gibi henüz aklı kültürleşmemiş olan doğa durumundaki bireysel öznenin kültürleşme adımlarını atmasını sağlayan araçtır. Doğanın marifetleri ile toplumsallaşan ve terbiye (disiplin) kültürünü edinen özne, bu kültürün temelinde sivil duruma geçme ödevini gerçekleştirmek için adımlar atar. Sivil durumda kurulan ulusal hukuk devletlerinin arasındaki barışın tesisinde ise tekrar doğa, savaş marifeti ile terbiye (disiplin) kültürü edinimine katkıda bulunur. Bu nedenlerle kültür aracı olarak doğanın, terbiye (disiplin) kültürünü hedeflediği düşünülebilir. “Kültür ahlak yasasının yolunu hazırlar. Bir kez keşfedildiğinde, insan artık doğanın rehberliğine ihtiyaç duymaz ve kendi aklına tamamen güvenebilir.”⁸³⁹ Hassner’e göre pratik akıl, doğanın temizlediği zeminde kültürleşme ödevini tamamlamaya çalışır.⁸⁴⁰ Ahlaki karakterini dışa vurabilme potansiyeli taşıyan özne, doğanın temizlediği alanda pratik akıl uyarınca kültürleşme ödevini tamamlamalıdır. Bununla birlikte *Yargı Gücünün Eleştirisi* isimli eserinde Kant, kültürleşme ödevi bağlamında medeni kültür ile ilişki içinde olan beceri kültürü ve terbiye (disiplin) kültürü arasında yetkinlik ayrımı yapar.

Ama her kültür doğanın bu son ereği [amacı] için yeterli değildir. Beceri kültürü genel olarak ereklere ilerletilmesi için yetkinliğin başlıca öznel koşuludur; ama gene de ereklere belirlenim ve seçiminde istenci [iradeyi] ilerletmek için yeterli değildir, ki bu özsel olarak ereklere için bir yetkinliğin bütün erimine aittir. Terbiye (disiplin) kültürü denebilecek bu son yetkinlik koşulu olumsuzdur, ve istencin isteklerin [arzulamaların] despotizminden kurtuluşundan oluşur; bu sonuncularla, belli doğa şeylerine zincirlenmiş olarak, giderek seçmeye bile yeteneksiz kılınırsınız, çünkü o itkilerin [arzuların] doğanın bize içimizdeki hayvanlık belirlenimini gözardı etmeyelim ya da çiğnemeyelim diye kılavuzlar yerine verdiği zincirler olarak hizmet etmesine izin veririz - ve bu arada gene de onları usun [akıl] ereklere gerektirdiği gibi sıkırmak ya da gevşetmek, uzatmak ya da kısaltmak için yeterince özgürüz.⁸⁴¹

Beceri kültürü, amaçların ilerletilmesinin öznel koşulu olmasına rağmen

⁸³⁹ González, “Kant’s Dual Approach to Culture”, s. 37.

⁸⁴⁰ Bkz. Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 148.

⁸⁴¹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 215.

iradenin amaçlar yönünde belirlenmesinde yeterli etkiye sahip değildir. Ayrıca beceri ve medeni kültürünün lüks kavramı ile ilişkisi nedeniyle insanlar arasında oluşan eşitsizlik, ahlaki bir bütünü temsil etmez. İradenin eğilimlerden dolayısıyla arzulamanın despotizminden kurtuluşu olan terbiye (disiplin) kültürü ise nihai yetkinlik koşulu olarak nitelenir. Çünkü eğilimleri sınırlaması nedeniyle olumsuz özgürlük ile ilişkilendirilen disiplin, ahlaki niyetle ödevden dolayı eyleyebilmenin zeminini oluşturur. Guyer'e göre, "disiplin ya da kendine hakim olmak yalnızca doğanın ötesindeki özgür bir eylemin sonucu değil, daha ziyade doğanın içinde gerçekleşmesi gereken bir kendini bilme ile ilke seçiminin ürünüdür ve bu nedenle doğanın nihai amacı olabilir."⁸⁴² Dolayısıyla doğanın amacı olan kültürün türlerinden terbiye (disiplin) kültürü, amaçlar için yetkinliğe dair edinimi sağlar. Doğanın marifetleri ve sanatlar ile terbiye (disiplin) kültürünü edinen özne, olumsuz özgürlüğe dair düşünce biçimini geliştirir. Ancak disiplin, olumlu özgürlüğe yani ahlaki öznenin ahlaki yasa koyucu oluşuna dair saf bilinci doğrudan sağlamaz. Bu nedenle terbiye (disiplin) kültürünün edinilmesi, kültürün nihai hedefi olan eksiksiz bir vatandaşlık anayasasına ulaşıldığı anlamına gelmemelidir. Ahlaki bir bütünün politik boyutu olarak ebedi barışa atıfta bulunan bu hedefin içerdiği anayasa, ahlak yasasına göre eyleyen ahlaki yasa koyucu özneleri gerektirir. Bu durumda hukuk, ahlaklaşma aracı olarak düşünülebilir. Hukuk sistemi içindeki kamusal yasalara itaat ile olumsuz özgürlüğe dair terbiye (disiplin) kültürü edinen hukuki özne, aynı zamanda kamusal yasaların koyulmasını sağlayan genel iradenin parçasıdır. Bu nedenle özgürlük içinde dışsal fiillere dair yasa koyuculuk, ahlaki yasa koyuculuğun potansiyelini dışa vurabilmelidir. Ancak hukukun ahlaka dair oluşturduğu örnekler, doğrudan ahlaklaşmayı sağlamadığı için özne, kendi çabası ile değerli olan ahlaki eylemlerde bulunmaya çalışmalıdır.

İnsan türündeki iyi özelliklerin türün nihai amacına yönelik olarak en yüksek düzeyde yapay olarak geliştirilmesini temsil eden bir devletin sivil anayasasında, hayvanlık kendini saf insanlıktan hâlâ daha önce ve esasen daha güçlü gösterir. Evcilleştirilmemiş hayvanlar insana vahşi hayvanlardan sadece daha çok faydalıdır çünkü zayıflatılmışlardır.⁸⁴³

Anayasa ile temellendirilen devletin üyesi olarak hukuki özneler, ahlaki yetkinliğe ulaşmamış ancak terbiye edilmiş ve evcilleştirilmişlerdir. Çünkü dışsal ilişkilerin düzenlendiği dışsal yasaların ahlak yasasının saf bilincine varmaya dair

⁸⁴² Guyer, "Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant's Ethics", s. 179.

⁸⁴³ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s. 305.

oluşturacağı örnekler, deneysel karakteri etkilemesine rağmen düşünsel karakteri doğrudan etkilememektedir. Kendinde şey olarak düşünsel karakter, deneysel karakterden farklı olarak zaman koşuluna tabi değildir.⁸⁴⁴ Hukuk devleti çatısı altında zaman içinde kültürleşen ve medenileşen öznenin, deneysel karakteri ile zamana tabi olmayan düşünsel karakteri arasında etkileşimi sağlayacak bir kavrama ihtiyacı vardır. “Bizim için yasa olan bir ideaya erişme yetimizin yetersizliğinin duygusu Saygıdır.”⁸⁴⁵ O halde, deneysel ve düşünsel karakter arasındaki etkileşimi sağlayamamanın yetersizliğine dair çözüm, ahlaki bir duygu olan saygı duygusu ile açığa çıkarılabilir.

Kültürleşen estetik özne, yetersizliğin duygusu olarak saygıya benzer bir duyguyu yani yüceyi (*Erhabene, sublime*) deneyimler. Yüce “bir nesnedir (doğanın) ki, tasarımı anlığı [zihni] ideaların sergilenişi olarak doğanın erişilemezliğini düşünmeye belirler.”⁸⁴⁶ Bununla birlikte yüce, matematiksel ve dinamik olarak ikiye ayrılır. “Mutlak ulu olarak (uçsuz bucaksız okyanus, muhteşem gökyüzü, dibi görünmeyen sarp uçurum) temsil ettiğimiz matematiksel yüce ve mutlak kuvvetli (okyanustaki fırtına, fırtına bulutları, yanardağlar) olarak temsil ettiğimiz dinamik yüce.”⁸⁴⁷ Matematiksel yücede sonsuza kadar gidebilecek mantıksal büyüklükten farklı olarak estetik büyüklük dikkate alınır. Estetik büyüklük bilgi nesnesi olarak görülemeyeceği için büyüklüğü karşılaştırılmaz. Salt büyük olan karşısında imgelem yetisinin yetersizliği sonucunda heyecan doğar ve idealara dair kavramları olan usa başvurulur. Dinamik Yücede ise doğa bir güç olarak görülür. “Bu nedenle estetik yargı için doğa ancak korku nesnesi olarak görüldüğü düzeye dek güç olarak, öyleyse dinamik açıdan yüce olarak geçerli olabilir.”⁸⁴⁸ Korku nesnesi karşısında güvende isek, yüce duygusu direnme yetimizin keşfini sağlar. Öyle “ki, bize kendimizi doğanın görünürdeki herşeye gücü yeterliği karşısında ölçebilme yürekliliğini kazandırır.”⁸⁴⁹ Hukuk devletindeki barış ortamı güvende olmanın bir parçası olarak görülebilir. Bu nedenle ahlaki olana eğilimi bulunduğu için kültür tarafından üretilmeyen ve güzel sanat gibi topluma iletilemeyen yüce, yine de kültüre ihtiyaç duyar.⁸⁵⁰ Güzelden farklı olarak yüce, anlama yetisinin değil us kavramının sergilenişindeki biçimsiz bir nesne

⁸⁴⁴ Bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 346.

⁸⁴⁵ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 81.

⁸⁴⁶ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 89.

⁸⁴⁷ Wood, Kant, s. 263.

⁸⁴⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 83.

⁸⁴⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 84.

⁸⁵⁰ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 87.

ile ilişkilidir.⁸⁵¹ Biçimsiz olan nesne, yargılayanın zihninde yüce olarak deneyimlenir ancak bu deneyim doğa nesnesine yöneltilir.

Öyleyse doğadaki Yücenin duygusu bizim kendi belirlenimimiz açısından saygıdır ki, belli bir ‘gizleme’ (kendi özümüzde insanlığın ideası için saygının nesne için bir saygı ile yer değiştirmesi) yoluyla onu bir doğa nesnesine yöneltiliriz; ve bu duygu bilme yetelerimizin ussal [akılsal] belirleniminin duyarlılığın en büyük yetelerine üstünlüğünü bir bakıma sezilebilir kılar.⁸⁵²

Saygı duygusu ile yüce arasındaki bu benzerliğin yanında, ödevdeki emrin iç değerliliği⁸⁵³ ve maksimin güdülerden bağımsızlığı⁸⁵⁴ ile yüce kavramı arasında ilişki kurulduğu görülür. Ancak Louden’a göre, saygı ve yüce arasındaki benzerliğe rağmen iki duygunun arasında önemli bir fark bulunmaktadır: “Saygı durumunda duygumuzun zeminini ve göndergesini hemen biliriz; burada herhangi bir karışıklık söz konusu değildir. Yücelik durumunda ise saygıyla karışık korku duygumuzu kendi düşünsel ahlaki karakterimiz yerine yanlışlıkla doğaya yöneltiliriz.”⁸⁵⁵ Saygı duygusuyla bu farklılığına rağmen yüce, özcede, ahlakiliğe dair daha yüksek amaçsalılıkları içeren düşüncelerin uyarımını sağlar.⁸⁵⁶ Estetik öznenin yüce ile uyarılması gibi hukuki özcede yasaya duyulan saygı ile amaçsalılığı hakkında uyarılabilir. Hukuk ve ahlak yasalarının temel kavramlarından olan saygı, deneysel ve düşünsel karakter arasındaki etkileşimi sağlayabilecek bir ‘ahlak basamağı’⁸⁵⁷ olarak düşünülebilir.⁸⁵⁸

Ne var ki, saygı bir duygu olsa bile, etkilenmekle [edilgin olarak] duyulan bir duygu değil, aklın bir kavramı aracılığıyla kendi kendine yaşanan, bundan dolayı da eğilimin ya da korkunun yarattığı ilk türden bütün duygulardan türce ayrılan bir duygudur. Kendim için bir yasa olarak tanıdığımı, saygıyla tanıyorum. Bu da, duyularıma başka herhangi bir etkileme aracılığı olmadan, istememin [irademin] bir yasa altında bulunduğu bilincinden başka bir şey demek değildir.⁸⁵⁹

Duygu olmasına rağmen eğilimler ve korkuyla ilgili olmayan akıl aracılığıyla kendi kendine etkide bulunan saygı, olumlu⁸⁶⁰ bir etkiye sahiptir. Çilingir’e göre, saygı yani ahlaki duygu ile insan iradesinde devrimsi bir geçiş gerçekleşir.⁸⁶¹ Doğal varlık yönüyle eğilimlerin etkisinde olan insan, akıl varlığı yönüyle yasaya saygı duyar.

⁸⁵¹ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 71.

⁸⁵² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 81.

⁸⁵³ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 42.

⁸⁵⁴ Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 57.

⁸⁵⁵ Louden, *Kant’s Impure Ethics*, ss. 124, 125.

⁸⁵⁶ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 72.

⁸⁵⁷ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 93.

⁸⁵⁸ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, ss. 172, 173.

⁸⁵⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, ss. 16, 17.

⁸⁶⁰ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 82.

⁸⁶¹ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 173.

Hukuk devleti içinde bulunan hukuki özne, kendisinin ve ötekinin insan haklarına saygılı davranmak zorundadır. Bu zorunluluk, ahlaki özne olarak ahlak yasasına duyulan saygının bilincini geliştirebilir. Düşünsel karakteri etkileme işlevi bulunan “ahlak yasasına saygı aracılığıyla en yüksek iyiye zorunlu olarak yönelme”⁸⁶² gerçekleşir. Kant’ın tarih felsefesinde en yüksek iyi, amaç (*telos*)⁸⁶³ işlevine sahiptir. En yüksek iyunin politik boyutu olan ebedi barışa ulaşmak için çabalayan tarihsel öznenin karşılaştığı ahlakileşme koşulu, en yüksek iyunin imkan dahilinde olup olmadığı sorununa dönüşür. Dolayısıyla ebedi barış için sorgulanan ahlakileşmenin imkanı en yüksek iyunin imkanında aranmalıdır.

4.1. En Yüksek İyunin İmkanı

En yüksek iyi erdem ve mutluluğun sentetik birliğidir. Bu birliğe mutluluk da dahil olduğu için en yüksek iyunin yaratılışın nihai amacı olup olmadığı sorunu doğar.⁸⁶⁴ Çünkü yaratılışın nihai amacı, ahlak yasaları altındaki öznedir. Doğanın amacının belirleniminde dahi mutluluğa değil kültüre yer verilmesi, yaratılışın nihai amacı ile en yüksek iyunin ilişkisini kurmayı zorlaştırır.⁸⁶⁵ Ancak Kant’a göre, en yüksek iyunin kendisi mutluluk kavramını yaratılışın amacına ekler.

Tanrının dünyayı yaratmasının son amacının ne olduğu sorulacak olursa, bunun, dünyadaki akıl sahibi varlıkların mutluluğu değil, en yüksek iyi olduğu yanıtı verilmelidir. En yüksek iyi, akıl sahibi varlıkların bu isteğine bir koşul daha ekler: bu da mutluluğa lâyık olma, yani akıl sahibi varlıkların ahlaklılığı koşuludur; bu varlıkların, bilge bir yaratıcı elinde pay almayı umabildikleri mutluluğun ölçütünü de yalnızca ahlaklılık içerir.⁸⁶⁶

Mutluluk, ahlaklılığın ölçütü altında mutluluğa layık olmak biçiminde en yüksek iyunin parçası olur. Erdem koşulu ile layık olunan mutluluk, Epikürosçu⁸⁶⁷ yani kişinin bireysel mutluluğuna değil, genel geçer ahlak yasası uyarınca herkesin mutluluğuna işaret eder.⁸⁶⁸ Bu nedenlerle González’e göre de en yüksek iyi, yaratılışın nihai amacıdır.⁸⁶⁹ Ancak kültür basamaklarını çıkan sıradan insan akli, yaratılışın nihai amacına doğrudan ulaşamaz. Çünkü ahlakileşme basamağında saf pratik aklın diyalektiği ile karşılaşır. Aklın kültürleşmesi ile çatışan eğilimler ve ödevler arasında

⁸⁶² Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 144.

⁸⁶³ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, s. 161.

⁸⁶⁴ Bkz. González, “Culture and Happiness in Kant”, s. 17.

⁸⁶⁵ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, s. 218.

⁸⁶⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, ss. 141, 142.

⁸⁶⁷ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 121.

⁸⁶⁸ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 127.

⁸⁶⁹ Bkz. González, “Culture and Happiness in Kant”, s. 22.

bulunan pratik aklın doğal diyalektiğinin üst aşamasını⁸⁷⁰ erdem ve mutluluk arasında bulunan çatışma, yani saf pratik aklın diyalektiği⁸⁷¹ oluşturur. Saf pratik aklın diyalektiğinde “erdem hep, koşul olarak, en üstün iyidir, çünkü en üstün iyyinin ötesinde başka bir koşul yoktur; mutluluk ise, hep, ona sahip olan için gerçi hoş bir şeydir, ama genel olarak kendi başına ve her bakımdan iyi değildir, her zaman için ahlâksal, yasaya uygun davranışı koşul olarak varsayar.”⁸⁷² Koşulsuz olan erdemin (ahlaklılığın) ve koşullu olan mutluluğun maksimleri, irade üzerinde belirlenimde bulunarak birbirlerini sınırlarlar. Bu çatışmadan dolayı erdem ve mutluluk, özdeş yani analitik bir birliktelik sağlayamaz. Bu nedenle neden-etki bağlantısı olarak yani nedensellik yasasına uygun sentetik bir birliktelik bulunur.⁸⁷³ Sentetik birlikteliğe “göre, ya mutluluk arzusu erdemin maksimlerinin hareket ettirici nedeni, ya da erdemin maksimi mutluluğun etkide bulunan nedeni olmalıdır.”⁸⁷⁴ İlk durumda iradeyi belirleyen neden mutluluk olduğu için ahlaki bir eylem temellendirilemez. İkinci durumda ise mutluluğa dair her neden-etki bağlantısı ahlaki niyetlere göre kurulamaz.

Sentetik birliktelikte bulunan tez ve antitezi içeren iki görüşten ilki tamamen yanlışken, ikincisi koşullu olarak yanlıştır. “Yani mutluluğun nedeni olarak erdem, duyuşal değil de akledilir dünyada düşünülürse pratik aklın çatışkısı çözülmüş olur.”⁸⁷⁵ Deneyşel karakteri ile doğa yasalarına tabi olan insan, düşünşel karakteri ile mutluluğa layık olmanın koşulu olarak erdemi düşünebilir. Erdem ile layık olunan mutluluk, eğilimlerin tatmini olan fiziki\doğal bir mutluluk değildir. Fiziki mutluluktan farklı olarak ahlaki mutluluk, ahlaki niyetin sürekli ilerlemesine yani erdemin kalıcılığına işaret eder.⁸⁷⁶ Fiziki mutlulukta doğanın bahşettiklerine duyulan bir memnuniyet varken; ahlaki mutlulukta kişinin kendi çabası ile ahlaki eylemlerde bulunmasının memnuniyeti (*Selbstzufriedenheit*) vardır.⁸⁷⁷ Negatif bir hoşnutluk olan kendinden memnun olma ile “insan, bir şeye gereksinme duymadığının bilincindedir, özgürlük ve herşeye ağır basan ahlâk yasasına uyma yetisi olarak bu özgürlüğün bilinci, eğilimlerden”⁸⁷⁸ bağımsız olmak anlamına geldiği için bu tür memnurluk düşünşeldir. Seçilen biçimsel maksimlerin ahlak yasasına uygunluğu ile ahlaki mutluluğun

⁸⁷⁰ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 10.

⁸⁷¹ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 121.

⁸⁷² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 122.

⁸⁷³ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 159.

⁸⁷⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, ss. 123, 124.

⁸⁷⁵ Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 159.

⁸⁷⁶ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 91.

⁸⁷⁷ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 192.

⁸⁷⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 128.

düşünsel⁸⁷⁹ memnuniyetine layık olunur.⁸⁸⁰ Bu haliyle ahlaki mutluluk, kişinin mükemmelleşme ödevinin bir parçasıdır. Çünkü, maksimlerin ahlak yasasına uygun seçimi hem amaç hem de ödev olan mükemmelliğe ulaşıldığını gösterir.⁸⁸¹ Ancak doğal varlık yönüyle eğilimlerin etkisinde olan sonlu varlık yani insan, kutsal bir iradeye sahip olmadığı için her eyleminde maksimlerini ahlak yasasına uygun olarak seçerek erdem ile koşullanan mutluluğa layık olamayacaktır. “Mutluluk, akıl sahibi bir varlığın varoluşunun bütünü içinde herşeyin kendi arzu ve istemesine [iradesine] uygun olup bittiği, dünyadaki durumu”⁸⁸² olduğu için doğa ile insanın amaçlarının uyumu gerekir. Ancak sonlu varlık olarak insanın bu uyumu sağlamaya gücü yetmez.⁸⁸³ “Akıl sahibi, ama sonlu bir varlık için yalnızca ahlâksal yetkinliğin alt basamaklarından başlayıp üst basamaklarına doğru, sonsuza dek giden ilerleme olabilir.”⁸⁸⁴ Ahlaklaşma amacı doğrultusunda kültürleşen ve medenileşen insan türü, bu amaç için sonsuza dek ilerlemelidir. O halde, ahlaki içsel niyetle kesin buyruğa göre eyleyen ama sonlu varlık olduğu için en yüksek iyiyi gerçekleştirmeye gücü yetmeyen insan, yapması gerekeni yaptıktan sonra neyi umut edebilecektir?⁸⁸⁵ Pratik aklın nesnel zorunlu sonucu olmasa dahi öznel olarak doğa ile insanın amaçları arasındaki uyumu sağlayacak en üst neden postulatı\koyutu umutsuzluğa çözüm sunabilir.

Öyleyse, en yüksek iyi için varsayılması gereken, doğanın en üst nedeni, anlama yetisi ve isteme [irade] aracılığıyla doğanın (bunun sonucu olarak da başlatıcısı) olan bir varlık, yani Tanrıdır. Sonuç olarak, en yüksek türetilmiş iyyinin (en iyi dünyanın) olanağının koyutu, [postulatı] aynı zamanda en yüksek asli bir iyyinin gerçekliğinin, yani Tanrının varlığının koyutudur. En yüksek iyiyi geliştirme, bizim için ödevdi; dolayısıyla bu en yüksek iyyinin olanaklılığını varsaymak, yalnızca bir hak değil, aynı zamanda ödev bir gereksinme olarak bağlı olan zorunluluktur.⁸⁸⁶

En yüksek iyiyi geliştirme ödevinin yerine getirilmesi için öznel ahlaki zorunluluk ile en yüksek asli iyi olan Tanrının varlığı varsayılır. Ancak bu varsayım, ahlak yasasının ödevi olarak en yüksek iyyinin pratik maksatlı (*praktischer Absicht*) bir gereksinimi olduğu ölçüde saf akıl inancıdır.⁸⁸⁷ “Bu şekilde ahlâk yasası, saf pratik aklın nesnesi ve son ereği [amacı] olarak en yüksek iyi kavramı aracılığıyla dine

⁸⁷⁹ Bkz. Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 140.

⁸⁸⁰ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 73.

⁸⁸¹ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, s. 192.

⁸⁸² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 135.

⁸⁸³ Bkz. Çilingir, *Pratik Felsefe*, s. 162.

⁸⁸⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 133.

⁸⁸⁵ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 38.

⁸⁸⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 136.

⁸⁸⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 137.

götürür; yani bütün ödevlerin tanrısal buyruklar olarak bilgisine”⁸⁸⁸ götürür. Ödevlerin, yaptırım değil ama tanrısal buyruklar olarak bilgisi yönünde tanımlanan din, akıl dini inancıdır.⁸⁸⁹ “Böylece ahlak kaçınılmaz bir şekilde dine vardırır; bu sayede o, insan haricinde güç sahibi ahlakî bir yasa koyucu idesine”⁸⁹⁰ erişerek en yüksek iyinin imkanına dair umut kapısını aralar. En yüksek iyinin imkanı için sunulan Tanrı postulatı, bu imkan doğrultusunda çabalayacak insan türünü akıl inancı anlayışına yönlendirir.

4.1.1. Akıl İnancı

Akıl inancı ile yeryüzünde ahlaki bir bütünün oluşturulabilmesinin umudu için öncelikle hukuki doğa durumundan çıkıldığı gibi etik doğa durumundan da çıkılmalıdır. Hukuki doğa durumundan çıkılması, iyi ilkesinin kötüyle olan savaş durumunu imleyen etik doğa durumundan çıkıldığı anlamına gelmez. “Siyasi topluluk kurulduğu anda onu oluşturan tüm politik vatandaşlar kendilerini etik doğal durumun içinde bulurlar ve”⁸⁹¹ bu içsel ahlaksızlık durumundan çıkmak için çabalamalıdır. Ancak hukuk devletinin vatandaşları etik doğa durumdan çıkmaya zorlanamaz.⁸⁹² Amaçlarını gerçekleştirme iradesinde bulunacak özne, hukuki doğa durumundan çıkarak kurduğu hukuki-sivil durumu gibi etik-sivil durumu da kurmalıdır.⁸⁹³ “Etik-sivil durum ise insanların zorlamaya dayanmayan yasalarla, yani salt erdem yasalarıyla bir araya geldiği durumdur.”⁸⁹⁴ Cumhuriyetçi anayasa ile biçimlenen hukuk devletinin kamusal yasaları altında bir araya gelen hukuki-sivil topluluğunun karşısında, salt erdem yasaları altındaki etik-sivil topluluk, yani etik cumhuriyet (Erdem Krallığı) bulunur. “Bu etik cumhuriyet, hâli hazırdaki politik cumhuriyetin içinde ve hatta onun bütün üyelerinden oluşabilir (doğrusu, insanlar etik olanı temele koymasalardı politik olanı da meydana getiremezlerdi.)”⁸⁹⁵ Buna rağmen ahlak yasalarına dair saf olmayan bilinçle kurulan hukuki cumhuriyetler, ahlak yasalarının saf bilincine erişim çabasının ürünü olan etik cumhuriyetin oluşumunda araç konumundadır.

Etik cumhuriyetin ahlaki öznelere olma potansiyeli taşıyan topluluk, kötü karşısında iyi ilkesinin galibiyetini sağlamak için hem düşünsel karakterini hem de

⁸⁸⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 140.

⁸⁸⁹ Bkz. Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Din”, s. 72.

⁸⁹⁰ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 38.

⁸⁹¹ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 117.

⁸⁹² Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, ss. 117, 118.

⁸⁹³ Bkz. Çilingir, *Umut Felsefesi*, s. 63.

⁸⁹⁴ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 117.

⁸⁹⁵ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 116.

deneysel karakterini etkileyen eylemlerde bulunmalıdır. Fenomenal dünyada reform içeren evrimlerin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle düşünsel karakterde içsel devrim yapılmalıdır.⁸⁹⁶ Çünkü ahlak yasalarına aykırı maksimlerin seçilmesi ile tersine çevrilen ahlaki düzen düzeltilmeden, aşamalı reformlar gerçekleştirilemez. Ancak düşünsel karakter ile ilgili olan ahlaki düzen, kültürleşme ve medenileşmeden farklı olarak bir zamana tabi olmadığı için içsel devrimi gerektirir. İçsel devrim ile ahlaki düzenin düzeltilmesinden sonra, ödevde uygun eylemden ödevden dolayı yapılan eyleme ulaşmak için çabalanmalıdır.

Bu şu demektir: eğer insan onu kötü biri yapan maksimlerinin en üstün sebebini tek ve değişmez bir kararla tersine çevirirse (ve böylece yeni bir insana dönüşmüşse), ilkesel olarak ve düşünce tarzına göre iyiyi kabul edebilen bir özne olur. Ancak o yalnızca sürekli bir çaba ve oluş içinde iyi bir insan olur. Bu demektir ki o kişisel tercihinin en üstün maksimi olarak kabul ettiği ilkenin saflığı ve yine aynı ilkenin dayanıklılığı sayesinde kötünden iyiliğe kalıcı bir ilerlemenin doğru (fakat çetin) yoluna girmeyi umabilir.⁸⁹⁷

İçsel devrim ile yeni birisine dönüşen insan, iyi bir insan olabilmek için sürekli bir çaba ve oluş içinde olmalıdır. Ahlaki ilerlemenin teolojik boyutu olarak bu çaba tarihsel inancın akıl inancına evrimini gerektirir. “İnsanlar arasında yayılsın diye gelenek veya Kutsal kitap aracılığıyla her bir kimseye gizli ya da aleni olarak gönderilmiş olan vahiy, her zaman tarihsel bir inançtır; saf akıl inancı değildir.”⁸⁹⁸ Tarihsel inançtan saf akıl dini inancına doğru olan ilerleme, boş inançlardan kurtuluş ile bir tür aydınlanma sağlar. “Akılsal din, birlik ve barış üretir; ancak bunu başarmak için uygarlıktaki [medeniyetteki] ilerlemeye gereksinim duyar, çünkü uygarlıktaki ilerleme birlik ve barışı ortak çıkarın daha sağlam temellerine dayandırır.”⁸⁹⁹ Tüm tarihsel inançlar, akıl dini inancına ilerlemenin bir aracı olmasına rağmen politik ilerlemede görülen Avrupa merkezli düşünce, akıl inancına geçişi sağlayacak olan tarihsel inancın seçiminde de görülür.⁹⁰⁰ Çünkü Kant’a göre, “saf akıl dini kamusal bir dinî inanç olarak yalnızca Kilisenin (görünmez Kilise) salt idesini kabul eder ve ancak statüler üzerine kurulu görünür Kilise insanlar sayesinde kurulmaya muhtaçtır ve elverişlidir.”⁹⁰¹ Tarihsel inançların çeşitliliğine rağmen tek bir tane hakiki din vardır.⁹⁰² Saf akıl dini, görünmez kilise idesini kabul ettiği için bu idenin deneysel

⁸⁹⁶ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 46.

⁸⁹⁷ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, ss. 74, 75.

⁸⁹⁸ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 126.

⁸⁹⁹ Hassner, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, s. 143.

⁹⁰⁰ Bkz. Louden, *Kant's Impure Ethics*, s. 130.

⁹⁰¹ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 170.

⁹⁰² Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 170.

olana dair temsilini sağlayacak olan görünür kilise kurulmalıdır.

İlahi bir yaşamaya tabi olan etik topluluk Kilisedir ve bu Kilise mümkün tecrübenin [deneyimin] nesnesi olmadığından görünmez Kilise (bütün adil insanları dolaysız ve ahlakî tek bir yönetim altında toplayan ve insanların kurmak istediği her tür topluluğa örnek olan salt birlik idesi) diye adlandırılır. Görünür Kilise ise, tüm insanların bu idealle uyumlu bir bütünü gerçekleştirmeye yönelik gerçek birlikteliğidir.⁹⁰³

Adil insanları ahlaki bir bütün içinde toplayan görünmez kilise idesinin ideali⁹⁰⁴ ile uyumlu olan görünür kilise, fenomenal dünyada kurulur. Bu kilise aracılığıyla iyi ilkesinin kötüye karşı galibiyeti sağlanmaya çalışılır. “Hakiki (görünür) Kilise, insanlar buna muktedir olduğu ölçüde yeryüzünde Tanrı’nın (ahlakî) Krallığını temsil eden Kilisedir.”⁹⁰⁵ Çünkü hakiki (görünür) kilise, genelliği, saf bir doğayı ve özgürlük ilkesine tabi ilişkileri barındırır. Tanrı’nın Krallığının yeryüzündeki temsili olarak kilise, hakiki (ahlaki) Tanrı hizmetine yönelimi sağlayacak ve ahlaki iyiyi teşvik eden araçlara sahiptir. Kişisel ibadet, kiliseye gitme, Hristiyan inancında vaftiz ve cemaat ahlaki iyiyi teşvik eden araçlardır.⁹⁰⁶ Kilisenin bakım masraflarını üstlenen cemaat,⁹⁰⁷ ibadetleri ile Tanrı tarafından inayet\merhamet (*gnaden, grace, mercy*) bahşedileceğini düşünmemelidir. Kilise cemaatinin düzenlediği “ayın kendinde çok büyük bir şeyi, insanların katı, bencil hoşgörüsüz düşünce tarzını kozmopolit bir ahlakî topluluk idesine kadar genişleten bir şeyi içerir ve orada cemaat üyelerinin gözünde kardeşlik sevgisine dair ahlakî bir niyet uyandırmanın bir aracı bulunur.”⁹⁰⁸ Kilisenin, kozmopolit bir bütün ile ilişkisi hukuk sisteminin ahlaki bir bütüne dönüşme çabasına katkı sağlar. Bununla birlikte görünür Kilise de hukuk devleti içinde kurulduğu için devletin, Kilise karşısında hak ve pasif yükümlülükleri bulunur.

Kilise sivil güç ile çok farklı çatışmalara girmektedir. Bir devlet kiliselerle ilgili olarak haklara sahiptir. Fakat devletin kilisenin iç örgütlenmesini hukuki olarak düzenleme hakkı yoktur veya kiliseyi kendi çıkarı için avantajlı gördüğü biçimde kendi tasavvurlarına göre örgütlemeye hakkı yoktur. Devletin halka inancı ve tanrıya ibadetin şekilleri (*ritus*) konusunda kural koymaya veya emirler vermeye hakkı yoktur (çünkü bu halkın kendisinin seçtiği öğretmenlere ve yöneticilere bırakılır). Bunun yerine devlet, kamuda çalışan öğretmenlerin siyasi toplum üzerinde kamusal barış için zararlı olabilecek etkisini önleyecek bir negatif hakka sahiptir.⁹⁰⁹

⁹⁰³ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 122.

⁹⁰⁴ Bkz. Çilingir, *Umut Felsefesi*, s. 66.

⁹⁰⁵ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 123.

⁹⁰⁶ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 211.

⁹⁰⁷ Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 189.

⁹⁰⁸ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 218.

⁹⁰⁹ Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, ss. 188, 189.

Hukuk devleti, inanç özgürlüğüne uygun olarak Kiliseyi kendi çıkarları doğrultusunda örgütlememelidir. Ancak kamusal barışın zarar görmesi halinde müdahalede bulunabilecek olan devlet, olumsuz bir hakka sahiptir. Kant'ın felsefesinde hukuk devleti karşısında azımsanamayacak özerkliğe sahip bir kilise görülür. Çünkü “kiliselerin ve devletlerin ilgili 'iç' ve 'dış' stratejileri, adalet ilkeleri üzerine kurulu evrensel ahlaki topluluğun daha büyük hedefini desteklemede birbirlerini tamamlamaktadır.”⁹¹⁰ Kilise inancından, saf ve evrensel akıl inancına; akıl inancından ise yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı olarak etik bir devlete reformlarla geçiş, hukuk devletlerinin uluslararası hukuktan ebedi barışa geçiş çabası ile benzer içerikler sunar. “Öyle ki milletlerin bir dünya cumhuriyetinde birleşmesi üzerine inşa edilmiş bir ebedi barışı umut eden Felsefi Milenyum (*Chiliasm*), en az bütün insan türünde yetkinleşen bir ahlaki iyileşme uman ve bağınazlık olarak alaya alınan Teolojik Milenyum kadar değerlidir.”⁹¹¹ Ahlaki iyileşme kadar değerli olan ebedi barışın umudu iyi ilkesinin ilerlemesinde de kendini gösterir. Kant'a göre gözle fark edilemese dahi iyi ilkesinin “daima ilerleyen işi işte budur; insan türünde erdem yasalarına tabi bir topluluk, bir iktidar, kötü karşısında zaferini sağlama alan ve kendi hakimiyeti altında dünyaya ebedi bir barış garanti eden bir imparatorluk kurmak.”⁹¹² Erdem yasalarına tabi bir ilahi devlet, ahlakileşmenin dolayısıyla ahlaki bir bütüne ulaşmanın imkan dahilinde olduğunu düşündürebilir. “Ancak bu noktada yeni güçlükler ortaya çıkıyor. Çünkü ahlak ilkeleri altında toplanan insanlar topluluğunda da ahlaki bireyin karşı karşıya kaldığı aynı yetkinsizlikler söz konusu, bir başka deyişle, onun üyelerinin toplamı da eksiklikler içermektedir.”⁹¹³ Ahlaki karakterinin potansiyelini dışa vurabilen insanın doğal varlık yönüyle eğilimlerinden tamamen arındığı düşünülmemelidir. Dolayısıyla kutsal bir iradeye sahip olmayan insanın her eylemi ödevden dolayı gerçekleştirilmiş bir eylem olamayacaktır. Kant'a göre, yeryüzünde etik (ilahi) bir devletin yani Tanrı Krallığı'nın “gerçek tesisi hâlâ bizden sonsuzca uzakta”⁹¹⁴ durmaktadır. Ebedi barışa sürekli yaklaşan insan türü, ahlakileşme koşulunu gerçekleştirebilmek için en yüksek iyi bağlamında umut ettiği Tanrı Krallığı'na da sürekli yaklaşmak için çabalamalıdır. “En yüksek iyi bir ide olarak ahlaki bir emir, ahlâk yasasının bir talebidir, ancak bir ideal olarak onun gerçekleşimi söz konusudur.

⁹¹⁰ Loudon, *Kant's Impure Ethics*, s. 128.

⁹¹¹ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, ss. 61, 62.

⁹¹² Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, ss. 145, 146.

⁹¹³ Çilingir, *Umut Felsefesi*, s. 65.

⁹¹⁴ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 144.

Bu demektir ki, en yüksek iyiyi bir ide olarak gücü yettiği ölçüde buyurmak insan için koşulsuz bir ödev olurken, onun”⁹¹⁵ uğruna sürekli çabanın gerçekleşmesi bir ideali umut etme bağlamında ele alınabilir. Ahlaki-teolojik açıdan bu umudun öznel olarak zorunlu kıldığı Tanrı postulatı, en yüksek iyunin imkanına dair koşul olur. Böylece Tanrı’dan en yüksek iyunin nasıl umut edilebileceği sorunu doğar. Ahlaki-teoloji anlayışında iyi hayat dini olan tek gerçek din, ahlak dinidir. Kendi başına amaç olmayan ama araç olan kült⁹¹⁶ dini inayeti talep eder. İnayetin talep edildiği durumda iyi bir insan olmadan mutluluğa erişebilmek için Tanrı’ya dua edilir. Ahlak dininde ise ahlaken kutsal yasa koyucu olan, ahlaken koruyan ve adil hâkim olan Tanrı’dan⁹¹⁷ dua ile inayet beklenilmemelidir. Çünkü insan, gücü yettiği ölçüde iyi birisi olmak için çabalamalıdır ancak “gücü dâhilinde olmayanı üstün bir işbirliği sayesinde tamamlamayı umabilir. Ve de insanın bu işbirliğinin nasıl oluştuğu [oluştugu] bilmesi kesinlikle zorunlu değildir.”⁹¹⁸ O halde insan, en yüksek iyi için çabalamalıdır ancak sonlu varlık olarak gücünün sınırına geldiğinde eksikliğini Tanrı’nın tamamlayacağını umabilir.⁹¹⁹

Hukuk devletleri arasında ebedi barışa ulaşmanın koşulu olan ahlakileşme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için ahlak yasasına saygıdan en yüksek iyiye, en yüksek iyiden ise Tanrı postulatı ve akıl inancı kavramlarına yöneldik. Ancak hedef içeren tüm bu kavramların incelenmesi sonucunda bir hedefe ulaşmayı değil hedef doğrultusunda sürekli çabalamak gerekliliğini gördük. Söz konusu ilerleme, yalnızca hedefe varmayı umut edebilir. Bu durum, tarihsel öznenin hukuk devletinden ahlaki bir bütüne ilerlemesinde umut taşımasını vaat eder.

4.2. Hukuk-Ahlak İlişkisi

Yaratılışın nihai amacı için kültürün basamaklarını çıkan tarihsel özne, ahlak yasaları altında bulunan ahlaki bir özne olabilmek için araç olarak kurduğu hukuk devletinin çatısı altında ilerler. Dağıtıcı adaleti içeren ve cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilen hukuk devletini kurarak kültürleşen ve medenileşen öznelere, ahlak yasasına göre eylemenin düşünce biçimini geliştirebilirler. Adalet yasasının dışsal özgürlüğe dair evrensel olmayan fiilleri önlemesi, ahlak yasasının içerikli maksimleri

⁹¹⁵ Çilingir, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, s. 148.

⁹¹⁶ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 44.

⁹¹⁷ Bkz. Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 161.

⁹¹⁸ Kant, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, s. 79.

⁹¹⁹ Kant, *Ethica*, s. 139.

sınırlamasına; dışsal zorlayıcı otoritenin baskısı ise kesin buyruğun ahlaki emirlerine itaate örnek oluşturur. Böylece henüz ahlaki yetkinliğe ulaşmamış olan özne, ahlaki karakterinin potansiyelini dışa vurabilmenin düşünce biçimini geliştirir. Şimdi, ahlakileşme aracı olarak hukukun ahlaki düşünme tarzına genel katkısını içeren bir tablo sunulabilir.

Tablo 4.1. Ahlakileşme Aracı Olarak Hukuk ile Ahlak İlişkisi

Hukuk	Ahlak
Haklar	Amaçlar
Dışsal Özgürlük Hakkı	İçsel Özgürlük
Hak Ödevleri	Erdem Ödevleri
Dışsal Yasalar	İçsel Yasalar
Adalet Yasası	Ahlak Yasası
Adaletin Buyrukları	Kesin Buyruklar
Kilise İnancı	Akıl İnancı
Barış	Özgürlük

Kültürleşmenin katkısı ve hukukun geliştirdiği ahlaki düşüncenin potansiyeli doğrultusunda en yüksek politik iyi olan ebedi barışa ulaşmak için çabalanır. Ancak bu çabanın gerçekleşmesinin imkanı, ahlakileşme koşuluna bağlanır. Dolayısıyla hukuk devletinin ahlaki bir bütüne dönüşebilmesi için henüz ahlaki yetkinliğe ulaşmamış öznenin ahlakileşmiş olmasının koşul olması gibi çelişik bir durum ile karşılaşırız. Yaratılışın nihai amacına ulaşmak için ahlaki ilerleme basamaklarında ebedi barış hedefine yönelen özne, ebedi barışa ulaşabilmek için ise yaratılışın nihai amacı olan en yüksek iyiye yönelir. Yönelinen en yüksek iyide de yine bir çaba ama umudu içeren çaba ile karşılaşılır. Söz konusu umut, Tanrı postulatına yer açarak akıl inancına yönelime dair öznel bir zorunluluk sağlar. Artık en yüksek iyi, insanın dışında ahlaki yasa koyucu ve güç sahibi olanın yeryüzünde krallığını kurma ödevine dönüşür. Bu nedenle tarihsel (Kilise) inancından akıl inancına, buradan da etik bir ilahi devletin gerçekleşmesine doğru adımlar atılır. Ancak bu adımlarda yalnızca hedefe sürekli yaklaşmayı sağlayan sonsuz ilerlemenin bir umudu haline dönüşürler.

Akıl varlığı yönüyle kendine amaçlar koyan ve erdemli olmak için sürekli

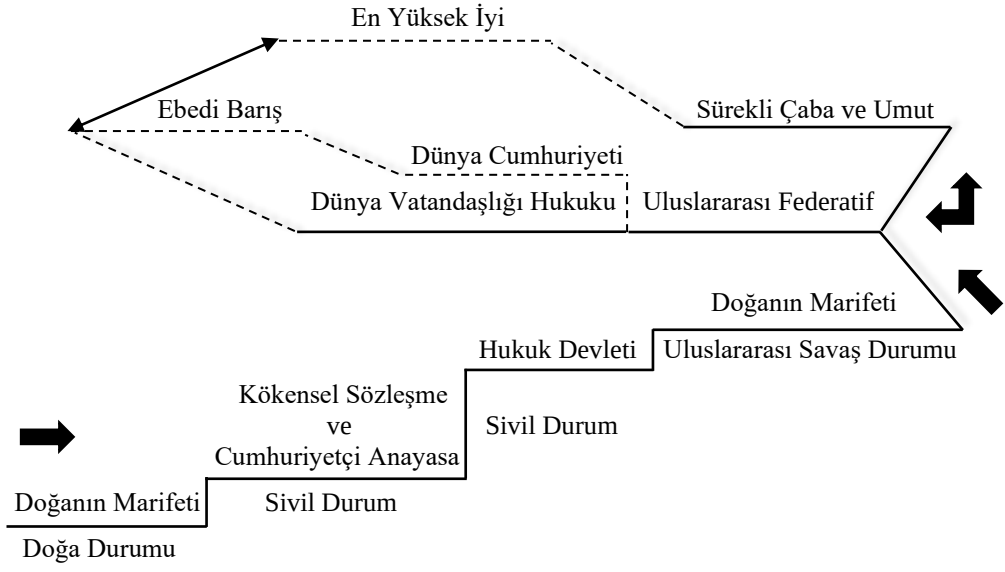
çalayan insan, doğal varlık yönüyle eğilimlerin etkisindedir. Eğilimlerin, irade üzerindeki taleplerinin son bulmaması, en yüksek iyi ve ebedi barışa ulaşımı engeller. En yüksek iyiye ulaşamamanın dolayısıyla ebedi barışı gerçekleştirecek koşula sahip olamamanın zımnî\gizli sonucu, seçilen maksimin eğilimler içerecek olabilmesidir. Biçimsel maksimler ile ahlak yasasından dolayı eylemeyen özneler arasında ebedi barışın sağlanamaması, fiili olmasa dahi imkan dahilinde olan savaş durumunun devam ettiğini gösterir. Bu durumda yüksek kültür hedefine ulaşan hukuki devletlerin ahlaki bir bütüne dönüşebilmesi sürekli bir çabayı ve umudu içerir. O halde, ne ahlakileşme aracı olarak hukuk tek başına, ahlak yasaları altındaki özneye ulaşmayı garanti edebilir ne de sonlu ve kırılgan varlık olarak insan, kalıcı olarak ahlak yasalarından dolayı eyleyebileceğini dolayısıyla ahlaki bir bütünün değişmez üyesi olabileceğini temin edebilir. “Ve böylece biz, gerçi ahlâk buyruğunun pratik koşulsuz zorunluluğunu kavrayamıyoruz, ama yine de bunun kavranamazlığını kavıyoruz; ilkeler konusunda insan aklının sınırlarına ulaşmağa çaba gösteren bir Felsefeden, akla uygun ölçütler içinde, bütün beklenebilecek olan da budur.”⁹²⁰ Kavranamayan koşulsuz zorunluluğun kavranamazlığını kavramak, ahlaki antropoloji ile ahlak metafiziğinin ilişkisini oluşturur. “Tam bu nedenle metafizik o denli de insan usunun [aklının] tüm kültürünün tamamlanmasıdır”⁹²¹ denilebilir.

İnsanın kırılganlığı karşısında doğanın amacı olan kültür, kültürün nihai hedefi olan eksiksiz vatandaşlık anayasası ve yaratılışın nihai amacı olan en yüksek iyi kavramlarının her birinde sürekli ilerleme gerçekleşir. Ahlakileşme yolundaki bu adımlar araç olarak hukuk devletinin çatısı altında atılır. Ancak ahlakileşmek için hukuka duyulan ihtiyaç gibi hukukun da ahlaki bir bütüne dönüşebilmesi için ahlaka ihtiyaç duyulur. Hukuk ile ahlakın bu ilişkisi içinde kültürleşen insan, kendi tasarımlarına uygun olarak edimde bulunma yetisini yani yaşamını⁹²² ahlaklı kılabilmek için sürekli çabalamalı ve bu çabanın gerçekleşeceğine dair umut taşımalıdır. Şimdi, ahlaki ilerlemenin genel özeti bir şekil ile sunulabilir.

⁹²⁰ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 83.

⁹²¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 488.

⁹²² Bkz. Kant, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, s. 46.

Şekil 4.1. Ahlaki İlerlemenin Genel Sunumu

5. SONUÇ

Doğal varlık yönüyle duyular dünyasının üyesi ve eğilimlerin etkisinde olan; akıl varlığı yönüyle ise düşünülür dünyanın üyesi olan insan, ahlak yasasının; dolayısıyla, ödevlerinin bilincindedir. Eğilimler (mutluluk) ve ödevler insan iradesi üzerinde belirlenim talebinde bulunurlar. Akıl varlığı yönüyle insan iradesinin ödevler tarafından belirlenmesi beklenir. Ancak saf pratik akıldan farklı olarak sıradan insan aklının ödevlere dair bilinci, deneysel olandan soyutlanmış saf bir bilinç değildir. Saf pratik akıl ve deneysel olarak koşullanmış sıradan insan aklı arasında bulunan ikilik, ahlak metafiziği ve ahlaki antropolojinin yani saf etik ile saf olmayan etiğin ikiliğinde yer edinir. Ödev ve eğilim arasındaki akıl çelici ikilik bir çatışmaya dolayısıyla doğal diyalektiğe neden olur. Bu doğal diyalektik, kültürleşmiş sıradan insan aklında ortaya çıkar. Çünkü amaç belirleyebilen bir yeti olarak aklın, amaçları doğrultusunda üretimde bulunması kültürdür. Sıradan insan aklından yani ahlak yasasına dair saf olmayan bilinçten saf pratik akla ulaşma amacının basamaklarını oluşturan kültür, ödev ve eğilimin çatışma sahnesini oluşturur.

Kültür, yetilerin geliştirilmesi ile insan doğasının mükemmelleşmesini hedefler. Mükemmelleşmeye yapılan vurgu, kültürleşmenin ahlakileşmeye yönelik bir ödev olduğu anlamına gelir. Çünkü ahlakileşme ödevi, kutsal ol ve mükemmel ol yönünde iki emir sunar. Kutsa ol buyruğu ile insanın ödevine dair niyetinde saflık beklenir. Ödevine dair niyetteki saflık ile ödevine uygun değil ama ödevden dolayı eylemesi beklenen öznenin, doğasında bulunan kırılganlık bu emrin yerine getirilmesini zorlaştırır. Bu nedenle mükemmel ol emri ile insanın ahlakileşme amacına ulaşabilmesi için öncelikle tüm ödevlerini yerine getirmesi beklenir. Eğilimlerin etkisinde olan insanın ahlakileşme amacına ulaşabilmesi için köprü görevi gören kültür, yerine getirilmesi gereken ödevdir. Kültürleşme ödevi, rasyonel irade ve kültür yoluyla insanlığa layık hale gelmesini, ayrıca her türlü amaca ulaşabilmek için doğal güçlerin kültürleştirilmesini imler. Kant'ın ödevler sistemi içinde kültürleşme ödevi, tam olmayan, olumlu, geniş ve ilk bakışta kendimize karşı ödevlere yani özgürce seçilmiş amaçların takip edilerek kapasitenin geliştirilmesini belirten ödevlere karşılık gelir.

Ödevler, buyruklar ile formüle edilir. Araç olarak iyi olan koşullu buyruklar, sorunlu ve onaylayıcı koşullu buyruklardır. Olanaklı amaç ile bağıntılanan sorunlu buyruklar beceri kuralları yani teknik buyrukları; gerçek amaç ile bağıntılanan onaylayıcı buyruklar ise zeka öğütleri yani pragmatik buyrukları içerirler. Amaç olarak

iyi olan kesin buyruk ise ahlaki emir yani ahlaki buyruk ile ilişkilendirilir. Henüz ahlakileşmemiş ama kültürleşmeye devam eden özne, kesin buyruğa göre eylemekte zorlanacaktır. Bu nedenle koşullu buyruğa yani teknik ve pragmatik buyruklara göre eyleyen öznenin ahlaki ilerleme adımlarını atmaya devam etmesi gerekir. Teknik, pragmatik ve ahlaki kavramları insan doğasında bulunan üç yapı ve insan doğasının üç asli yapısı ile kompleks birliktelik taşır. Buna göre insanın teknik, pragmatik ve ahlaki olmak üzere üç yapısı ile hayvani, insani ve kişilik olmak üzere üç asli yapısı bulunmaktadır. Kişilik, insanın eylemlerinin yükümlülüğünü taşımasını sağlar. Özne, ahlaki eylemlerde bulunarak kişiliğinin değerini elde eder. Kişiliğin oturtulmasını sağlayan kültür aracı ise eğitim sanatıdır.

Eğitim sanatında insanın robot gibi yetiştirilmesi değil, akılcı eğitim ile aydınlanması hedeflenir. Bir önceki neslin bir sonraki nesli akılcı eğitim ile eğitmesi, kendimize karşı ödev olan kültürleşme ödevinin başkalarına karşı da yerine getirilmesine vurgu yapar. Eğitim, fiziksel ve pratik olarak ikiye ayrılır. İnsanın fiziksel yapısıyla ilgili olan ilk eğitimden farklı olarak pratik eğitimin içeriği beceri, dünyevi zeka ve ahlak unsurlarını içerir. Bu üçlü bölümlere de buyrukların ve insan doğasına dair yapıların bölümlenmesi ile örtüşür. Kültür aracı olarak eğitim sanatının pratik eğitim bölümünde bulunan unsurlardan beceri ile beceri kültürünün; zeka ile medeni kültürün; ahlak ile ahlaki kültürün edinimi hedeflenir. Ahlaki kültürde ahlaki içsel niyetle ödevden dolayı eyleyebilmenin imkanı sınanır. Ancak eğitim alacak çocuk, sıradan insan aklı gibi henüz ödev idesinin saf bilincinde değildir. Ayrıca ahlaki kültürün eğitimi verecek kişi de henüz ahlaki yetkinliğe sahip olmayabilir. Bu nedenle Kant'a göre, ahlak eğitiminin verilebilmesinin imkanı çözümsüz kalır. Buna rağmen verilecek ahlaki eğitimde çocuğun ahlaki karakterinin oturtulması hedeflenir. Ahlaki karakterin oturtulması için itaat, dürüstlük ve girişkenlik edinilir. Bu eğitimde ahlaki eylemlerin alışkanlık haline gelmesi değil maksimlerin seçiminde sürekli iyi iradeye yönelik çaba olan erdemin öğretimi sunulur. Bu öğretim aklı kültürleştiren diyalog ile hafızayı kültürleştiren ahlaki ilmihal aşamalarından oluşur.

Eğitimin temelinde ise terbiye (disiplin) kültürü bulunur. Eğilimleri sınırlamayı hedefleyen terbiye (disiplin) kültürü, maksimin eğilimlerden soyutlanması ile özerk olan insanın olumsuz özgürlüğüne benzer. Disiplin ile eğilimlerini sınırlayan insan, ahlak yasasını takip edebilme imkanı bulur. Ancak ahlaki kültür disiplin değil maksimler üzerine oturur. Çünkü olumsuz özgürlüğe dair düşünce yapısına örnek oluşturan disiplin, öznenin doğrudan ahlaki eylemde bulunması sağlamaz. Özne,

düşünsel karakterinde ahlakileşmeyi sağlayabilmek için kendi özgür seçimleri ile iradesini belirlemelidir. Ahlakileşmenin aksine deneysel karakter ile ilgili olan beceri ve medeni kültürü ise disiplinden doğrudan etkilenir. Bu nedenle ahlakileşme yolunda kültür basamaklarının çıkılabilmesi için terbiye (disiplin) kültürü temelinde beceri ve medeni kültürü edinilmelidir.

Terbiye (disiplin) kültürü genel olarak aklın, bedenin ve imgelemin disiplinini hedefler. Aklın disiplininde eğilimlerin etkisinden kurtulmak hedeflenir. Bedenin disiplininde keşif çilecileri örnek alınmamalıdır. Stoacı ahlaki çileciliğe erdemin mizacı olan neşe kavramı eklenmelidir. İmgelemin disiplininde ise elde edilemeyen nesnelerin tasarımından dolayı mutluluk peşinde sürüklenmenin önüne geçilmeye çalışılır. Böylece disiplin ile kendine hakim olma; eğitim sanatının diğer içerikleri ile kültürleşme sağlanır. Bu eğitim hukuk devleti çatısı altında verilir. Ancak henüz hukuk devletinin kurulmadığı doğa durumundaki vahşi insan, çocuk gibi disipline ihtiyaç duyar. Doğa, doğa durumundaki vahşi insanın kültürleşme aracı olur. Eğitim sanatı ile kültürleşen bireylerden farklı olarak doğa durumundan sivil duruma geçişin açıklanacağı bu bölümde bireyden ziyade toplumsal kültürleşme görülür.

Vahşi insanın amaçları doğrultusunda ilerlemesi, doğanın amaçsallığı içinde gerçekleşir. Bu amaçsallığa göre, tüm yaratıklar doğal yeteneklerini geliştirme potansiyeline sahiptir. Ancak bu içsel amaçsallığın yanında örgütlü varlıklar arasında dışsal bir amaçsallığın olduğu düşünülür. Bu düşünce derin-düşünen yargı gücünün ürünüdür. Buna göre doğanın nihai amacı kültürdür. Yaratılışın nihai amacı ise ahlak yasaları altındaki öznedir. Amaç belirleyebilen insan, dünyadaki en yüksek iyi olarak en yüksek amaç nesnesini taşıdığı için yaratılışın nihai amacı olarak kabul edilir. İnsan, doğanın amacı olan kültür ile doğadan özgürlüğe yani yaratılışın nihai amacına doğru ahlaki ilerleme adımlarını atar. Yasasız olan vahşi ve bireysel insan, doğanın marifeti ile toplumsallaşır. Birey ve toplum gerilimini ifade eden toplum dışı toplumsallık ile insan, kültürün ilk adımlarını atar. Bu adımlar kültürel kötülüklerin gün yüzüne çıkmasına ve etik düşüşe neden olur. Çünkü toplumsallaşma ile ben ve öteki arasında karşılaştırmacı ben sevgisi görülür. Ben sevgisinden kaynaklanan hırs, şeref ve iktidar arzusu doğanın marifetlerinden biri olan savaşa kaynak teşkil etse dahi kültürleşme adımlarına katkı sağlar. Savaş ile insanları terbiye eden doğa, ayrıca insan türünün önüne adil bir vatandaşlık anayasası kurma problemini koyar. Bu problem, insanın sivil duruma geçme ödevine işaret eder.

Sivil duruma geçme ödevi ile birlikte hakların nihai niteliğe bürünmesi sağlanır.

Savaş yani doğa durumunda haklar geçici niteliğe sahiptir. Çünkü sivil duruma özel olan dağıtıcı adalet doğa durumunda bulunmamaktadır. Koruyucu ve denkleştirici adalet ise hem doğa durumunda hem de sivil durumda bulunmaktadır. Koruyucu adalet, eylemin içsel doğruluğuna (*lex iusti*); denkleştirici adalet, mülkiyetin hukuka uygunluğuna (*lex iuridica*); dağıtıcı adalet ise dışsal zorlayıcı kararı veren yargı örgütüne (*lex iustitiae*) işaret eder. Belirtilen üç adalet türü, hukuka saygılı insan - şerefli- olmak, haksızlık yapmamak ve herkese kendisine ait olanı vermek yönündeki üç hak ödevi ile örtüşür. Doğuştan gelen özgürlük ve dolayısıyla eşitlik hakkı gereği içsel özel hakkı bulunan hukuki özne, dışsal olanı kazanabilir. Tüm insanların dışsal kazanımındaki ortaklığını sağlayacak ölçüt topraktır. Toprağın düşünsel hukuki zilyetliği ile geçici hak elde edilir. Elde edilen geçici hak ile sivil durumun kendisi olanaklı hale gelebilir. Bu nedenle mülkiyet edinme, ahlaki ilerleme adımlarını atmanın ve medeni kültürü edinmenin aracı olarak düşünülebilir.

Toprağın düşünsel hukuki ortak zilyetliğinde, benim olanın bir başkası tarafından da kabulü için sivil duruma geçilmeli ve hukuk devleti kurulmalıdır. Hukuk devleti kökensel sözleşme idesi temelinde cumhuriyetçi anayasa ile inşa edilmelidir. İnsan haklarına tamamen uygun olan cumhuriyetçi anayasa, sivil durumun *a priori* ilkeleri ile kurulur. Buna göre özneler, insan olarak özgür; uyruk olarak eşit; vatandaş olarak ise bağımsız olmalıdır. Eşitliğin istisnasını devletin yöneticisi oluşturur. Kendisine baskı uygulanamayan ama baskı uygulayabilen devlet yöneticisinin olduğu hukuk devleti çatısı altındaki özneler, ahlak yasasına itaatın düşünce biçimini geliştirebilirler. Çünkü dışsal zorlayıcı bir otorite içsel otoriteye örnek teşkil edebilir. Bağımsız olmak için ise emeğini değil emeğin ürününü satabilmek yani mülkiyet sahibi olmak gerekir. Özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık ilkeleri, kesin buyruğun genel yasalılık, kendinde amaç ve özerklik formülü ile örtüşür. Bu durum, henüz ahlakileşmemiş olan insan türünün kesin buyruk ile örtüşen ilkeler doğrultusunda cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilmiş hukuk devletini kurduğunu değil ama kültürleşerek söz konusu devleti kurma potansiyeli olduğunu gösterir.

Hukuk devleti çatısı altında ahlaki ilerleme adımlarını atacak özneler arasındaki eleştiri ortamını, kültürleşmeyi ve aydınlanmayı sağlayacak unsur iletişimdir. Aklın kamusal kullanımı ile kavramlar iletilir. Aklın özel kullanımında yalnızca işinin gereklerini yaparak itaat etmesi gereken özne, işi haricinde aklını kamusal olarak kullanarak eleştiride bulunabilir. Ancak bu eleştiri bağlamında düşünce özgürlüğü, genel iradenin ürünü olan kamusal yasalar ile sınırlandırılır. Devrim yapmasının yasak

olduğu ve düşünce özgürlüğünün sınırlandırıldığı ortamda özne, güzel sanat ile duy(g)ularını paylaşarak kültür adımlarını atmaya devam eder. Duy(g)uların iletimini sağlayan güzel sanat ile insan, beceri ve medeni kültürünü edinir. Kültürleşen ve medenileşen ama henüz ahlakileşmeyen özne, ahlaki ilerleme adımlarını atmaya devam etmelidir. Bu nedenle doğanın, insan türünün önüne koyduğu adil bir vatandaşlık anayasası kurma problemi, yeni bir boyut kazanır. Buna göre adil bir vatandaşlık anayasasının tesisi için uluslararası barış sağlanmalıdır.

Doğa durumundaki özneye terbiye (disiplin) kültürünü sağlayan doğa, uluslararası savaş durumundan çıkılması için tekrar savaş marifeti ile disiplini sağlar. Savaş kendinde olumsuz bir anlam barındırmasına rağmen yüksek kültürün edinimine katkıda bulunur. Doğanın amaçsallığı içinde savaşın ahlaki ilerlemeye sağlayacağı katkı ilahi yazgı ile temin edilir. Böylece savaştan ve savaşın masraflarından bıkan halklar barışa doğru ilerlerler. Barışı sağlayacak olan diğer unsur ise uluslararası ticaretin güvenli bir ortamda sağlanabilecek olmasıdır.

Hukuk devletlerinden ahlaki bir bütüne dönüşmeyi imleyen ebedi barışın gerçekleşmesi için ilkin, ateşkes değil barış anlaşması yapılmalıdır. Bununla birlikte her devletin anayasası cumhuriyetçi olmalıdır ve cumhuriyetçi anayasa ile temellendirilen devletler arasında uluslararası federatif birlik kurulmalıdır. Kültürün nihai hedefi olan eksiksiz bir vatandaşlık anayasası ile dünya cumhuriyetinin kurulması ise beraberinde sorunları getirebilecektir. Çünkü, dünya cumhuriyetindeki egemenlik despotizmle sonuçlanabilir. Buna rağmen dünya vatandaşlığı hukuku tesis edilebilir. Bu hukuk uyarınca misafirperverlik koşulları içinde uluslararası etkileşim sağlanır. Ancak hala ahlakileşmeyen öznelerin üyesi olduğu devletler arasında ebedi barış kurulamamaktadır. Çünkü ebedi barışın imkanının koşulu ahlakileşmiş olmaktır. O halde ebedi barışın sağlanabilmesi için ahlakileşmenin imkan dahilinde olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Yaratılışın nihai amacı olarak ahlak yasası altındaki özneye ulaşabilmek için öncelikle doğanın amacı olan kültüre ulaşılmalıdır. Doğanın amacı olan kültür türleri arasında eğilimleri sınırlayan terbiye (disiplin) kültürü, amaçlar için yetkinleşmeyi sağlar. O halde bu kültür temelinde beceri ve medeni kültürünü edinen insanlar, ahlakileşmek için çabalamalıdır. Ancak kültür ile deneysel karakteri etkilenen ve biçimlenen öznenin, ahlakileşebilmesi için düşünsel karakteri ile de bağ kurulmalıdır. Ahlaki duygu olan saygı, bu bağı sağlayabilir. Estetik özne, saygı duygusuna benzeyen yüce duygusu ile ahlakiliğe dair amaçsallıkları hakkında uyarılır. Ahlak yasasına

duyulan saygı da ahlaki karakterin dışı vurumunu sağlayabilir. Hukuk yasalarında bulunan insan haklarına saygı ile ahlak yasasına saygı, deneysel ve düşünsel karakterler arasındaki etkileşimi sağlayabilir. Çünkü akıl aracılığıyla kendi kendine etkide bulunan saygının devrimsi bir yapısı vardır. Ahlak yasasına saygı ile zorunlu olarak en yüksek iyiye yönelinir.

En yüksek iyi, yaratılışın nihai amacına erdem koşulu ile mutluluğa layık olmayı ekler. Bu mutluluk fiziksel değil ahlakidir. Ancak sonlu varlık olarak insanın doğasında bulunan kırılganlık nedeniyle en yüksek iyiye ulaşamaz. İnsan türü en yüksek iyiye doğru sürekli ilerleme çabasında bulunmalıdır. Bu çaba, insanın yapması gerekeni yaptıktan sonra neyi umut edebileceği sorununu doğurur. Pratik aklın öznel zorunlu sonucuna göre, doğa ile insanın amaçları arasındaki uyumu sağlayabilecek en yüksek türetilmiş iyi olarak Tanrı postulatı sunulur. Tanrı postulatına dair varsayım, en yüksek iyinin gereksinimi olduğu ölçüde saf akıl inancıdır. Saf akıl inancına ulaşılabilmesi için ise etik doğa durumundan çıkılmalıdır. Buna göre düşünsel karakterde içsel devrim, deneysel karakterde ise aşamalı reformlar gerçekleştirilmelidir. İçsel devrimden sonra yeni bir insan olan özne, tarihsel inanç olarak kilise inancından akıl inancına doğru ilerlemelidir. Görünür kilise hukuk devleti çatısı altında kurulur ve ahlaki ilerlemenin içsel boyutunu oluşturur. Buna göre, kilise inancından akıl inancına ilerledikten sonra etik ilahi bir devlet aşamasına geçmek için çabalanır. Etik ilahi devlet ile ebedi barış ise aynı amaçta birleşirler. Ancak en yüksek iyide olduğu gibi etik ilahi devletin kurulması da sürekli çabayı gerektiren bir umudu ifade eder.

Ahlaki ilerleme içinde ahlakileşme aracı olarak kurulan hukuk devleti, öznenin ahlaki düşünce biçiminin gelişimine katkı sağlar. Araç olarak hukukun, görevini tamamlayabilmesi için eksiksiz bir vatandaşlık anayasası ile ahlaki bir bütüne dönüşmesi yani ebedi barışa ulaşması gerekir. Ancak bu görevin tamamlanabilmesi için de çoktan ahlakileşmiş olmak gerekir. Sonuç olarak Kant için, ahlaki varlığını dışı vurabilme potansiyeli olan özne, hukuk-ahlak ilişkisi içinde kültürleşerek, en yüksek (politik) iyiye ilerlemek için sürekli çabalamalı ve bu çabanın gerçekleşeceğine dair umut taşımalıdır.

KAYNAKÇA

- Allison, Henry E., "Teleology and History in Kant: The Critical Foundations of Kant's Philosophy of History", *Essays on Kant*, Oxford University Press, Oxford 2012, ss. 236-253.
- Arendt, Hannah, *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, der. Ronald Beiner, çev. Devrim Sezer ve İsmail Ilgar, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2020.
- _____, *Poetika*, çev. Ari Çokona ve Ömer Aygün, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
- Avcı, Nil, "Inquiry into the Forms of Intersubjectivity in Kant's Practical Philosophy with a View to Cosmopolitan Ideal", *Dialogue and Universalism*, C. 1, S. 27, 2017, ss. 135-149.
- _____, "Kant'ın Estetik Kuramının Gadamerci Eleştirisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, S. 11, Temmuz 2019, ss. 74-90.
- Baum, Manfred, "Kant ve Saf Aklın Eleştirisi", *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, çev. Nafer Ermiş, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, ss. 31-54.
- Buchner, Edward Franklin, *The Educational Theory of Immanuel Kant*, Lippincott, Philadelphia 1904.
- Byrd, B. Sharon and Joachim Hruschka, *Kant's Doctrine of Right a Commentary*, Cambridge University Press, New York 2010.
- Cicero, "Acıya Katlanma Üzerine", *Toplu Eserler: Tusculum Tartışmaları*, çev. Ömer Kerim, Dorlion Yayınları, Ankara 2021, ss. 79-114.
- _____, *Yükümlülükler Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023.
- Çakmak, E. Efe, "Kant: Filozof Kral", *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, ss. 8-29.
- Çilingir, Lokman, "Kant'ta Ahlak ve Din", *Felsefe Dünyası*, S. 62, Kış 2015, ss. 54-84.
- _____, "Kant'ta Ahlak ve Eğitim", *Felsefe Logos: Eğitim Felsefesi*, S. 79, 2022, ss. 139-155.
- _____, "Kant'ta Mutluluk – Ahlaklılık İlişkisi", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Yeniçağ Düşüncesi*, ed. Bayram Ali Çetinkaya ve Ahmet Erhan Şekerci, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, C. 3, ss. 345-368.
- _____, "Kant'ta Pratik Aklın Doğal Diyalektiği", *Felsefe Dünyası*, S. 32, 2000/2, ss. 67-75.
- _____, "Kant'ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi", *Temaşa Felsefe Dergisi*, S. 14, 2020, ss. 28-47.
- _____, *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*, Elis Yayınları, Ankara 2005.
- _____, *Pratik Felsefe*, Elis Yayınları, Ankara 2018.
- _____, *Umut Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara 2003.
- Çilingir, Lokman ve Rıdvan Küçükali, "Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 10, 2004, ss. 81-98.
- Çörekçioğlu, Hakan, "Giriş: Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku", *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 7-23.
- Deleuze, Gilles, *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, çev. Taylan Altuğ, Payel Yayınevi, İstanbul 1995.

- Duva, Özlem, “Immanuel Kant”, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Žižek’e*, ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2021, ss. 296-311.
- Gadamer, Hans-Georg, *Hakikat ve Yöntem*, çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, Paradigma Yayınları, İstanbul 2023.
- González, Ana Marta, “Culture and Happiness in Kant”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, ss. 9-28.
- _____, “Kantian Insights into the Autonomy of Culture”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, ss. 1-8.
- _____, “Kantian Philosophy as a Philosophy of Culture”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, ss. 83-99.
- _____, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, ss. 55-82.
- _____, “Kant’s Dual Approach to Culture”, *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2021, ss. 29-54.
- Gözkan, Bülent, “Kant ve Üniversite İdeası”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, ss. 215-226.
- Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2015.
- Guyer, Paul “Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant’s Ethics”, *The Journal of Value Inquiry*, C. 36, Netherlands 2002, ss. 161-186.
- _____, “Kant’ın Ödevler Sistemi”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, çev. Ali Kaftan, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, ss. 277-338.
- _____, “Organisms and the Unity of Science”, *Kant’s System of Nature and Freedom*, Clarendon Press, Oxford 2005, ss. 86-111.
- Güneş Esgün, Toros. “Kant’ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, 2017, ss. 139-158.
- Hassner, Pierre, “Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçiöğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 102-154.
- Heimsoeth, Heinz, *Kant’ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022.
- Höffe, Otfried, “Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisini Olarak Kant”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçiöğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 272-291.
- Kabasakal Badamcı, Devrim, “Immanuel Kant’ın Jean Jacques Rousseau’dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Mayıs 2016, ss. 161-180.
- Kant, Immanuel, *Ahlakın Metafiziği Hukuk Öğretisi*, çev. Altan Haper, Fol Kitap, Ankara 2022.
- _____, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2020.
- _____, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2020.
- _____, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, ss. 39-47.

- _____, “Dünya Yurttaşlığı Amacı Taşıyan Evrensel Bir Tarih İdesi (1784)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, ss. 21-38.
- _____, “Ebedi Barış: Felsefi Bir Tasarı (1795)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, ss. 113-169.
- _____, *Eğitim Üzerine*, çev. S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2023.
- _____, *Ethica*, çev. Oğuz Özügül, Fol Kitap, Ankara 2021.
- _____, *Fakültelerin Çatışması*, çev. Mevlüt Albayrak, Fol Kitap, Ankara 2021.
- _____, “Felsefede Yeni Umutlar: Marcus Herz’e (1773’ün Sonlarına Doğru)”, *Felsefi Mektuplaşmalar*, çev. M. Masum Gökyüz, Fol Kitap, Ankara 2021, ss. 82-85.
- _____, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2019.
- _____, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul 2017.
- _____, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786)”, *Politik Yazılar*, çev. Aydın Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara 2022, ss. 49-65.
- _____, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, çev. Mukadder Erkan, Fol Kitap, Ankara 2022.
- _____, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, vd., Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2021.
- _____, *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, çev. Lokman Çilingir, Elis Yayınları, Ankara 2021.
- _____, *The Metaphysics of Morals*, trans. Mary Gregor, Cambridge University Press, New York 1991.
- _____, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2020.
- _____, “Yaygın Bir Söz Üstüne: ‘Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz’ [Teori ve Pratik]”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 25-74.
- Kersting, Wolfgang, “Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant’ın Politika Felsefesi”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 75-101.
- Kleingeld, Pauline, “Kant, History, and the Idea of Moral Development”, *History of Philosophy Quarterly*, C. 16, S. 1, 1999, ss. 59-80.
- Louden, Robert B., *Kant’s Impure Ethics*, Oxford University Press, New York 2000.
- Marwah, Inder S., “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation”, *Social Theory and Practice*, C. 38, S. 3, 2012, ss. 385-406.
- Mendus, Susan, “Kant: ‘Dürüst Ama Dar Kafalı Bir Burjuva mı?’” *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 155-184.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020.
- Oğuzman, M. Kemal, Özer Seliçi ve Saibe Oktay-Özdemir, *Eşya Hukuku Kısaltılmış Ders Kitabı*, Filiz Kitabevi, İstanbul 208.
- Oğuzman, M. Kemal ve Nami Barlas, *Medenî Hukuk*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015.
- Ökten, Kaan H., “Kant’ta Barışın Yazgısallığı”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant*, Yapı Kredi Yayınları, S. 41-42, Kış 2015, İstanbul 2020, ss. 419-432.

- Özlem, Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ocak 2018.
- _____, *Şölen*, çev. Eyüp Çoraklı, Alfa Yayınları, İstanbul 2022.
- Recki, Birgit, “‘Kendini Başka Herkesin Yerine Koyarak Düşünmek’: Aklın İletişimsel Ögesi Üstüne”, *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021, ss. 230-247.
- Rotenstreich, Nathan, “Morality and Culture: A Note on Kant”, *History of Philosophy Quarterly*, C. 6, S. 3, 1989, ss. 303-316.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, *Émile*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- _____, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*, çev. Rasih Nur İleri, Say Yayınları, İstanbul 2021.
- Satıcı, Murat, *Kant’ın Hukuk Felsefesi*, Doruk Yayınları, Ankara 2020.
- Tahiroğlu, Bülent ve Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, İstanbul 2016.
- Wood, Allen W., *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Alfa Yayınları, İstanbul 2020.
- Yüksel, Murat, “Hukuk Kültürü”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1-2, 2003, ss. 283-312.

ÖZ GEÇMİŞ

Muhammet Emin ERDEMLİ, Türkmenistan Aşkabat Türk Anadolu Lisesi'ni okul ikincisi olarak bitirdikten sonra İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk bölümünü burslu okuyup 12/06/2020 tarihinde fakülte ikincisi olarak mezun oldu. 2021 yılında OMÜ LEE Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. Mezuniyetinden bu yana avukat olarak görev yapmaktadır.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0002-9310-5092

Yayınlar:

1. Thomas Hobbes'un Leviathan'da Sunduğu Doğa Yasalarının Siyaset Felsefesi Işığında İncelenmesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 166, Mayıs-Haziran 2023, ss. 243-264.
2. Kant'ın Yalan Kavramı Bağlamında Mahkeme Huzurunda Yeminin Eleştirisi, *Kant 300 Yaşında! Konferansı*, 02-04 Mayıs 2024, Mersin/Türkiye.

